

Vadsbo härad.

Vadsbo härad utgör nordöstra delen av Västergötland. Det gränsar i N till Värmland och i NÖ till Närke. I NV sträcker det sig fram till Väneren och i SÖ till Vättern. SV om Vadsbo ligger Kinne härad och söderut Valle och Kåkinds härader. Under medeltiden utgjorde häradet ensamt, som namnet anger, ett av landskapets 8 bon samt hälften av den nordöstra fjärdingen, som även omfattade de angränsande häraderna Kåkind, Valle, Kinne och Kinnefjärding. Detta innebar, att häradet i befolkningshänseende representerade $\frac{1}{8}$ av landskapet, vilket också styrkes av ÄVgL:s stadga om tingsböternas fördelning, »Horo pinglot skal skiptæ», vilket skedde i enlighet med boindelingen. En jämförelse av den sålunda beräknade, relativa folkmängden i landskapet med antalet runinskrifter kan vara av intresse, därför att den ger en viss föreställning om runstensfrekvensen, även om bötesstadgan till tiden icke alldeles sammanfaller med runinskrifterna. Västgöotalagens befolkningsstatistik har behandlats av N. Beckman i hans arbete *Äldre västgöotalagen, översatt och förklarad* (1924), s. 112 f., samt av J. Sahlgren i uppsatsen *Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning* 7 (i: *Namn och bygd* 1925), s. 139 f. Siffrorna i detta ämne, vilka i det följande begagnas, hänföra sig till Sahlgrens beräkningar (a. a. s. 139).

Från Vadsbo äro 18 säkra runristningar kända. Dessa fördela sig på följande 13 av häradets 47 socknar: Berg 1, Berga 1 (flyttad från Ullervads sn), Bällefors 1, Ek 1, Flistad 1, Fägre 1, Götlunda 1, Hjälstad 1, Leksberg 6, Lyrestad 1, Mariestad 1, Tidavad 1, Torsö 1. Siffran 18 är snarast låg i betraktande av att folkmängden bör ha utgjort c:a $\frac{1}{8}$ av hela landskapets.

Av de 18 runinskrifterna är en (Vg 10) anbragt på en liggande gravhäll, de övriga 17 (Vg 1—9, 11—17, 106) ha varit runstenar i vanlig mening. 16 ristningar (Vg 2—16, 106) äro bevarade, medan 2 (Vg 1 och 17) ha förkommit.

Flertalet runstenar finns eller har funnits i området kring Tidan, där de bästa förutsättningarna för bebyggelse torde ha funnits under forntiden. På ursprunglig plats stå av allt att döma 5 stenar (Vg 7, 11, 14—16). För ytterligare 2 stenar (Vg 3, 6) kan den nuvarande platsen mycket väl vara den ursprungliga. Nära ursprunglig plats stå 2 runstenar (Vg 4 och 13), vilka dock bevisligen en gång varit flyttade. Vg 5 stod ännu 1750 på ursprunglig plats; nu finns den i Statens historiska museum. Flyttade äro också de tre fragmentariska stenarna Vg 2, 12 och 106 — Vg 12 efter att en tid ha varit begagnad som brosten — samt de två vid kyrkorna i Hjälstad och Leksberg befintliga runstenarna Vg 8 och 9, vilka blivit nyttjade som mursten och först i sen tid ha erhållit sin nuvarande placering. Till flyttade stenar kan också räknas gravstenen Vg 10, som nu har en annan plats vid Leksbergs kyrka än den ursprungliga.

Av de bevarade 16 runstenarna äro 12 hela med fullständiga eller endast obetydligt skadade inskrifter (Vg 3—5, 7—11, 13—16); 4 äro fragmentariska (Vg 2, 6, 12, 106). Av de försvunna stenarna har Vg 17 varit oskadad, under det att Vg 1 endast utgjort ett fragment.

I våra äldsta uppteckningar av runinskrifter, *Johannes Bureus' samlingar* från förra hälften av 1600-talet, meddelas endast ett fåtal inskrifter (6 stycken) från Västergötland. Bland dessa äro 4 från Vadsbo härad (Vg 4, 11, 14, 16). 3 av dem (Vg 4, 11, 16) äro upptecknade och avbildade av Bureus själv; två av hans teckningar (Vg 4, 11) äro daterade den 3 resp. 20 jan. 1622.

I *Ransakningarna* (1667—1684) finnas uppgifter om ytterligare 3 runstenar (Vg 2, 6, 17). Om 2 stenar (Vg 10, 13) lämnar J. Hadorph det äldsta meddelandet i sin resebeskrivning 1673. Han gjorde 1673 även besök vid Vg 4 samt 1679 vid Vg 11, vilka tidigare upptecknats av Bureus. På Hadorphs uppdrag avbildades också Vg 1 och Vg 7 samt troligen Vg 15 av Antikvitetskollegiets tecknare J. Leitz. Under senare hälften av 1600-talet kände man sålunda sammanlagt 12 inskrifter från Vadsbo (Vg 1, 2, 4, 6, 7, 10, 11, 13—17). 9 av dessa (Vg 2, 4, 6, 7, 11, 14—17) finnas återgivna i träsnitt i J. Göransson, *Bautil* (1750); ett träsnitt i J. Peringskiölds *Monumenta* visar, att även Vg 1 var avsedd att avbildas i *Bautil*. 1750 påträffades Vg 5. I J. G. Liljegrens *Runurkunder* (1833) registreras alla de nämnda inskrifterna utom Vg 10 och Vg 13. Under 1800-talet tillkommo 4 inskrifter: Vg 3, 8, 9, 12. Först 1949 påträffades Vg 106.

1. Bergs sn, kyrkogården.

Litteratur: L 1328, 1670. J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 31, 43; Efterforskningsrapport 1935 i ATA; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), s. 188.

Avbildningar: [J. Leitz], laverad bläckteckning [1672?] (i Peringskiölds *Monumenta*, bl. 43); J. Hadorph och J. Leitz, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, bl. 31).

Den fragmentariska runstenen är nu försvunnen.

Två avbildningar, båda i Peringskiölds *Monumenta*, utgöra källorna för vår kunskap om stenen. Den ena är en laverad bläckteckning utförd av den hos Antikvitetskollegiet anställda konterfejaren Johan Leitz, vilken under J. Hadorphs ledning åren 1672 och 1673 avtecknade »gambla monumenter» i Västergötland, företrädesvis kyrkor. Den har påskriften: »Vthy berghs Kiörkegårdhz steg luka.» Den andra bilden är ett träsnitt återgående på den nämnda teckningen, vilket av någon anledning icke kom med i J. Göranssons *Bautil* (1750). Träsnittet har överskriften: »Bergz sudra Stigluka i Walla härad.» Bergs kyrka ligger endast 4 km. från gränsen till Valle härad, vilket kan förklara den felaktiga häradsbestämningen. Stenens senare öden äro okända. Den eftersöktes förgäves av H. Jungner 1935 och av S. B. F. Jansson 1951.

Uppgift om stenmaterialet saknas. Ungefärlig storlek, beräknad efter träsnittet hos Peringskiöld, 1,2 m. × 0,7 m.

Inskrift (enligt Leitz' teckning):

... rka : steina · iuesi ...

... [ma]rka stena þessa(?) ...

»... rista dessa stenar ...»

Till läsningen: L 1328: 13 h.

Fig. 1. Vg. 1. Bergs sn, kyrkogården.
Efter teckning av Leitz.

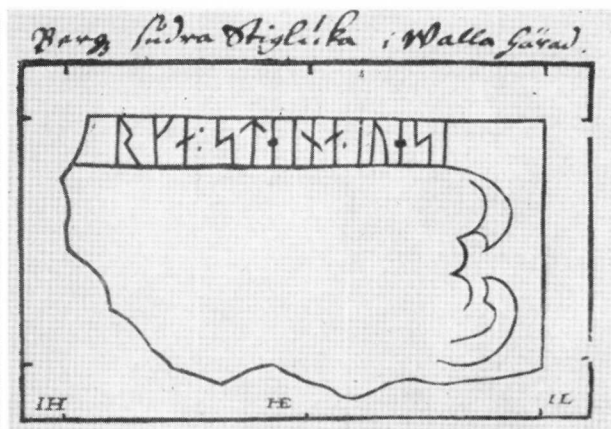

Fig. 2. Vg. 1. Bergs sn, kyrkogården.
Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta*.

Inskriftens tre första runor synas ha utgjort slutet av verbet *marka*. Detta har ingen större frekvens i runinskrifter. Vanligen möter man i stället uttrycket *sætia mærki*. *iuəsi* är troligen felläsning för någon form av *þessa* eller möjligen *þessi*, men sistnämnda, ålderdomliga form är eljest ovanlig t.o.m. i runsvenskan.

Pluralformen *stena* tyder på att fragmentet ursprungligen tillhört en minnesvård bestående av flera stenar, måhända en gravkista av tidigt medeltida typ med en rest sten vid vardera ändan. Jfr liknande inskrifter på runristade stenar på Häggesleds kyrkogård, Vg 23, 27.

2. Berga sn, Säby. Tidigare vid Torstenstorp, Ullervads sn.¹

Pl. 1, 2.

Litteratur: B 967, L 1331, T 63. Ransakningarna 1667–1684 (tr. i VFT 4: 5–6, 1932, s. 108); Insteningsprotokoll 1690 (Göteborgs landsarkiv, avtryckt i Å. Holmbäck, Kvarnkommissionerna enligt Kungl. brevet d. 13 april 1697, 1914, s. 198 f.); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 12; P. Tham, Diverse Antiqvariska Anteckningar (förvarad i Bautil, tillh. kapt. E. Malmberg, Ulriksdal, foto i ATA); P. A. Sæve, Berättelse 1862, s. 169 f. (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 143); E. H[agander], Från södra Vadsbo härad 1 (1909), s. 34; Fornminnesinventering 1922 (ATA); N. Beckman, Några notiser om västgötska runstenar (i: Fornvännen 1925), s. 129 f.; H. Jungner, Runstenen vid Stora Ek i Vadsbo (i: Fornvännen 1927), s. 49 (uppsatsen även publicerad i Vadsbobygden 1927, s. 24 f.); K. E. Sahlström i VFT 4: 9 (1935), s. 15; Restaureringsrapport 1936 i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 967); Sæve, bläckteckning (i a.a.); S. Welin, träsnitt (i T 63).

Runstenen står rest i Säby park c:a 100 m. VNV om mangårdsbyggnaden på en i sen tid anlagd kulle av c:a 5 m. höjd och 15 m. omkrets.

Enligt äldre uppgifter skall stenen tidigare ha stått vid Torstenstorp, Ullervads sn. Beskrivningen i *Ransakningarna* (1667, Hassle församl.): »widh een gård Torstenstorp finnes een Runsteen i skogen, Men aff skogeld skadder», hänför sig nämligen otvivelaktigt till denna sten. Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Ullerfwa sochn i Wassbo häradt» (B 967: »Ullerfwa Sockn»; L 1331 följer B 967). Uppgiften i *Ransakningarna* bekräftas av Per Tham (*Diverse Antiqvariska Anteckningar*): »Den afslagne Runstenen vid Tåstorp, åberopas uti Skogs Commissions Dom af 1690. rörande insteningen omkring Krono Allmänningen Russlingen i Wadsbo Härad och Skaraborgs Län. Denna sten är flyttad d. 29. Aug. 1801. till Säby och upsatt i Trägårdén.» Genom N. Beckmans utredning av frågan om stenens placering torde det numera kunna anses fastslaget, att runstenen i Säby park ursprungligen stått invid den gamla i eriksgatan ingående närkesvägen. Exakta belägenheten framgår av kartbilden i Beckmans uppsats i *Fornvännen* 1925.

De båda bautastenarna strax V om runstenen ha rests i sen tid.

Mörkgrå gnejs. Höjd 1,20 m., största bredd 0,35 m. Stenen är avslagen i toppen och starkt vittrad, varigenom vissa delar av ristningen gått förlorade och andra delar väsentligt skadats. Inskriften är anbragt i två parallella, lodräta rader på framsidan samt en lodrät rad på högra kantsidan.

Fig. 3. Vg. 2. Berga sn, Säby.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 967).

¹ Med hänsyn till planschhäftet har inskriften fått behålla sin benämning och plats i nummerföljden.

Inskrift:

Sidan A:

biurn : raisti : stain : pins - n : karþi · bru : þisa : aftir bi ...

5 10 15 20 25 30 35 40

Sidan B:

... sin : uuk : a - ... iurunj :

45 50 55

Biorn resti sten þennsi ... -n gærði(?) bro þessa æftir ... sinn ok æ[ftir] Ioruni(?) ...

»Björn reste denna sten ... gjorde(?) denna bro efter ... sin och efter Jorun(?) ...»

Till läsningen: 2 i är otydlig. Övre punkten i sk efter 5 n är borta. 9 s och 10 t ha förlorat nedre delarna. Av 16 n äro endast obetydliga rester nedtill bevarade. Efter 20 s finnas inga säkra spår av ristning (Jungner har dock i enlighet med B 967 läst i). Av r. 22 skönjes knappast något spår. Detsamma gäller i stort om r. 23 och r. 24 (Jungner läser här **ru**). I sk efter 25 n är nedre punkten tydlig. Av r. 26 och r. 27, som Jungner läser **ka**, finnas numera knappast några spår. Toppen av r. 28 är bevarad. I r. 29 och r. 30 äro endast svaga spår av hst bevarade. Som sk efter r. 30 finns en liten punkt placerad ungefär mitt i runslingan. Övre delen av 31 b är otydlig. Därefter är inskriften tydlig t.o.m. sk efter 50 k. 51 a är skadad nertill. I kanten av flagringen kan man så se spår av en runa. Sedan är ristningsytan borta på en sträcka av 26 cm., som kan ha givit plats för 6 runor. Därefter synes ett stycke av en lodrät stav (53). I 54 u är nedre delen borta och bst delvis skadad genom en flagring, som också skadat följande runa, vilken därigenom blivit osäker (av Jungner uppfattad som r). 56 u är säker. I 57 n är bst till höger om hst borta. Därefter följer ett stycke av en hst (58) samt en punkt i ett sk. Strax ovanför och till höger om 57 n (se bilden å pl. 2) finns en kort, huggen linje, möjligen rester av en hst. Ingen ristning kan emellertid spåras på sidorna om denna linje.

Inskriftens lydelse redovisas första gången med träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*: **urn : raisti : stain : þinsi : ... bru : þisa · a · fti · r : br ... sin · uuk · i ... iurunii.** — Säve har endast skisserat runorna, jfr fig. 4. — Torin: **[iu]rn · raisti : stain : pins[i uuk · karþi ·] bru : þisa : aftir · b[r] ... sin : uuk · af ... [i]urun ... n.**

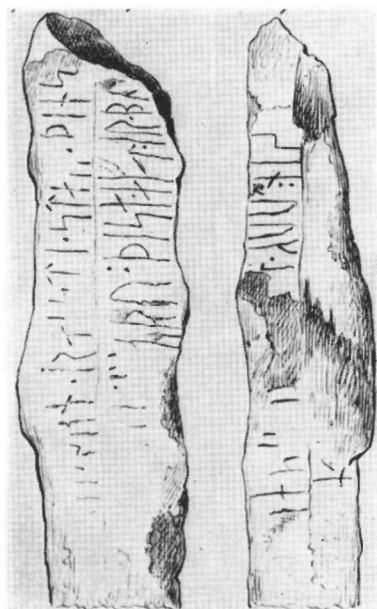

Fig 4. Vg 2. Berga sn, Säby.
Efter teckning av Säve.

Innehållet är på grund av de stora skadorna i stenen svårtolkat. Övre delen av stenen saknas, och en avsevärd del av inskriften — förmodligen omkring en fjärdedel — har gått förlorad. Svårigheterna begynna redan med runslingans anordning. Torin har läst inskriftens rader i den ordning de ovan upptecknats, d.v.s. de två raderna på sidan A först, därefter sidan B. Jungner, som i uppsatsen 1927 är av samma mening, har efter förnyad granskning av inskriften funnit, »att då på framsidan två rader gå nedifrån uppåt och på kantsidan går en rad uppifrån ned, synes läsningen ha skett oavbrutet i en böjd slinga». De tre textpartiernas ordningsföljd blir då: »Björn reste denna sten ... sin och efter Jorun(?), ... gjorde(?) denna bro efter ...» Ingen av de båda åsikterna kan direkt ges ett bestämt företräde framför den andra av satssammanhanget, som genom skadorna i stenen på väsentliga punkter brutits. Möjligen kan Jungners åsikt vinna stöd genom en jämförelse med inskriftens anordning på Vg 4, som även av ortografiska och runografiska skäl torde få tillskrivas samme ristare. Dock

är runslingan på Vg 4 i sin helhet anbragt på stenens svagt välvda framsida, medan Säbystenens inskriftsidor på det bevarade fragmentet äro rent vinkelställda, ett förhållande som gör att jämförelsen icke kan tillmätas bevisvärde. Något samband grundat på släktskap mellan de på de båda stenarna Vg 2 och Vg 4 namngivna personerna, vilket hävdats av Beckman och Jungner (jfr Vg 4), torde icke kunna styrkas. De få och merendels skadade runorna på Vg 2 ge nämligen icke tillräckligt underlag för en bestämd tolkning av namnen med undantag av det första, *Biorn*. R. 53–58 kunna med hänsyn tagen till träsnittet hos Peringskiöld återge ack.-formen av kvinnonamnet *Jorunn*. Om detta namn se Sö 266.

Den i inskriften omtalade bron kan nu icke återfinnas, men enligt Beckman (a.a. 1925, s. 130 f.) torde den ha »förmedlat förbindelsen över någon av de mossar, som finnas eller funnits på Russlingen».

Berga sn, Ingaryd, se Vg 4.

3. Bällefors sn, Armeneby.

Pl. 3.

Litteratur: T 66. Abrah. Lindblad, Anteckning 28/9 1810 (VFA); Th. Ljunggren, Anteckning 1812 (VFA), KB F m 26a, s. 97 f.; P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 147 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 137); Fornminnesinventering 1921 (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 413; Handlingar 1935, 1937 (restaureringsrapport) i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: Lindblad, skiss 1810 (VFA); Ljunggren, bläckteckning 1812 (VFA), d:o (i F m 26a); Säve, bläckteckning (i a.a.); S. Welin, 2 teckningar (VFA), träsnitt (i T 66); »S. Tgbm», bläckteckning (VFA).

Runstenen står rest i ett åkergärde, av P. A. Säve benämnt »Långaflaget», omkring 1 km. SSV om Bällefors kyrka och 250 m. V om manbyggnaden till gården Armeneby, belägen på Tidans sydvästra strand. Samma läge hade stenen 1810. A. Lindblad beskriver den »stående på några hundra alnars afstånd sydväst från frälshemmanet Armeneby och i dess Åkergärde uti Hunnekulla (nu mera Bellefors) Socken och Wadsbo Härad, samt på sydöstra sluttningen af en föga uphöjd backe». Stenen riktades 1937. Samtidigt

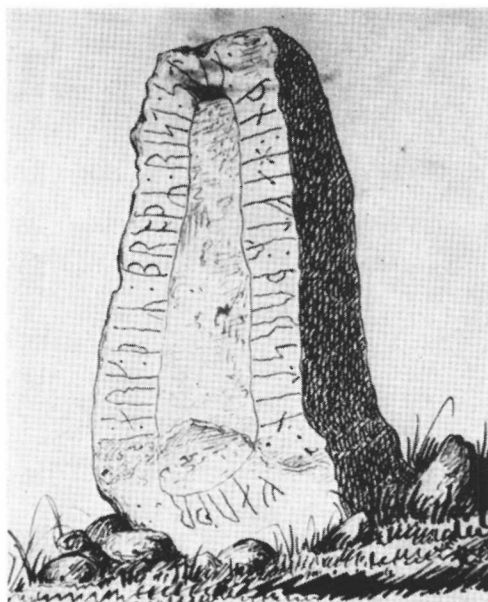

Fig. 5. Vg 3. Bällefors sn, Armeneby. Efter teckning av Säve.

borttogos odlingsstenarna kring densamma. I stenens omgivning finnas väldiga stenblock, och talrika odlingsrösen ha kastats upp på de närbelägna bergknallarna.

Rödaktig, grovkornig granit. Höjd 1,08 m., största bredd 0,50 m. Ristningsytan är jämn, och inskriften är tämligen oskadad, ehuru mindre väl huggen.

Inskrift:

: **ṭumi** : **auk** : **ṭir** : **broṭr** : **risi** : **stin** : **ṭni** : **hafta** : **ṭurstin** : **faupr**

5 10 15 20 25 30 35 40

Tummi ok þer bróðr resa(?) sten þenna æftir Þorsten, faður.

»Tumme och hans bröder resa(?) denna sten efter (sin) fader Torsten.»

Till läsningen: R. 1 är sannolikt **t**, icke **l**, ehuru endast den högra bst är tydlig; av den vänstra bst finnas svaga spår. Övre hälften av hst i **2 u** liksom undre delen av hst i **3 m** är grund. R. 19 sannolikt **i** (icke **t** som hos Säve och Torin), har troligen icke haft bistavar. **21 t** har förlorat toppen i en flagring. Övre delen av **22 i** är bortfallen. **23 n** har djup och lång bst. **25 n** och **26 i** ha krokiga huvudstavar, vilket torde få tillskrivas stenmaterialets heterogena karaktär. Hst i **39 f** är otydlig.

R. 16–19 **risi** kunna återge pres. ind. 3 pl. av verbet *resa* med utelämnad **a**-bst i r. 19. Jfr 24–26 **ṭni** för *þenna*. Pres. ind. 3 pl. förekommer i Sö 128 och U 17. I dessa tre fall kan det dock formellt även vara en infinitivform med uteglömt **litu** 'läto'. Pres. ind. 3 sg. finns i Ög 217. Presensformer av *resa* äro alltså så sällsynta, att man alternativt kanske bör hålla möjligheten öppen, att **risi** är felristning för det gängse pret. 3 pl. **ristu**. Ortografien är över huvud taget tämligen bristfällig och ljudanalysen osäker. Genom felristning kan runföljden 39–43 **faupr** ha uppstått. Men formen kan också förklaras genom u-omljud, ett västnordiskt drag, jfr H. Markström, *Om utvecklingen av gammalt ä framför u i nordiska språk* (1954), s. 120 f., och där anfordrad litteratur.

Namnet *Tummi*, kortnamn till *Þormundr*, förekommer sparsamt i svenska runinskrifter. I danska inskrifter är det däremot icke ovanligt. Se vidare Sm 42, U 719 samt *Södermanlands runinskrifter*, s. 155 noten.

4. Eks sn, Stora Ek.

Pl. 3–5.

Litteratur: B 972, L 1334, T 54. J. Bureus, KB F a 5, nr 567, F a 10: 2, s. 116 c, F e 17, s. 30 (avskr. av okänd hand av F a 5); J. Hadorph, *Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673*, bl. 100 (KB F f 5, renskrift av annan hand); J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 10 b, 16; N. R. Broeman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 201; P. Tham, *Politiska anteckningar*, renskrift 1796, s. 14 (ATA); J. G. Liljegren, *Anteckningar rör. versar, skrefne med Runor* (i: *Det skand. Litt. Selsk:s Skrifter* 17, 1820), s. 378; P. A. Säve, *Berättelse* 1862, s. 90, 168 f. (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 120, 143); G. Stephens, *ONRM* 2 (1867–68), s. 668 f.; E. H[agander], *Från södra Vadsbo härad I* (1909), s. 29 f.; S. A[dlersparre], *Sveriges Riksvapen* (i: *Personhistorisk Tidskrift* 1914), s. 101 f.; *Fornminnesinventering* 1921 (ATA); N. Beckman, *Några notiser om västgötska runstenar* (i: *Fornvännen* 1925), s. 129 f.; H. Jungner, *Runstenen vid Stora Ek i Vadsbo* (i: *Fornvännen* 1927), s. 46 f. (samma uppsats tryckt i *Vadsbobygden* 1927, s. 24 f.), i VFT 4: 9 (1935), s. 16, 41 f.; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 419; *Handlingar* 1934–36 i ATA; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), passim.

Äldre avbildningar: Bureus, bläckteckning (i F a 10: 2, återgiven i Stephens a.a., s. 668); J. Hadorph o. P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 972, återgivet i Stephens a.a.); Säve, bläckteckning (i a.a., s. 168, återgiven i Stephens a.a., s. 669); O. Erlandsson, träsnitt (i T 54).

Runstenen står rest på en kulle 40 m. N om gamla landsvägen mellan Stora Ek och Mariestad, omkring 1700 m. N om Stora Ek och 80 m. N om Nilstorp. Enligt uppgift av ortsbor skulle stenen nu stå på

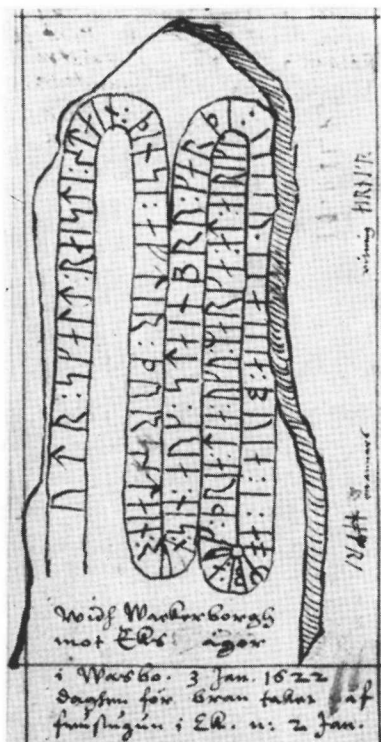

Fig. 6. Vg 4. Eks sn, Stora Ek.
Efter teckning av Bureus.

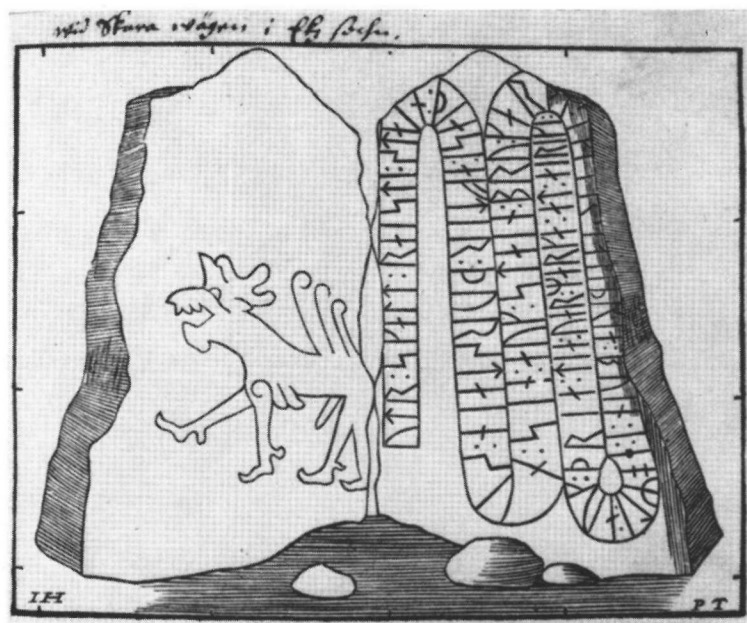

Fig. 7. Vg 4. Eks sn, Stora Ek.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 972).

ungefärligen ursprunglig plats. Här har eriksgatans gamla väg en gång gått fram. Det äldsta meddelandet om runstenens förekomst, J. Bureus', ger följande besked om dess placering: »Widh Wackerborgh mot Eks ägor i Wasbo.» Vackerborg är den närmaste gården i nordöstlig riktning från stenen räknat. Träsnittet hos J. Peringskiöld har endast påskriften: »Wid Skara vägen i Ekz sohn.» J. Hadorph, som besökte stenen under sin resa med Karl XI 1673, anger icke exakt platsen men skriver om själva stenen: »Denna Steen hafwa somblige welat hålla för ägo skillnat emillan Skattegården Röösåhs och Ekz by Kyrkieby, hvilket icke är sant, ty intet Tekn fins till sådant på stenen, der till medh är han mycket äldre än Kyrkian är, och på Röösåhs ägor af någon dess Jordägande i hedna tyden vprest.» Uppgiften att runstenen skulle ha varit gränssten styrkes icke av gamla kartor i Lantmäteristyrelsens arkiv.

P. A. Sävle sökte stenen förgäves år 1862 i Eks sn men fann den slutligen i Ingaryds park, Berga sn, dit den skulle ha flyttats i mannaminne. Vid någon tidpunkt mellan 1862 och 1877 återfördes den emellertid till Stora Ek, »till sin gamla plats» (Torin), och restes strax söder om landsvägen mitt emot och ett 40 tal m. SÖ om kullen, där den nu står. Sin nuvarande placering fick stenen 1936. Den gravhögliknande kullen har sedan gammalt kallats »Kongabacken», ehuru den snarast torde vara en naturbildning. Ett litet stycke S om stenen leder en bro över ett litet vattendrag. I själva vattenrännan ligga väldiga stenar, som måhända en gång utgjort den »bro» eller det vadställe, som inskriften åsyftar.

Mörkgrå granit. Höjd 1,65 m., största bredd 1,25 m. Runristningen är anbragt på den svagt välvda framsidan av stenen. På baksidan är ristat ett ornamentalt fyrfotadjur, en lejonbild av samma typ, som återfinnes på DR 271. Jfr även Vg 181. Stenen är obetydligt kantskadad, varigenom vissa partier av inskriften blivit delvis förstörda. Dessa skador förededde stenen redan på 1600-talet. Eljest är ristningen djup och tydlig.

Inskrift:

utr : skalt : raisti : stain : þinsi : aftir : þurstain : sun : sin : auk : stain : bru : karpi : firir :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 is : at : þria : buia : i : homri : auk : þria : tiauku : marka : at : airiki
 65 70 75 80 85 90 95 100 105

Uddr skald resti sten þennsi æftir Þorsten, sun sinn, ok stenbro gærði fyrir. Es atti þria byia i hamri ok þria tiugu marka at Eriki.

»Udd skald reste denna sten efter Torsten, sin son, och gjorde stenbro för (honom). Han ägde tre gårdar i hammarskifte och trettio marker innestående hos Erik.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. 10–20 **aisti : stain : þ** ha de övre delarna bortslagna. Identifieringen av runtecknen är dock säker. 13 **t**: av bst finns blott osäkra spår. 16 **t**: bst borta. 19 **n**: bst till vänster otydlig, överdelen av hst utplånad. Undre delen av bst i 29 **r** spåras i kanten av en flagring, som också tagit bort nedre delen av hst i 30 **p**. Övre delarna av 58–59 **þi** äro bortslagna. R. 60–73 äro svårt skadade. Resterna av staplarna och skiljetecknen jämte meningsföljden gör det dock möjligt att supplera saknade delar. Mellan de två punkter, som måste vara de nedersta i skiljetecknen efter 59 **i** och före 65 **i**, synas nedre delarna av tre stavar, en lakun (av en eller möjligen två runor) samt ytterligare ett par staplar. Textsammanhanget förutsätter ett *æftir* eller *fyrir*. Då emellertid avståndet mellan första och andra stapeln är ovanligt stort, är *fyrir* (stavat **firir**) sannolikt den riktiga läsningen. Av 65–66 **is** finns i behåll ungefär hälften av två huvudstavar. Det stora mellanrummet mellan dessa jämte ansats till bistav snett nedåt vänster gör det sannolikt, att den ena, troligen den sista, utgjort **s**. Huruvida 67 **a** bär spår av en bst strax nedanför mitten är osäkert, då den sammanfaller med en flagring. 68–69 **ti** ha endast nedersta delarna av hst i behåll. Övriga runor äro oskadade och säkra. Säker är alltså även 80 **o**. Jungner (*Fornvännen* 1927) translittererar visserligen denna runa **a**, men av beskrivningen framgår att han avser nasalerat **a**.

Fig. 8. Vg 4. Eks sn, Stora Ek.
Efter teckning av Säve.

Tidigare läsningar överensstämmer, på vissa undantag när, i stort med ovanstående. Bureus utelämnar sk efter 51 **n** men skjuter in ett sådant efter 93 **a**. R. 60–71 avstår han, liksom alla senare granskare före Jungner, från att tyda, ehuru han noggrant markerar resterna av de skadade runorna; 82 **b**. — Peringskiölds träsnitt, som går tillbaka på en förlorad teckning, visar Hadorphs läsning av r. 77–96: **n : i : eomli : auk : þria : tia : uar**, eljest som ovanstående. Denna läsning

begagnas av Brocman och sedermera av Liljegren. — Säve: 79 **e**; 82 på teckningen ett mellanting mellan **b** och **r**. — Stephens följer Säve, dock 82 **b**. — Torin: av runorna 60–73 urskiljas endast 64 **r** samt 71–73 **uia**. R. 76 uppfattas som **t**, ehuru bistavarna ej redovisas på bilden, r. 79 som **e** och r. 82 som **b**.

Tolkningen av inskriften har berett stora svårigheter. Detta gäller naturligtvis i första hand slutpartiet fr.o.m. r. 60. Början däremot har icke behövt föranleda diskussion. Det skadade partiet med r. 60–69 har man i allmänhet avstått från att supplera. Vad som därefter följer har givits olika innebörd av snart sagt varje forskare som sysslat med inskriften. Bureus översätter r. 74–109: »habitant in Homby Et triginta sculpsertunt Signum Eirico». Brocman, som urskilt även r. 70–73, föreslår en annan mening: »tre [stenbroar] färdiga i Himle, och tre Stigar på vår mark åt Erik». Torin sammanfattar sina och Stephens' åsikter i följande översättning: »... och gjorde stenbro efter ... bonden i Eomby; och trettio märken åt Airik (till minne åt Erik)». Och därtill ger han följande kommentar: »Skalden Otter reste sålunda denne sten såsom en minnesvård åt sin son. Han gjorde äfven en stenbro, troligen öfver den nära intill flytande ån Tidan, för att hedra minnet af en sin vän eller vapenbroder. Han reste vidare 30 märken till minne af en annan sin vän. Dessa

30 märken voro stående stenar, uppställda efter all sannolikhet, då de voro så många, i form af ett skepp (en s.k. skeppssättning); ty Erik hade, efter hans minne på sådant sätt hedrades, säkerligen varit en mäktig man, troligen en viking, som stupat i främmande land.» Den förutsatta skeppssättningen anser han möjligen vara identisk med det ståtliga fornminnet vid Askeberga i Vads sn, $\frac{3}{4}$ mil från Stora Ek. Och beträffande ortnamnet *Eomby* hänvisar Torin liksom Stephens till ett uttalande av C. Säve, som förbinder detsamma med sjön *Ymsen* och söker göra gällande, att *Eomby*, 'gården vid sjön *Ym* (*Eom*)', kan ha varit det äldsta namnet på medeltidsfästet Ymsjöborg på Ymsens västra strand.

60–64 **firir** står adverbialt, med substantivet underförstått; se E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3 (1956), s. 82 f. *Fyrir* betyder '(till förmån) för'. Uttrycket innebär sålunda, att Udd skald har låtit göra en stenbro för sin sons bästa, för hans själ. Jfr U 327, 345, 947.

Jungner är den förste, som sökt ge en fullständig tolkning av inskriften. I *Fornvännen* 1927 framlägger han det första resultatet av sin granskning med en helt ny syn på problemen och fastslår, att inskriften är ett arvsdokument. Det rent arvsbetonade i innehållet har han visserligen sedermera övergivit, men kvar står dock hypotesen om inskriftens egenskap av äganderättsbevis. I uppsatsen 1927 gör Jungner ett försök att komma till rätta med runföljden i det skadade mittpartiet. R. 60–64 förmodar han motsvara **aftir**. Beträffande de följande två runorna säger han: »Synnerligen passande vore en läsning *sa* 'denne' med omvänd s-typ ... Därefter bör då ha kommit en verbform, antingen 'mottog såsom arv' (*jek*, *nam*?) eller 'lämnade i arv' (*let*?).» Han ger företräde åt det sistnämnda alternativet och tillägger: »Ristningens båda sista ord skulle då avse arvtagaren efter den döde Torsten». Samtidigt gav Jungner en ny läsning av r. 74–83 **buia : i : hamri** med innebörden 'gårdar i hammarskifte'. Därav följer, att r. 97–101 **marka** naturligare får betydelsen 'marker' än den tidigare föreslagna 'märken'. Resultatet av Jungners undersökning av inskriften 1927 blir sålunda följande översättning: »Udd skald reste denna sten efter Torsten sin son och gjorde en stenbro efter honom. Denne lämnade tre 'hammarskiftade' gårdar och trettio marker (i arv) åt Erik.» På väsentliga punkter hade alltså tolkningen av inskriften i och med detta första förslag förbättrats.

Ytterligare ansträngningar under senare år ha emellertid fört Jungner mot en modifierad och delvis ändrad åsikt om innehållet. Beträffande läsningen skiljer den sig från den föregående endast med avseende på de skadade r. 60–69, där den antagna verbformen **ati**, pret. 3 sg. av fsv. *æiga*, *atti*, får avgörande betydelse för innehållet i övrigt. Beträffande uttrycket **i homri** visa Jungners anteckningar, att han synbarligen tvekat, om den av honom själv framlagda tydningen vore den rätta. På den punkten torde emellertid icke råda något tvivel.

Uttrycket om en by, att den ligger *i hambri ok i forni skipt* förekommer i UL Byalagsbalken I och i VmL Byggningsbalken I. Wessén skriver härom i kommentaren till Upplandslagens byalagsbalk (*Svenska landskapslagar, utg. av Holmbäck o. Wessén, Östgötalagen och Upplandslagen*, 1933, s. 187), delvis i anslutning till C. J. Schlyter (*Ordbok till Sveriges gamla lagar*, 1877, art. *Hamar*): »Uttrycket är till sin innebörd oklart, och ingenstades i källorna lämnas någon redogörelse för detta vårt äldsta skiftes beskaffenhet. Det är på landskapslagarnas tid redan ställt på avskrivning; i SdmL säges uttryckligen: *wari all hamarskipt af lagð oc hawi engin wisorþ*. Ordet *hamar* (dat. *hambri*) betyder 'berg, stenbacke'; i fråga om anordning av en by finnes det brukat endast i svealagarna (och i landslagen). Möjligen avses med *hamarskipt*, att gårdarna i byn lågo på någon bergknalle, där en regelbunden tomtindelning ej var möjlig, med de odlade åkrarna där-omkring, starkt splittrade och oregelbundna. Som 'fornt skifte' betecknades det gamla tillståndet i motsats till det nya solskiftet.» Principen för solskiftet är som bekant en geometrisk uppdelning av tomtområdet. Om ortnamnet *Hammarby*, som icke med ett enda belägg förekommer i Västergötland, meddelar Wessén i a.a., s. 187 noten, att det »är vanligt i Svealand (omkr. 25 byar och gårdar), särskilt i Uppland och Södermanland, men saknas så gott som fullständigt i det gamla Götaland (ett Hammarby på Öland och ett i östra Småland)». Ämnet har senare behandlats av Sigurd Erixon, *Klungby och hamarskipt* (i: *Nomina Germanica*, 1935, s. 334 f.) samt i Valter Janssons recension av samma uppsats (i *ANF* 54, 1938–39, s. 315 f.). Utöver citatet ovan torde emellertid icke f.n. på språkliga grunder en mera preciserad förklaring av termen *i hambri* kunna utvinnas ur det sparsamma materialet.

Samtliga namn äro vanliga över hela det fornnordiska området. Om tillnamnet *skald* se U 29, 951 och S. B. F. Jansson i *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* 1 (1955), s. 13, 14.

Runttextens innehåll ger minnesvården karaktär av rättsdokument, i vilket det gäller för Udd att slå fast sonen Torstens tillgångar vid dödstillfället. Detta var av betydelse, om arvsförhållandena voro eller kunde väntas bli komplicerade. ÄVgL:s ärvdabalk ger flera exempel på invecklade arvskedjor och föreskrifter om tillvägagångssättet i sådana fall, då kvarlåtenskap genom ändrade familjeförhållanden och inestående arv skulle skiftas.

Ett samband mellan de båda inskrifterna Vg 2 och Vg 4 till följd av släktskapsförhållanden mellan de å stenarna namngivna personerna har förmodats av Beckman (*Fornvännen* 1925, s. 131 f.). Jungner har delvis kritiserat Beckman men delar i princip hans uppfattning. Med de båda inskrifterna Vg 2 och Vg 4 sammanställer Jungner dessutom i sina anteckningar den nu försvunna Vg 17. Resultaten av senare granskningar ge vid handen, att denna mening icke längre kan hävdas. Det torde icke finnas andra beröringspunkter mellan de olika monumenten än rent tekniska i vad gäller Vg 2 och Vg 4 (se Vg 2). Om Vg 17 kan däremot ingenting med visshet uttalas ens på den punkten.

Eks sn, kyrkan.

Under nr 1333 i *Runurkunder* (1833) anför J. G. Liljegren en runsten i Eks sn, som skulle ha haft sin plats i »V. kyrkoporten». Liljegren åberopar därvid »P. Thams Samlade Runstensritningar ur åtsk. Presters anteckningar». Den sistnämnda uppgiften har icke kunnat återfinnas, och stenen har förgäves eftersökts av H. Jungner 1934. Partierna kring porten äro nu överlimmade, och i sprickorna skymtar tegelsten. Enligt en anteckning av Liljegren, i sin helhet överstruken, på ett löst blad i ATA, skulle inskriften ha varit denna: *Nili : reste : denne : länge sten : efter Pirvin : son sine*. Avbildningar av den förmodade runinskriften saknas. Karaktären av runstenen torde vara mycket oviss.

5. Flistads sn, Magatan. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 6, 7.

Litteratur: L 1336. Jonas Wollin, Brev t. K. Antikvitets Arkivet ⁷/₁₁ 1750, Arkivets svar t. Wollin ¹⁴/₁₂ 1750 (båda handlingarna i J. Peringskiöld, Monumenta 9); Petrus Tegnæus, Beskrifning öfver Flistads församling år 1784 (hs i Flistads kyrkoarkiv, avskr. i ATA); G. Brusewitz, Westergötland 1861, s. 88 (ATA); R. Andersson, Brev t. H. Hildebrand ²²/₁₀ 1900 (SHM 11.491 Bilaga), d:o t. Statens historiska museum ¹⁸/₈ 1901 (SHM 11.491 Bilaga); O. Almgren, PM t. Riksantikvarien ²²/₇ 1901 (SHM 11.491 Bilaga); C. Carlsson, Brev t. VHAA ³¹/₈ 1901 (SHM 11.491 Bilaga); S. Bugge, Flistad-Indskriften (i: ANF 18, 1902, s. 1), Norges Indskrifter med de ældre Runer, Indledn. (1905–13), s. 17, 26 f., 2 (1917), s. 475, 542, 555, 590, 3 (1914–24), s. 183 not 2; A. Noreen, Altisl. Grammatik (4 uppl. 1923), s. 378; Alexander Jóhannesson, Grammatik der urnordischen Runeninschriften (1923), nr 20; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 413; I. Lindquist, Sparlösastenen (Skrifter utg. av Vet. Soc. Lund, 1940), s. 128 noten; C. J. S. Marstrander, De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet (i: Viking 16, 1953), s. 219 f.; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 90.

Äldre avbildningar: Blyertsteckning (i J. G. Liljegren, Fullständig Bautil, ATA); G. A. Bohlin, foto 1901 (ATA, återgivet i Bugge a. a.).

Stenen finns nu i Statens historiska museum, inv. nr 11.491.

På 1750-talet tycks stenen ha stått kvar på sin ursprungliga plats. Man hade redan då uppmärksamheten fäst på de egendomliga runtecknen. Dåvarande borgmästaren i Mariestad, Jonas Wollin, skriver ⁷/₁₁ 1750 till K. Antikvitets Arkivet: »Wid bemelte Flistads pastorats kyrkioby står en pyramidisk hög sten, som efter den nu befundna liknelse har sådanna Characterer på sig ritade som N:o 2 [uppteckning] utvisar.» 1784 uppger P. Tegnæus stenen vara »lagd i stengården». Det är säkerligen denna placering, som J. G. Liljegren avser med uppgiften »I kyrkobyen, i en mur». G. Brusewitz sökte den förgäves 1861, men år 1897 återfanns den enligt O. Almgren »i en åker strax NV(?) om åbyggnaderna i Backgården (åt prestgården till)» på ett par fots djup i marken. »På platsen lär före storskiftets genomförande Flistad by ha legat och jordägaren Richard Andersson förmodade, att runstenen varit nedlagd som grundsten i en källare eller dyl.» 1901 tillfördes den Statens historiska museums samlingar.

Gnejs. Höjd 1,17 m., ristningsytans bredd 0,22 m., runornas höjd 5 cm. Dessa äro anbragta i en lodrät rad på en smalsida av stenen. Den av H. Jungner som bas betraktade bredändan av stenen är avbruten. Huruvida den avslagna delen av stenen haft ristning kan nu icke avgöras. Runornas läsordning är oklar. Läsas runorna nedifrån och uppåt, d. v. s. i riktning från bredändan mot spetsen, blir inskriften a priori otydbar. En motsatt läsordning — från spetsen och nedåt — har icke heller hittills resulterat i någon godtagbar tolkning, men då den tidigare diskussionen om inskriften har utgått från en sådan läsordning, har det ansetts lämpligt att här anteckna runorna i denna följd.

Inskrift:

ga - - rñrtgla₁₀ta₅

Till läsningen: Runorna äro djupt och kraftigt huggna. 1 **g** är säker; 2 **a** likaså, runan är av yngre typ än r. 10 och 12. Därefter följa två stavar (3–4), av vilka den högra är något svängd; möjligen skulle de kunna utgöra resterna av en **r**-runa. 5 **r** är säker. R. 6 är troligen **n**. R. 7 är binderuna av **r** och **t** med ensidig bst. 8 **g** och 9 **l** äro säkra. 10–12 **ata** äro säkra. I stenens nederkant finnas efter 12 **a** två fördjupningar på något större avstånd från varandra än bistavarna i 12 **a**.

Flistad-inskriften tilldrog sig redan på 1700-talet ett visst intresse genom att runorna, som Wollin uttrycker det, »befinnas olika med andra». Efter någon tvekan uttalar sig Antikvitetsarkivet den 14/12 1750 på Wollins hänvändelse angående inskriften: »Fragmentet på Flijstad stenen är sådant, at man icke derutur kan taga någon mening : utan at altför mycket låta imaginationen roa sig; och hos en alfwarsam läsare sielf blifwa löyelig.» I samma riktning gå synbarligen Jungners tankar, då han antecknar: »En förmodan att ristningen skulle vara urnordisk måste avvisas. ... Allt tyder på att ristningen i stället är en klåpares verk.» På C. J. S. Marstrander gör inskriften »intet tillitvekkende inntrykk», och den bör enligt hans mening framdeles »ikke nyttes for språklige eller historiske formål». Andra forskare ha godtagit inskriften som äkta. S. Bugge (*ANF* 18, s. 15) daterar den »til Tiden ved 750–775», A. Noreen (*Altisl. Gr.*, 1923, Anh. 19) till 700-talet. I. Lindquist betraktar den som »senurnordisk». Det är troligt, att denna tidsbestämning kommer sanningen ganska nära, men ett närmare tidfästande är i detta fall mycket vanskligt, då stor osäkerhet ännu vidlåder inskriften med avseende på sådana fundamentala ting som uppfattningen av runornas egendomliga former samt deras rätta ordningsföljd. Några runtecken äro av urnordisk typ, andra ha former, som höra hemma i den yngre futharken. En del runor ha dessutom synbarligen ristats upp- och nedvända. Ristningens placering lodrätt på en smalsida av stenen samt avsaknaden av ramlinjer visa reminiscenser från urnordisk ristningsteknik. Huruvida sedan ristaren verkligen varit en »klåpare» på runkunskapens område eller om han medvetet har vrängt skriften, är vanskligt att avgöra. Själva ristningstekniken har han tydligen behärskat, och i det avseendet skiljer sig icke Flistad-inskriften från andra, äkta runinskrifter.

Av det ovan anförda framgår, att Flistad-inskriftens särprägel omöjliggör en ens tillnärmelsevis säker tolkning. Att den tillkommit i gammal tid, torde emellertid vara sannolikt. Nedan refereras i korthet de olika tydningar, som under tidernas lopp sett dagen.

Den första kritiska granskningen av inskriften företogs av Bugge, som till sitt förfogande erhållit ett av G. A. Bohlin år 1901 taget foto jämte pappersavtryck och uppteckning. Bugges läsning skiljer sig från ovanstående därigenom att r. 1 och 8 betecknas »ikke som Lydtegn eller Bogstavtegn, men som Tegn, der skal fremhæve et følgende Navn, altsaa som et Slags Skilletegn», samt att stavarna 3–4 tillsammans uppfattas som urn. **m**. I runföljden **ama** ser Bugge samma mansnamn *Amr* som i Hynduljóð 18, i r. 6–7, som läsas **atr**, en sammandragen form av fsv. *æftir* samt i de avslutande runorna **lata** ack.-formen av ett mansnamn **Lande*. Innehållet uttyder han: »Aam (ridsede disse Runer, eller: reiste denne Sten) efter Lande». Bugge meddelar samtidigt A. Noreens dåvarande uppfattning av inskriften. Denne läser: **gamratrgla₁₀da₅**. Han ser enligt Bugge i de fyra inledande runtecknen ett mansnamn **Gam(m)r* härlett ur fågelnamnet samt i de fem sista runorna »en ældre Form af oldisl. *landa*, Akkus. af *lande* 'en fra samme Land', ligesom *glíkr* ær

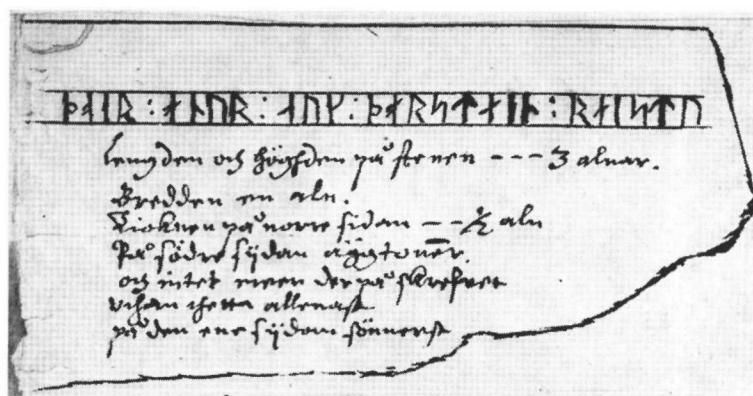

Fig. 9. Vg 6. Fägre sn, Fägrems. Efter teckning av Rudberus.

äldre Form af *likr*», men Noreen »lader det uafgjort, om **glada** paa Flistad-Stenen er Appellativ eller Mandsnavn». Alexander Jóhannesson hänvisar till båda tydningarna. Senare, i *Altisl. Grammatik* (1923), s. 378, har Noreen övergivit uppfattningen av r. 11 som **d**. Han läser den nu som **t** och ger runföljden 8–12 **glata** en annan tydning: »*Glenta (dän. glente, schwed. dial. glänta Weih)», d. v. s. fågelnamnet 'glada'.

I. Lindquist (*Sparlösastenen*, s. 128 noten) finner på Flistad-stenen en förbannelseinskrift. Han läser **gaernarglata**, *Gairr nāer glata*, 'Ett »spjut» kommer att nå åverkaren'. Inskriftens sista ord **glata** sammanställer Lindquist med fisl. verbet *glata*. Om innebörden av »spjut» hänvisar han till sina a. a. s. 126 framförda synpunkter på innehållet i ÄVgL Rätlösabalken 5, § 1 och 2.

6. Fägre sn, Fägrems.

Pl. 7.

Litteratur: B 966, L 1332. Ransakningarna 1667–1684 (tr. i VFT 4: 5–6, 1932, s. 104); J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 17; G. Brusewitz, *Westergötland* 1861, s. 102 f. (ATA); P. A. Säve, *Berättelse* 1862, s. 148 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 137); O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 417; *Handlingar* 1928, 1935 i ATA.

Äldre avbildningar: J. B. Rudberus, bläckteckning 1667 (i *Ransakningarna*); osign. träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 966); Brusewitz, bläckteckning (i a. a.).

Runstenen står rest i skogen 150 m. NNV om Stång Nolegården, 10 m. ÖSÖ om en liten körväg genom skogen. Platsen är belägen på den s. k. Fägrems c:a 3,5 km. NÖ om Fägre kyrka och 1 km. SSV om vägskalet Jonsboda–Halna och Ekskog–Töreboda. Stenens placering tycks ha varit densamma redan på 1600-talet. Kyrkoherden i Lyrestad Jonas Benedikti Rudberus skriver 1667 i *Ransakningarna*: »Öster i Sochnen på Fägrems i en lijdh står en Runsteen». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »På Fägre moo i Westergötl.» (B 966: »I Fägred Sockn, på moen»; L 1332: »Fägrems»).

Grå granit med svarta prickar. Höjd 2,05 m., bredd (vid runradens början) 0,60 m. Stenens övre del med slutet av inskriften är avslagen och synes ha saknats redan på 1600-talet. Vissa bevarade runor äro därjämte skadade genom stark vittring. Ristningsytan vetter åt V.

Inskrift:

pair : onuntr : auk : þorstin : raistu : s ...

5 10 15 20 25

Þe Anundr ok Þorstenn restu s[ten] ...

»Anund och Torsten, de reste (denna) sten ...»

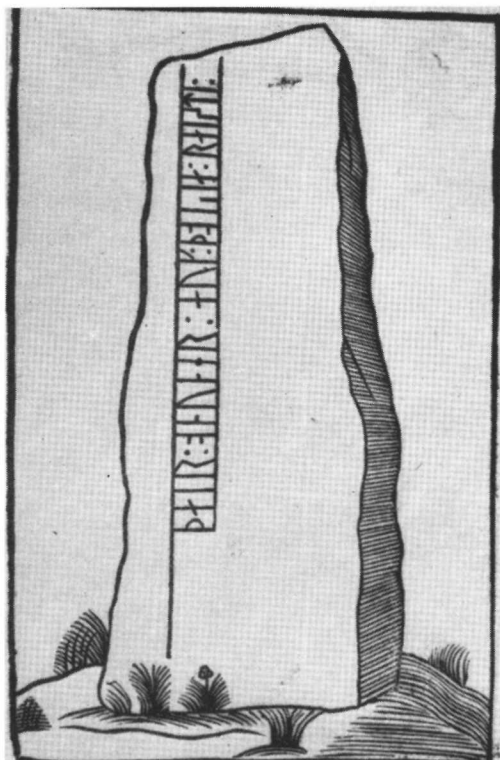

Fig. 10. Vg 6. Fägre sn, Fägremono.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 966).

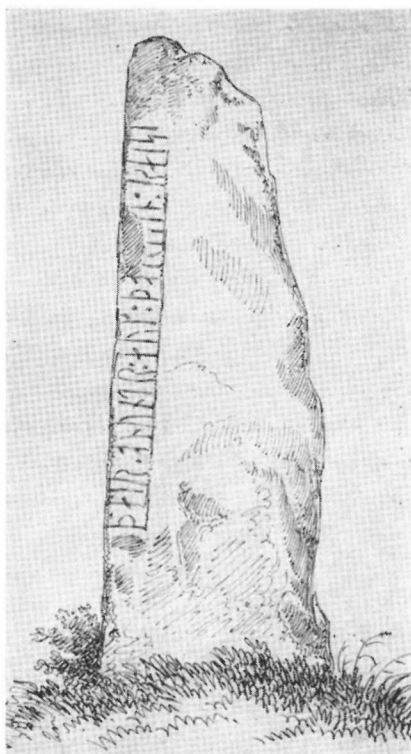

Fig. 11. Vg 6. Fägre sn, Fägremono.
Efter teckning av Brusewitz.

Till läsningen: 9 **t** har otydlig bst. Av 16–17 **rs** äro övre delarna förstörda genom en stor flagring. 18 **t** saknar bst; möjligen kan spår av en dylik t. v. om hst skönjas. 19 **i** är ej stungen. På 25 **t** är ingen bst skönjbar. 26 **u** är svag. 27 **s** är otydlig, endast mittpartiet bevarat. Somliga runor (**o**, **n**, **t**) ha genomgående ensidiga bistavar. — Bilden hos Peringskiöld visar de största avvikelserna: 9 **e**; r. 16–18 markeras endast med 1½ stapel; 20 **a**; 26 **i**; 27 **s** saknas. — Brusewitz markerar r. 16–18 med nederdelarna till 4 staplar. Hst i r. 25 står som sista runa i hans uppteckning. Sk mellan 4 **r** och 5 **o** utmärkes med endast en punkt.

7. Götlunda sn, Vallby, Sörgården.

Pl. 8.

Litteratur: B 970, L 1337, T 67. J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 18; Petrus Tegnæus, Beskrifning öfver Flistads församling år 1784 (hs i Flistads kyrkoarkiv, avskr. i ATA); G. Brusewitz, Westergötland 1861, s. 87 f. (ATA); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 136 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 134); F. Nordin i VFT 1: 8 (1897), s. VI; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 413.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och J. Leitz, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 970); Brusewitz, bläckteckning (i a. a.); Säve, bläckteckning (i a. a.); S. Welin, bläckteckning (VFA), träsnitt (i T 67).

Runstenen står rest intill en stenmur i ett gårde tillhörigt Vallby Sörgården. Platsen, som enligt P. A. Säve kallas »Jimmerkällan», är belägen nära 2 km. S om Götlunda kyrka och 150 m. VNV om den nya landsvägen Moholm–Skövde, 200 m. SV om avtagsvägen till Karlsborg. Gärdet ifråga är endast genom vägen skilt från Greby, där stenen enligt Peringskiölds *Monumenta* skulle finnas: »Greby i Götlunda sochn Wassbo härad» (B 970: »Vid Greby»; L 1337: »Greby»). Säkerligen står den kvar på ursprunglig plats. I närheten, NV om stenen, finns ett forntida gravfält med ett flertalstensättningar.

Gnejs. Höjd 1,75 m., ristningsytans bredd 0,50 m., rotändans bredd 0,75 m.

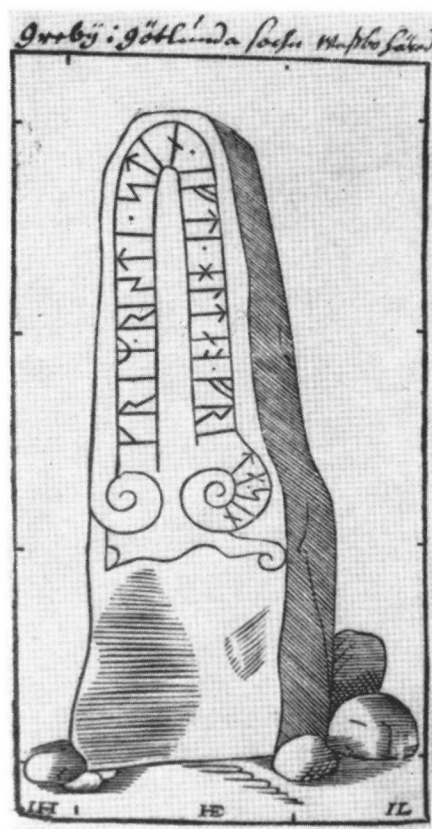

Fig. 12. Vg 7. Götlunda sn, Vallby, Sörgården.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 970).

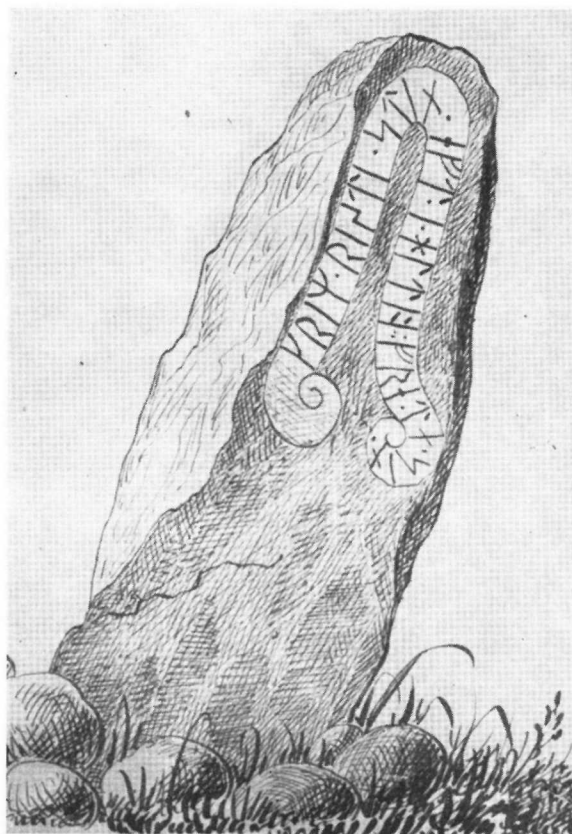

Fig. 13. Vg 7. Götlunda sn, Vallby, Sörgården.
Efter teckning av Säve.

Inskrift:

krim · risti · stin · efti · hltan · freta · sin ·

5 10 15 20 25 30

Grimr resti sten æftir Halvdan, frænda sinn.

»Grim reste stenen efter Halvdan, sin frände.»

Till läsningen: 1 **k** är ostungen, 14 **e** däremot stungen. 21 **a** är säker, bst något böjd. Nedre delen av 22 **n** är borta genom flagring.

Bland äldre läsningar kunna följande noteras. Hadorph (B 970): 14 **i**, 22 **o**, 25 **i**; sk saknas efter 30 **n**. — Liljegren följer läsningen i *Bautil* men ändrar 22 **o** till **n**. — Brusewitz: 6 **a**, 14 **i**, 17 »besynnerlig runa», 21 snarast **e**, 25–27 **eat**; 28–30 redovisas ej. — Säve utmärker såväl i manuskriptet som i trycket sk efter 25 **e**, i manuskriptet även efter 16 **t**. R. 21–22 beskriver han i *ATS* 2, s. 134 noten, som »tvenne tecken, som icke kunna urskiljas». — Torins läsning är korrekt, utom att sk saknas efter 27 **a**; r. 21–22 betecknar som han »otydliga».

Ortografien är något bristfällig. Utelämnandet av **r** i *Grimr* kan sammanställas med motsvarande företeelse i *æftir*. En naturligare förklaring ger emellertid det följande ordets uddljud. Sammansmältningen av de båda r-ljuden, en tämligen vanlig företeelse i Vadsbobygdens runristningar, i förening med dålig ljud-

analys har för de västgötska runinskrifternas vidkommande medfört ytterligare två, kanske fem, liknande exempel på *x*-bortfall i nom.-ändelsen (Vg 113 och Vg 151 samt Vg 112, 114, 160).

Om mansnamnet *Grimr*, troligen även på Vg 123, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 63, om *Halfdan*, även på Vg 39 och 176, se samme förf., *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927), s. 46 f.

Götlunda sn, Risängen.

Enligt K. E. Sahlström (Snabbinventering av fornminnen i Götlunda sn 1921, ATA) står vid lägenheten Risängen (ÖNÖ om Greby), 50 m. N 25°Ö om manbyggnaden, i en lövskogsbacke en 2 m. hög sten med varjehanda ristningar, bl.a. runor. Det hela är ett verk av gästgivaren Karl Andersson. Stenen skall vara en förut i Östergårdens hage (Värings sn) rest bautasten.

8. Hjälstads sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 8, 9.

Litteratur: T 98. H. E. Yllander, *Fyndanmälan* 2/8 1890 (VFA); O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 412; *Handlingar* 1935, 1936, 1937 (restaureringsrapport) i ATA; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), passim.

Äldre avbildningar: Yllander, bläckteckning (VFA); S. Welin, tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 98).

Runstenen påträffades 1890 i stenfoten till Hjälstads kyrkas norra mur, varvid dock endast en mindre del av inskriften kom till synes. Upptäckten skedde i samband med planeringsarbeten på kyrkogården. År 1937 uttogs stenen ur muren genom Riksantikvarieämbetets försorg. Tre mindre flisor som lossnat fastsattes med stenkitt, och stenen restes 5 m. Ö om kyrkans nordvästra långhushörn på 1 m. avstånd från norra kyrkväggen, nära den plats, där den funnits inmurad.

Rödaktig, finkornig granit. Höjd 1,6 m., största inskriftssidans bredd 0,8 m., vänstra kantsidans bredd 0,33 m., högra kantsidans bredd 0,40 m. Stenen är i tvärgenomsnitt snedvinklig och begränsas av tämligen jämna, men lättflagrande förklyftningsytor. Runslingan löper till en början utefter vänstra smalsidan, fortsätter på framsidan utmed övre kanten och avslutas på högra smalsidan. De båda sistnämnda sidorna äro korsprydda.

Inskrift:

kitikr × risti × stin × pena × eftir × kimut × brupur × sin × pen × kupaa × kup albi ×
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Getingr(?) resti sten þenna æftir Ge[r]mund, broður sinn, þegn goðan. Guð hialpi.

»Geting(?) reste denna sten efter Germund, sin broder, en god tägn. Gud hjälpe.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. 1 **k** är ostungen liksom övriga **k**-runor. I 4 **i** finns nedanför mitten en fördjupning, som ej är huggen. 8 **i** är ostungen, likaledes 14 **i**, som står i en flagring. 17 **e**, 20 **e** och 40 **e** äro stungna. 22 **t** har förlorat hst genom en spricka. 26 **i** har omkring huvudstavens mitt på båda sidor ojämnheter, som nästan ha karaktär av **h**-bistavar. Dessa äro naturliga. 30 **b** har förlorat hst i en spricka. På samma sätt har 42 **k** förlorat mitten av hst. Inskriften avslutas med ett tämligen svagt sk, kryss.

Ortografien är bristfällig. Mellan 26 **i** och 27 **m** är **r** utelämnat; på samma sätt **k** eller **g** mellan 40 **e** och 41 **n** samt **h**, eventuellt **hi**, mellan 49 **p** och 50 **a**. Ett par nasaler saknas även. 46 **a** är felristning för **n**.

Torin anför korrekt läsning av r. 1–19, den del av inskriften, som icke varit dold i kyrkmuren.

Om namnet *Germundr*, som även förekommer i Vg 115, se U 29.

Med hänsyn tagen till ristarens i övrigt konsekventa stavning av långt e-ljud med ostungen i-runa ligger det närmast till hands att tolka namnet **kitikr** som *Getingr*, insektnamnet, vilket enligt Hj. Lindroth (*Fornvännen* 1914, s. 161) finns i ortnamn. Ett *Geitungr* finns belagt som binamn i Sturlungasagan. Namnet skulle

också kunna vara en avledning till adj. *katr* 'munter, glad', vilket är belagt som binamn, i sin svaga form *Kati* jämväl som dopnamn, se Vg 177. Formellt kan det också motsvara en avledning av subst. *kattr* 'katt', känt som binamn men ej som självständigt dopnamn. Något ortnamn med sådan beståndsdel kan icke påvisas från socknen.

Om appellativet *begn* 'tägn' med förhållandevis hög frekvens i det västgötska inskriftsbeståndet (18 stycken) se Sm 35 samt H. Kuhn, *Altnordisch rekr und Verwandte* (i: *ANF* 58, 1944, s. 105 f.) och E. Elgqvist, *Ullvi och Götevi* (1947), s. 116 f.

9. Leksbergs sn, kyrkogården.

Pl. 10.

Litteratur: T 64. O. Larsson, Brev t. H. Hildebrand ¹⁰/₁₀, ³/₁₂ 1878 (ATA); VHAA:s Månadsblad 3 (1879), s. 33 f.; Fornminnesinventering 1922 (ATA); Handlingar 1932, 1933 i ATA; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 420; H. Jungner, Ett arvskifte i Leksberg under vikingatiden (i: VFT 4: 9, 1935, s. 32 f.); H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 161 f.

Äldre avbildningar: Larsson, blyertsteckning 1878 (ATA); S. Welin, blyertsteckning och tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 64).

Runstenen står rest på Leksbergs kyrkogård invid östra kyrkogårdsmuren med ristningsytan vänd mot väster. Den påträffades 1878 under östra delen av den gamla kyrkogårdsmuren i samband med dennas borttagande.

Röd, grovkornig granit. Höjd 1,74 m., bredd 0,6 m. Triangelformig tvärgenomskärning. Stenens översta del är avslagen och saknas, varigenom smärre partier av ristningen gått förlorade. Ristningen är delvis grund.

Inskrift:

× **kunur** : **arsti** : **setn** : **pina** : **iftir** × **a-ib** × **naka** × **fopur** : **prkls** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40

Gunnur resti sten þenna æftir Alef (h)nakka, faður Þorkels.

»Gunnur reste denna sten efter Olov nacke, Torkels fader.»

Till läsningen: Inskriften är delvis ristad med svensk-norska runor. Sålunda äro **n**, **a**, **t**, **s**, **r** genomgående av denna typ. Vg 9 utgör det enda västgötska exemplet på svensk-norska **s**- och **r**-runor med undantag av Sparlösa-inskriften. För **b** begagnas däremot den vanliga danska runan. De båda strecken över ormhuvudet överst på stenen äro ornament, ej runor. — Översta delen av 2 **u** är grund. 10 **i** har mitt på hst en fördjupning, som ej är huggen. 12 **e** är stungen med ett kort tvärstreck. Från övre spetsen av hst i 12 **e** går en svag fördjupning snett nedåt åt höger, så att **e**-runan snarare fått formen av ett stunget **i**. Möjligen har ristaren börjat hugga **t** med bst på fel sida om hst. För att rätta felet har han sedan genom punktering av runan åstadkommit ett **e** samt därefter ristat en riktig **t**-runa, r. 13. Av r. 25–26 återstår endast huvudstavarnas nedre hälft, däremot finnas inga spår av bistavar. Övre delen av bst i 27 **b** är bortfallen i en flagring. Då det följande ordet, 28–31 **naka**, med säkerhet är ack.-formen av det i övrigt från Hindsbergstenen, Vg 12, kända tillnamnet *(h)nakki*, torde man kunna sluta sig till att förnamnet, liksom på Vg 12, är en form av Olov, här ack. Förmodligen äro sålunda de skadade resterna av r. 25–26 **li** och namnet i sin helhet **alib**. Ortografien är i flera fall mindre tillfredsställande. Runorna 6–7 **ar** samt 12–13 **et** äro omkastade. I namnformen **prkls** äro vokalerna utelämnade.

Torins tolkning, som delas av eller kanske rent av har till upphovsman S. Bugge, överensstämmer med ovanstående, ehuru vissa runtecken uppfattats på annat sätt: 22–23 **r**; ornamentet före 24 **a** läses **o**.

Kvinnonamnet *Gunnur*, yngre form för *Gunnvar* el. *Gunnvor*, är huvudsakligen företrätt på västnordiskt område och i Danmark, se vidare U 131. I den förra formen står namnet på Vg 36, i den senare på Vg 152. Övervägande västlig orientering visar också den antagna formen *Alefr*, jfr fisl. *Áleifr*. Tillnamnet *(h)nakki*

är belagt, förutom på Vg 12, i en mansk runinskrift (P. M. C. Kermode, *Manx Crosses*, 1907, nr 108); jfr E. Brate i *Fornvännen* 1907, s. 29. Måhända kan det sammanställas med det fisl. dopnamnet *Hnaki* samt vissa norska ortnamn med förleden *Nakka-*. *Porkell* är vanligt namn över hela det fornnordiska området.

Olov nacke nämnes även på den fragmentariska stenen Vg 12, där som runstensresaren själv. De båda beläggen avse otvivelaktigt samme man. Sammanställningen har gjorts av Jungner (i *VFT* 4: 9), som också sökt utreda Olovs släktskapsförhållanden och motiven för de båda monumentens tillkomst. De skulle enligt Jungner båda vara arvsdokument, Vg 9 ombesörjt av Olovs frilla Gunnur för att tillförsäkra deras son Torkel rätt till arv efter fadern. Se vidare Vg 12, beträffande vilken inskrift Jungners tolkningsförslag snarast har karaktär av gissning.

Inskriftens runografi, ortografi och namnformer visa tydligt inflytande västerifrån. Detta är i Västergötland ingen ovanlig företeelse, vilket knappast behöver förklaras med att en »främling» varit Gunnur behjälplig med minnesmärkets utförande (jfr Jungner a.a.).

10. Leksbergs sn, kyrkogården. Nu i kyrkan.

Pl. 11.

Litteratur: J. Hadorph, Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673, bl. 99 (KB F f 5, renskrift av annan hand); Ulf Christofersson 1687 i KB F 1 7a, bl. 7; A. Roland, Fyndrapport 1916 (ATA); Handlingar 1916, 1917 i ATA; VFT 3: 9–10 (1918), s. 117; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937, rev. 1945), nr 692.

Äldre avbildningar: Christofersson, bläckteckning (i F 1 7a); Roland, tuschteckning 1916 (ATA).

Denna runristade liljesten sitter numera fastklamrad på sakristians västra yttervägg i Leksbergs kyrka, 1 m. S om sakristians nordvästra hörn. Den påträffades 1916 liggande som tröskel i det år 1742 uppförda

vapenhuset. Den har synbarligen ditlagts i samband med vissa byggnadsarbeten, som 1742 företogs i denna del av kyrkan. Det äldsta meddelandet om stenen lämnas av J. Hadorph i dennes beskrivning över Karl XI:s resa i trakten 1673: »Inne på Kyrkiogården widh Wapnhuusdören finnes thenne liksteen medh Runebookstäfwer ofwanpå» (någon bild eller uppteckning åtföljer ej renskriften). Några år senare, 1687, bekräftar U. Christofersson det förhållandet, att stenen fortfarande befann sig fribelägen »Utför Liksbärgz wapnhuusdörr». Finnes ej i Peringskiölds *Monumenta*; ej heller i *Bautil* eller hos Liljegren.

Sandsten. Höjd 1,95 m., bredd upptill 0,66 m., nedtill 0,50 m. Runinskriften är anbragt på den upphöjda kantlisten vid stenens bredända med ytterkanten som bas för runorna.

Inskrift:

thorsten : briqster

5 10 15

Dorstenn præster.

»Torsten präst.»

Till läsningen: Mitt på hst till r. 2 är en flagring. Dock synas spår av *h*-bistavar. Mellersta punkten i sk är osäker. 3 *or* är säker binderuna; övre bst till *o* är tydlig, vid den nedre börjar en flagring. 6 *e* är stungen. 8 *b* är icke stungen. R. 11 är otydlig, möjligen finns ett svagt spår av en *a*-bst. R. 14 har en svag fördjupning mitt på hst, möjligen stungen.

Christoferssons läsning är **thorstenibristir**, Rolands **tirstin : bristir**.

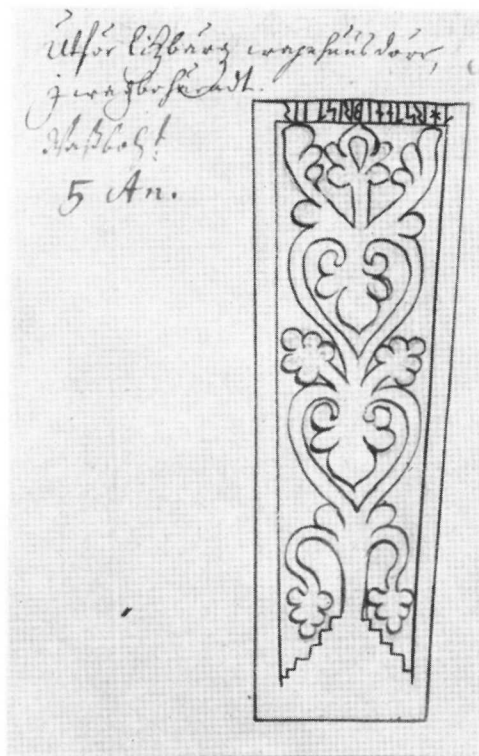

Fig. 14. Vg 10. Leksbergs sn, kyrkogården.
Efter teckning av Christofersson.

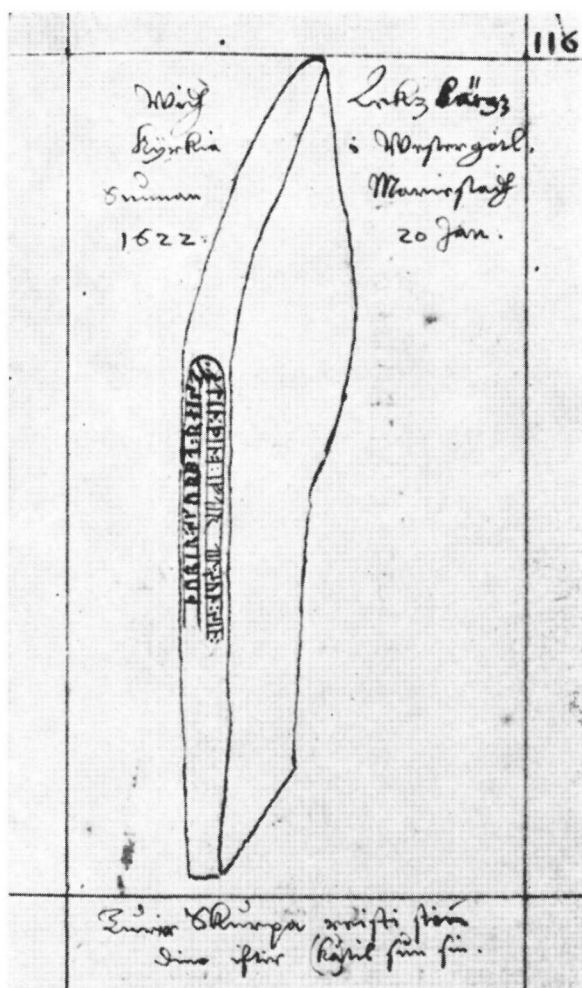

Fig. 15. Vg 11. Leksbergs sn, Leksbergs backe.
Efter teckning av Bureus.

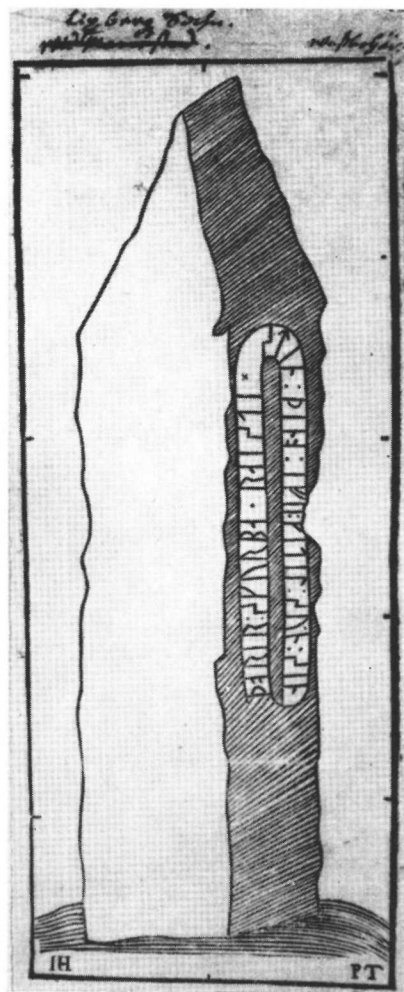

Fig. 16. Vg 11. Leksbergs sn, Leksbergs backe.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta
(B 971).

11. Leksbergs sn, Leksbergs backe.

Pl. 12, 13.

Litteratur: B 971, L 1330, T 51. J. Bureus, KB F a 5, nr 570, F a 10: 2, nr 116, F e 17, s. 30 (avskr. av okänd hand av F a 5); J. Hadorph, Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673, bl. 99 (KB F f 5, renskrift av annan hand); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 10 b, 13; A. Tidström, Resa till Skåne 1756 (UUB S 32, utg. av M. Weibull 1891); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 93 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 121); G. Stephens, ONRM 2 (1867–68), s. 726 f.; VHAA:s Månadsblad 1879, s. 33 f.; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 60; Fornminnesinventering 1922 (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 420; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 161 f.

Äldre avbildningar: Bureus, bläckteckning (i F a 10: 2); J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 971); Säve, bläckteckning (i a. a.).

Runstenen står rest på den s.k. Leksbergs backe 20 m. SSÖ om Leksbergs kyrkogård, av allt att döma på ursprunglig plats. J. Bureus daterar själv sitt besök på platsen till »1622 20 jan.» samt uppger runstenen stå »Widh Lekzbärgz kyrkia i Westergötl. Sunnan Mariestadh». Uppgiften i KB F e 17, att den skulle vara »stående i kyrkian», är skrivfel (jfr originalets »widh»). J. Hadorph såg stenen 1673 tillsammans med »H^s

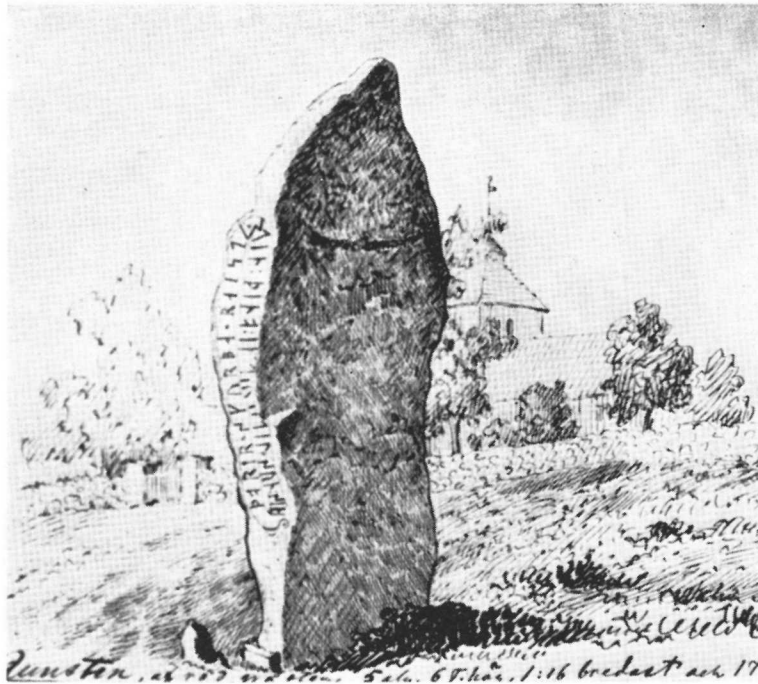

Fig. 17. Vg 11. Leksbergs sn, Leksbergs backe. Efter teckning av Säve.

Kongl. M^t medh Hennes Mt Ryksens Enkiedrotning och hela kongl. fölliet den 14 Julij kläckan 6 om Morgonen. Först reste H. Kongl. M^t om Lekzbergz Kyrkio — hwarest står denne Runsteen på backen iempte vägen.» Philos. magister A. Tidström, född i Mariestad, passerade 1756 den 29 juni förbi stenen på sin resa till Skåne: »På kyrkiowallen stod en hög uprest sten som war teknad med runor och påskrift.» Borgmästaren i Mariestad 1735 uppger samma belägenhet för stenen: »En lång runsten på Lixbergs backa vid Lixbergs kyrka.» Som en tacknämlig fornvårdsåtgärd noterar Säve 1862: »Att ej denna Runsten måtte undergräfvast och störtas, hade Prost. Sjöberg utverkat Häradsrättens förbud mot sandtägt der i Leksbergs backe».

Röd, grovkornig granit. Höjd 2,95 m., största bredd 0,95 m. Den ståtliga stenen bär runinskrift på södra kantsidan, som erbjudit det jämnaste underlaget. Dennas bredd är 0,44 m. Ett stycke av stenen har avslagits på högra sidan av ristningsytan, varigenom inskriften till en del skadats. Likaså är det ornamentala ormhuvudet, ristningens avslutning nedåt, delvis förstört. Dessa skador synes stenen i ungefär samma omfattning ha företett redan på 1600-talet. Ristningen är jämförelsevis djupt huggen.

Inskrift:

porir × skurba × raisti × stin : pino : iftir [:] k̄til × sun : sin
 5 10 15 20 25 30 35 40

Porir skorpa resti sten þenna æftir Kætil, sun sinn.

»Tore skorpa reste denna sten efter sin son Kättil.»

Till läsningen: Runorna ha genomgående ensidiga bistavar. Bst i 21 **n** är svag. Sk efter 30 **r** är borta genom flagring. Av r. 29–30, sannolikt **ir**, återstå nedre delarna av tre stavar; den sista är ristad snett nedåt åt höger. 31–32 **ki** sakna fullständigt överdel; runorna kunna suppleras med hjälp av inskriften på Vg 13. Övriga runor äro säkra.

Bureus (F a 10: 2): 2 **u**; 31–32 **ki** äro ej redovisade; som sk har genomgående tecknats **:**; ett sådant har utmärkts efter 41 **n**. — Hadorph (B 971): R. 28–30 representeras av två huvudstavar; det följande namnet

har lästs **kitil**; de två första skiljetecknen ha lästs : resp. ·; sk efter 35 **l**:. Liljegren återger *Bautil*. — Säves läsning är densamma som ovanstående. — Stephens: 4 **ii**. — Torins läsning lika med ovanstående, endast skiljetecknen ha uppfattats olika.

Binamnet *skorpa* känner man tidigare ur medeltida norska källor, såväl enkelt som i sammansättningen *Skorpuskalli*. Det förbindes av Lind med »det i Norge vanliga önamnet Skorpa». Ett annat namn är fisl. *Skurfa* (1 belägg), vilket av Lind sammanställs med nyn. *skurva* 'skorv, sårskorpa'.

De namngivna männen känna vi från ytterligare en runsten, Vg 13, stående ett par km söderut från denna sten. Vg 13 har även den rests av Tore skorpa till minne av bl.a. sonen Kättil. I stilhänseende visa de båda stenarna sinsemellan stora överensstämmelser liksom med Vg 15. Troligen äro alla tre stenarna trots vissa ortografiska och runografiska olikheter ristade av samma hand.

12. Leksbergs sn, Hindsberg, Storegården.

Pl. 14.

Litteratur: T 53. C. J. Ljungström, Brev t. B. E. Hildebrand ^{27/6} 1869, t. VHAA ^{2/11} s. å. (ATA); Fornminnesinventering 1922 (ATA); H. Jungner i Fornvännen 1927, s. 48 not 2, i VFT 4: 9 (1935), s. 32 f.; O. Sjögren, Sverige (1933), s. 420; Handlingar 1934–1936 (restaureringsrapport) i ATA; I. Lindquist, Sparlösa sten (Skrifter utg. av Vet. Soc., Lund, 1940), s. 128 noten, Västgötalagens litterära bilagor (1941), s. 35; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 161 f.

Äldre avbildningar: Ljungström, bläckteckning 1869 (ATA); O. Erlandsson, träsnitt (i T 53).

Den fragmentariska runstenen står sedan 1936 rest i Storegårdens trädgård 18 m. V om mangårdsbyggnadens nordvästra hörn. Storegården är belägen c:a 800 m. SSV om Leksbergs kyrka.

Stenen upptäcktes sommaren 1869 »vid gården Hindsberg ... liggande som bro» (Ljungström). Fyndplatsen låter sig nu icke närmare bestämmas. K. Torin uppger 1877 fragmentet ligga »på Storegårdens bakgård». Senare — intill restaureringen 1936 — har det stått lutat mot stenfoten till ladugården därstädes.

Ljusgrå, flagrande gnejsgranit. Höjd 0,95 m., den stora ristningsytans bredd 0,64 m., den mindres 0,29 m. Stenen är avslagen, och dess övre del saknas. Den nu återstående delen av inskriften är anbragt på framsidan (nu vänd mot Ö) jämte vänstra kantsidan. Den börjar längst ner till vänster på framsidan, följer vänstra kanten uppåt, fortsätter nedåt utefter högra kanten och vidare i en u-formig slinga inåt och uppåt. Den fortsätter sedan i ytterligare en u-formig slinga innanför den yttre; runorna läsas även här i samma riktning. Sist läses kantsidans inskrift.

Inskrift:

Sidan A:

olafr : hnaki : - ... ra : famtan : bo : kan-þis ... nm ... i rpi : s - - - - .

Sidan B:

× **alir : kaut : siarp ...**

Olafr hnaki ... fæmtan bo ... Allir Gaut siarð[i](?) ...

»Olov nacke ... femton gårdar ... Alla må skända(?) Göt ...»

Till läsningen: 1 **o** har grunda bistavar. 3 **a** har osäker bst. 5 **r**, läget av bistavens underdel osäkert. Efter denna runa följer övre punkten i ett sk, den nedre är utplånad. Nedre punkten i sk efter 10 **i** saknas likaledes. Nedre hälften av r. 11 har gått förlorad. 12–13 **ra** äro säkra. Den övre bst på 14 **f** är säker, den nedre svag och osäker. 15–19 **amtan** äro säkra. 20 **b**(?), både hst och bistavar äro svaga och kunna till stora

delar ej spåras. 21 **o** är grund men säker. 22–24 **kan** äro säkra. Därefter är plats för en runa (25) eller sk. 26–28 **pis** äro säkra. Hst i 26 **p** är borta genom den flagring, som också har fördärvat föregående runa. 28 **s** har förlorat nedre leden genom toppbortfallet. — R. 29 har en **n**-bst bevarad t.h. om hst. R. 30 är till stor del bortvittrad, dock troligen **m**. Därefter är ristningsytan förstörd på en sträcka av 17 cm., som kan ge plats för högst tre runor, före en hst utan skönjbar bst (31). Bst till 32 **r** skönjes i kanten av en flagring. 33–34 **pi** äro tydliga. Översta leden av 35 **s** är borta. Efter denna runa följa mycket svaga spår av en hst (36). Därpå synes svagt upptill huggning som till en **k**-bst; denna synes dock stå på för långt avstånd för att kunna höra till föregående hst. Sedan finns en hst, som t.h. har en fördjupning, vilken möjligen skulle kunna vara spår av en **k**-bst. Därefter kan på 8 cm. avstånd skönjas mycket svaga spår som av en hst. 39–50 **× alir : kaut : siar** äro säkra. R. 51 är troligen **p**, möjligen **k**.

K. Torins läsning framgår av följande sammanställning, där runorna givits den ordningsföljd, som ligger till grund för ovanstående läsning: **uk(r) : hnaki : u ... ra : kamian : kan ... rpi : ... i ... alir : kaut : siark ...**

Om H. Jungners uppfattning av inskriftens innehåll må följande meddelas. Resultatet av sina mödor att vinna klarhet i den fragmentariska inskriften har han lagt fram i en uppsats i *VFT* 4: 9, s. 32 f., betitlad »Ett arvskifte i Leksberg under vikingatiden». Han utgår här från det för de båda stenarna Vg 9 och 12 gemensamma namnet *Olaf hrakki*, och gör det i och för sig mycket rimliga antagandet, att *Gunnur* och *Porkell* på Vg 9 varit Olovs frilla och frilloson. Uttrycket *fæmtan bo* på Vg 12 har Jungner äran av att vara den förste som rätt urskilt, och detta uttryck ger honom anledning att a priori beteckna inskriften som ett arvsdokument (se redan *Fornvännen* 1927, s. 48 not 2). Under intryck härav och med hänsyn till inskriften på Vg 9 supplerar han de förlorade delarna å Vg 12 sålunda:

olaf r : hnaki : r[isti : stin : pina : iftir : — : kunu : sina : auk : lit : ut : ki] ra : famtan : bo : kan[a]pis[k : uip : porkil : sun : sin : auk : kaf : at i]amnuirpi : siu [buia : i : hamri :] × alir : kaut : siarp [i : in : a : krip : kaki ×]

Övers.: Olov Nacke r(este denna sten efter X, sin hustru, och lät till hennes ätt 'utgöra' (= överlämna) femton gårdar. Han erkände (Torkel som sin son och gav honom som) likvärdig lott sju (storgårdar?). Alla Gaut skänd(e, om han mot avtal går).

»Sannolikt synes vara», säger Jungner, »att Olov Nacke rest stenen till minne av sin förmögna hustru, som dött barnlös. Han har då till hennes släktingar 'utgjort' eller överlämnat, vad som kunde anses motsvara hennes andel av den gemensamma förmögenheten, hennes giftorätt i boet liksom hennes 'hemgåvor' såsom hemgift och morgongåva. Denna lott uppgick till det ansevärda värdet av *femton gårdar*.» Jungner fortsätter: »Men så var det också någon annan, som skulle ha ett 'jämnvärde', en lika stor lott. Denna del torde ha givits i form av gåva, ett slags 'förtida arv'. Vem som skulle ha denna stora förmögenhet, kan efter upplysningarna på kyrkogårdsstenen ej vara tvivel underkastat. Det skulle Torkel.» Jfr Vg 9. Jungner framhåller bestämt, att läsningen, som var resultatet av hans granskning somrarna 1934 och 1935, »alltjämt är att betrakta som preliminär» samt att »kompletteringen av de stora lakunerna i flera fall blott kan göra anspråk på en lägre eller högre grad av sannolikhet». Till detta må emellertid också anföras, att han i sina senaste anteckningar — med viss tvekan — läst runorna 35–37 **ski**.

Jungners förslag till inskriftens rekonstruktion och tolkning är synnerligen djärvt, bygger delvis på vaga grunder. Det kan dock icke anses orimligt ur innehållets synpunkt och med hänsyn till de bevarade inskriftsresterna.

Runornas ordningsföljd råder det ingen tvekan om. *Olaf hrakki* är sålunda runstensresaren. Däremot kan man icke utan vidare sluta sig till vems minne som vården har ägnats. R. 12–21 kunna otvivelaktigt ha haft den innebörd, som Jungner föreslagit, *ut gærva fæmtan bo*, 'utreda, utbetala femton gårdar'. Men icke heller här finns i så fall något personobjekt bevarat. Återstoden av inskriften före förbannelsen utgöres av alltför få, spridda och i de flesta fall hårt skadade runor, vilka icke, hur fantasieggande uppgiften än kan vara, ge tillräckligt underlag för en sammanhängande tolkning.

Jungners uppfattning av inskriften som ett arvsdokument kan alltså ifrågasättas. Möjligen är den en rättshandling, under förutsättning att r. 12–21 tilläggas den ovan angivna innebörden. Den därefter löpande runföljden har förmodligen utgjort ungefär halva inskriften och kan sålunda ha givit ristaren tillfälle att närmare precisera bestämmelsen. Något bevis för att 12–13 *ra* verkligen är slutet av inf.-formen till verbet *gærra* finns emellertid inte. Det skulle ju formellt sett möjligen kunna tillhöra det indifferent *vera* eller något annat ord med denna avslutning. Man bör också hålla i minne, att just uttrycket *fæmtan bo*, såsom redan Jungner fört fram, litterärt förekommer som bildligt uttryck för en stor förmögenhet över huvud taget, nämligen i eddadikten Oddrúnargrátr samt en isländsk redaktion av den danska folkvisan om Valdemar den store, hans drottning Sofia och hans frilla Tova (Svend Grundtvig, *Danmarks gamle Folkeviser* 3, 1862, nr 121, s. 20 f.).

Ivar Lindquist, *Sparlösastenen*, s. 128 noten, betraktar inskriften som »hittills onöjaktigt behandlad», men hans egen tolkning av framsidans mittparti, r. 12–28, »*uas vint]ra fæmtán, þá kænnþis [mqnnx* »han var femton år gammal, då han gjorde sig känd som man», grundar sig på en läsning som i viktiga detaljer är mindre sannolik.

Kantsidans ristning utgör början till en självständig sats, härom äro alla ense, liksom om att denna sats har karaktären av en förbannelse riktad antingen mot en kränkning av de bestämmelser, som huvudinskriften kan ha innehållit, eller mot åverkan på minnesvården. Man finner åtskilliga sådana förbannelser uttryckta i runinskrifter, ofta formulerade efter en schablon, som i många fall innebära ett hot mot vederbörande gärningsman att hemfalla åt perversitet; jfr Lis Jacobsen, *Forbannelsesformularer* (1935). Hindsberginskriften innehåller ingen av de mera kända hotelseformlerna (den är ej heller upptagen i Jacobsen a.a.), som t.ex. är fallet med Vg 67. »I *siarp* synes föreligga presensstammen, trol. i konjunktiv, till det i Västgöotalagen förekommande imperf. *sarþ* »skändade», säger Jungner (a.a. 1935, s. 42). Det åsyftade textstället (Rättlösabalken 5: 2) lyder in extenso efter B. Sjöros' utgåva (1919): »Iak sa, at maþær sarþ þik.' Hvar ær þæt?'. Þu', koþ han. Iak skyrskutær þy, at þu kallæpi mik vkuæþinsorþ ok firnær orþ.' Þæt ær sæxtanørtoghæ sak i hvarn þriþiung.» Samma verb förekommer i fvn. lagar, *sannsorðinn*, samt i fisl. litteratur, t.ex. Sneglu-Halla Þátr: Harald hådråde visar Halle en vacker yxa och frågar: »Viltu láta serðast til øxarinnar?» Fritzner översätter fisl. *serða* »søge sin maskuline Kjønndrift tilfredsstillet ved legemlig Omgjængelse med et andet levende Væsen». Av beläggen att döma tycks man oftast ha ansett brottet åvila den som spelade kvinnans roll, vilket snarast ger verbet betydelsen »begagna i homosexuellt syfte». Så har också varit fallet i denna runinskrift. Jfr i ämnet E. Noreen, *Fornvästnordisk diktning i Uppsala Univ. Årsskr.* 1922, s. 37 f. I. Lindquists tolkning av detta inskriftsparti, delvis grundad på felläsning, a.a. s. 128 noten, »*alir : kauri : siarp- ... Allir goeyi siarþ[anda mannn þann's of briuti*». »Alla män må skälla för otuktsbedrivande (och därmed förvisa ur samhället) den man, som nedbryter denna sten!», måste alltså avvisas.

Jungner diskuterar också i en not i a.a. 1935, s. 42, vokalismen i verbet. »Är läsningen och uppfattningen av *siarp* riktig, har således verbet i infinitiv hetat *siarþa*, icke *særþa*, som Schlyter o.a. ansett.» Lindquist däremot hänvisar (a.a. s. 128 noten) i fråga om brytningsdiftongen till »A. Kocks överväganden om det påfallande obrutna *serða*» (*ANF* 31, 1915, s. 366), som går ut på att *serða* har obruten e-vokal efter den vanligare variationsformen *streða*.

Beträffande satsens fortsättning säger Jungner: »Ordställningen *Alla Gaut skände* i st.f. *Alla skände Gaut* tyder på att hotelsen varit uppställd i versform». Mot bakgrunden av sin uppfattning av huvudinskriften som arvsdokument tänker sig Jungner gissningsvis, att hotelseformeln i sin helhet lytt:

<i>Allir Gaut siarþi</i>	'Alla Gaut skände,
<i>en a griþ gangi.</i>	om han mot avtal går.'

Inskriftens avslutning undandrar sig emellertid nu till följd av att stenen är defekt varje bedömande.

Om binamnet *hnakki* se Vg 9, om namnet *Gautr* se Sm 5.

Med stenens övre del har möjligheterna att nå visshet om innehållet i denna synnerligen intressanta inskrift gått förlorad, så mycket mera beklagligt, som det tycks gälla en den vikingatida Vadsbobygdens storbonde, en västgötsk motsvarighet till Upplands Jarlabanke.

Fig. 18. Vg 106. Leksbergs sn, Karleby, Lassegården. Efter foto av S. B. F. Jansson 1949.

106. Leksbergs sn, Karleby, Lassegården.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Fynd- och besiktningsrapport ²⁹/₁₁ 1949 (ATA); H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Runstenen, som saknar rotända, förvaras i Lassegårdens bryggstuga. Stenen påträffades 1949 i samband med grävningsarbeten för vattenledning. Den låg på 1 m. djup i trädgården, 2 m. Ö om Lassegårdens östra gavel. Samtidigt påträffades några ben, de flesta förmultnade. På andra platser i huvudbyggnadens närhet ha »mängder av ben» påträffats. Omkring 300 m. åt Ö står på en gårdstomt en rest sten utan inskrift.

Blågrå, skiktad gnejs. Höjd 1,15 m., framsidans största bredd 0,50 m; den vänstra smalsidan, där runinskriften står, är 18–20 cm. bred. Ytan är på framsidan, som innehåller bildristning, svårt flagrad, varigenom en stor del av ristningen här har gått förlorad. På flera ställen synas linjerna endast som en skuggning i flagringens botten. Uptill på framsidan äro linjerna i allmänhet djupare. Figuren föreställer en ansiktsmask i Mammenstil. Vad som funnits nedanför kan tyvärr på grund av ristningens fragmentariska karaktär ej utredas.

Runinskriften, som finnes på stenens vänstra smalsida, är anbragt i två parallella rader. Runor och skiljetecken äro samtliga djupa och tydliga. Inskriften saknar början och slut.

Inskrift:

... **a** : **kubl** : **iftir** : | · **þoru** · **moþur** : **s** ...

... [gærv]a kumbl æftir Þoru, moður s[ina] ...

»... göra minnesmärket efter Tora, sin moder ...»

Till läsningen: Före 1 **a** finnas inga spår av ristning. I 2 **k** finnes en djup, naturlig urgröpning mellan hst och bst. 6 **i** är ej stungen. Före 11 **þ**, som upptill börjar den nedre raden, finnes en djup och tydlig punkt som skiljetecken. 12 **o**, som är alldeles säker, har förlorat ett kort stycke av hst under nedre bst. I 13 **r** är nedre delen av bst skadad; denna skada uppstod, då finnaren med spettet bröt upp stenen; han visste ännu icke, att den bar ristning. I skadans kant kan hela bst spåras. 17 **þ** har förlorat hst nedanför bistavens undre utgångspunkt. 18 **u** har förlorat nedre hälften av bst i en djup flagring. I 19 **r** har nedre delen förlorats genom kantflagring. Skiljetecknet efter 19 **r** består av två punkter. Efter 20 **s** finnas inga spår av ristning.

Inskriften är defekt i början och slutet. 20 **s** är början av ordet *sina* 'sin'; efter 20 **s** ha följt minst 3 runor. Inskriften har börjat med ett namn, varefter har följt predikatet *let gærra*. Framför 1 **a** har sålunda stått ett namn jämte 6 runor **lit ker** och två skiljetecken. Då man kan förmoda, att ristaren någorlunda jämnt har fördelat inskriften på de båda raderna, torde efter **moþur** : **s[ina]** ha följt ett adjektiv, **kopa** *goda* »goda» e. dyl.

Man kan beräkna, att ungefär halva den ursprungliga inskriften befinner sig på det bevarade överstycket av stenen. Stenens ursprungliga höjd torde ha varit 2 m. eller snarast något mera.

13. Leksbergs sn, Karleby, Nolgården.

Pl. 13.

Litteratur: T 52. J. Hadorph, Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673, bl. 100 (KB F f 5, renskrift av annan hand); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 10 b; A. Tidström, Resa till Skåne 1756 (UUB S 32); P. Tham i Liljegrens Samlingar Msc:t Runir fol. (ATA); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 94 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 121 f.); G. Stephens, ONRM 2 (1867–68), s. 726 f.; O. von Friesen i Runorna (Nordisk kultur 6, 1933), s. 178; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 420; Handlingar 1934, 1936 (restaureringsrapport) i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 161 f.

Äldre avbildningar: Säve, bläckteckning (i a. a., återgiven som träsnitt i ATS 2); Stephens a. a.; O. Erlandsson, träsnitt (i T 52).

Runstenen står rest 4 m. Ö om landsvägen Mariestad–Ek, 1200 m. SSÖ om Leksbergs kyrka, där en bro leder över ett obetydligt tillflöde västerifrån till Tidan. Här restes stenen 1936 efter att ha, som H. Jungner 1934 meddelar, »på senare tid något flyttats». Tillgängliga äldre källor ge också vid handen, att stenens placering varit ungefärligen densamma alltsedan 1600-talet. J. Hadorph (1673): »Nidre på Lekzbergz giärde widh stora vägen som löper åth Skiöfde och Skara etc. står thenne steen» (bild och uppteckning saknas). Borgmästaren i Mariestad (1735, i Peringskiölds *Monumenta*): »wid landswägen wid Karleby». A. Tidström (1756): »på vänstra handen wid vägen mitt ned för Karleby». P. A. Säve (1862) omtalar stenen »nu upprest der den hittills legat, med runsidan neråt, å 'Kappaslyckan' eller Runstengärdet af Karleby Nordergården uti Leksberg, jemte landswägen».

Rödaktig granit. Höjd 1,95 m., bredd 0,67 m. Ristningsytan är skrovlig, tämligen oskadad. Ristningen är djup och tydlig.

Inskrift:

× **þorir** × **skuba** × **risti** **stin** : **pikno** : **iftir** : **kitil** × **sun** : **sin** : | × **auk** × **uftir** : **olaf** × **stro** : **sino** ×

Þorir sko[r]pa resti sten þenna æftir Kætil, sun sinn, ok æftir Oluf, [fo]stro sina.

»Tore skorpa reste denna sten efter sin son Kättil och efter Oluf, sin fosterdotter (fostermor).»

Till läsningen: Inskriften uppvisar med två undantag, 10 **a** och 54 **t**, ensidiga bistavar. 15 **i**: en skrovlig fördjupning tvärs över hst är ej huggen. 18 **i** är icke stungen. 22–23 **kn** äro tydliga. T. v. om 23 **n** finnas ett par mindre fördjupningar, som verka huggna. Sk efter 29 **r** består av tre punkter. R. 44 kan vara en dubbelristning av **i**, som Torin föreslår, men är snarare ett **u**, där hst och bst dock icke ordentligt mötas. Övriga runor äro säkra. — Säve och Torin: 15 **a**.

R. 53–56 uttrycka otvivelaktigt den oblika formen av subst. *fostra*. Utelämnandet av **f** och det följande **o** i ordet kan förklaras med att det föregående namnet slutat på **f**, som alltså fått beteckna jämväl begynnelse-runan i nästföljande ord. En motsvarande sandhi-företeelse visa andra runinskrifter, där exempelvis ändelsen **r** eller **ra** i nom. sg. mask. utelämnats framför ett **risti** (se Vg 7). Tydliga har ristaren handlat efter principen att det vanligaste ordet blir fullständigast återgivet på bekostnad av det mindre vanliga.

Om kvinnonamnet *Oluf*, som förekommer jämväl på Vg 50, se Sö 296.

Tore skorpa har låtit resa ytterligare en sten efter sin son Kättil, Vg 11, stående på 1 km. avstånd från Vg 13, nära Leksbergs kyrkogård. Samme ristare har utfört de båda inskrifterna.

Ristningen har en egendomlig och högst ovanlig komposition såtillvida som runinskriften icke är inkomponerad i ormslingan. Inskrift och ornamentik är sålunda fullständigt oberoende av varandra. Samma är förhållandet med Vg 15, som troligen, oaktat vissa ortografiska och runografiska olikheter, har samme ristare till upphovsman. Jfr även Vg 11.

Fig. 19. Vg 13. Leksbergs sn, Karleby, Nolgården. Efter teckning av Säve.

14. Lyrestads sn, Rogstorp.

Pl. 15.

Litteratur: B 968, L 1325, T 62. J. Bureus, KB F a 5, registret; O. Rudbeck, *Atlantica* 2 (1689), s. 342; J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 15; P. E. Lindskog, *En korrekt beskrifning om Skara stift* 4 (1814), s. 98; P. A. Säve, *Berättelse* 1862, s. 176 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 144); O. Forssell, *Brev* 19/8 1878 (VFA); S. Lindqvist i ATS 22 (1917), s. 87 not 1; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 424; *Handlingar* 1931 (restaureringsuppgift), 1935 i ATA; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), passim.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 968); Säve, bläckteckning (i a. a.); S. Welin, blyertsteckning (VFA), träsnitt (i T 62).

Runstenen står rest, sannolikt på ursprunglig plats, i en åker tillhörande Rogstorps egendom c:a 1,5 km. NV om Lyrestads kyrka, 15 m. NÖ om Friaån, 700 m. SV om landsvägsbron över Göta kanal vid Rogstorp.

J. Bureus' uppgift om stenen inskränker sig till följande anteckning i registret till F a 5: »en i Lyrestad». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Lyrsta sochn neder om kyrkian wid åhn, i Wassbo häråd» (B 968: »Lyrestad Sockn. Vid Ån, neder om Kyrkan»). Bilden visar stenen stående. P. E. Lindskog skriver (1814): »Minnesmärken finnas här i Församlingen inga, mer än en 9 alnar lång sten, som fordom stått uprest, men nu är kullfallen på en Rogstorp tillhörig äng.» (L 1325: »Rogstorps äng, vid åen.») Efter att

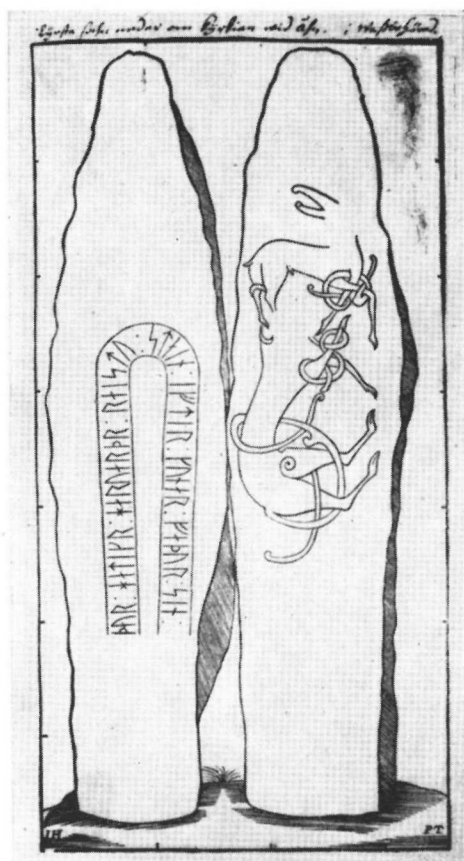

Fig. 20. Vg 13. Lyrestads sn, Rogstorp.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 968).

sålunda lång tid ha legat djupt nedsjunken i den sankt ängsmarken, återupprestes stenen år 1878 av dåvarande ägaren till Rogstorp.

Mörkgrå gnejs. Höjd 3,30 m., bredd 0,90 m. Framsidan, som vetter åt NÖ, är försedd med en bågformig, enkel runslinga och korsprydd. På baksidan finnas inhuggna i högre relief två ornamentalt utformade fyrfotadjur. Dessa ornament, vartill motsvarighet exempelvis finnes på runstenen från S:t Pauls kyrkogård i London (DR 412), äro liksom runskriften delvis förstörda. Ristningen har på 1600-talet befunnit sig i ett betydligt bättre skick.

Inskrift (supplerad efter B 968):

þair hatikr [:] harvarpr : raistu · stain : ift[ir : kunar :
5 10 15 20 25 30 35
fa]þ[ur : sin :]
40 45

Der Hættingr(?), Hærvarðr restu sten æftir Gunnar, faður sinn.

»Hætting(?) och Härvard, de reste stenen efter Gunnar, sin fader.»

Till läsningen: Åtskilliga runor äro nu svårt skadade eller helt förstörda. De ha supplerats i enlighet med *Bautils* text. Endast i övre delen av ristningen äro runorna numera tydliga. Före 1 þ finnas inga spår av ristning. I 1 þ är bst grund. Av r. 2 och 3 finnas endast svaga spår. I 4 r är bst jämförelsevis tydlig. 5 h är säker. Av 6 a är endast bst t. h. om hst tydlig. I 7 t finnas spår av hst i kanten av en flagring; vänstra bst är jämförelsevis säker. Därefter ser man nedre delen av en hst. Av 9 k och 10 r finnas endast svaga spår. Inga spår av sk äro bevarade efter 10 r, men avståndet till följande runa gör det troligt, att sk funnits. Av 11 h är endast nedre delen av hst skönjbar. 12 a är jämförelsevis tydlig. Övre delen av hst och bst i 13 r äro skönjbara. Av 14 u finnas endast ytterst svaga spår. Därefter blir inskriften tydligare, och de följande elva runorna äro fullt säkra. Vänstra bst till 15 a är dock otydlig. Sk efter 24 u är mycket otydligt. Efter 25 s blir inskriften åter otydlig. Bistavarna till 27 a och 29 n äro mycket svaga. Bistavarna till 31 f äro så gott som fullständigt bortvittrade. Efter 32 t är ristningsytan avflagrad på 64 cm. Därefter synas svaga spår av en hst (41). Av 42 þ är nedre hälften bevarad. Sedan synas endast svaga spår av 6 stavar.

L 1325 återger läsningen i *Bautil*. — Säve anmärker: »Runorna äro mycket grunda och otydliga.» Hans avbildning visar runorna delvis endast skisserade.

Inskriftens första namn är icke tidigare känt från andra runinskrifter. Formellt kan det vara en ing-avledning av subst. *hattr* i dess egenskap av appellativ eller binamn. Såväl enkelt som i sammansättning finns detta binamn under medeltiden belagt från både västnordiskt och svenskt område. *Hættingr* skulle sålunda ursprungligen ha varit ett binamn av samma slag som t. ex. vno. *Kuflungr*, avlett av *kufl* 'munkåpa' eller möjligen ett patronymikon till *Hattr*. Det kan nämnas, att ekon. kartbl. Sjötorp upptager *Hattmossen* som namn på en äng belägen 4 km. i nordnordöstlig riktning från stenen. *hatikr* kan också återge ett *Haddingr*. Om detta namn, som saknas i det svenska namnförrådet, se A. Janzén i *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 153 not 115. *Hærvarðr* förekommer icke i någon annan nordisk runinskrift men finns belagt i fisl. sagolitteratur, i danska

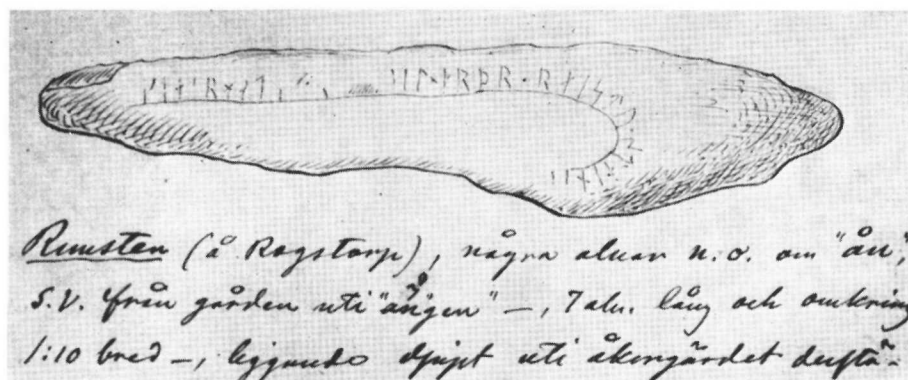

Fig. 21. Vg 14. Lyrestads sn, Rogstorp. Efter teckning av Säve.

medeltida källor samt som namn på den i Vidhemsprästens biskopslängd (VgL IV: 16) nämnde, engelskfödde skarabiskopen *Hærwadær*. De båda brödernas namn ha allitererat.

De båda djuren på stenens baksida äro fjättrade, vilket säkerligen är av väsentlig betydelse och har en symbolisk mening. Jfr det fria, stolt framgångande fyrfotadjuret (lejon?) på baksidan av Vg 4.

I Allm. Kungörelse ¹⁶/₃ 1816 med förteckning över fornlämningar i Skaraborgs län noteras två runstenar i Lyrestads sn: »En runsten wid åen neder om kyrkan. En runsten på Rogstorps äng». Uppgiften, som har N. H. Sjöborg till upphovsman, grundar sig förmodligen på rubriken i B 968 och P. E. Lindsjogs notis, vilka båda avse Vg 14.

Mariestad, Ekudden.

På gravfältet å Ekudden vid fängelset i Mariestad, nära en stensättning, finns en rest sten och en klumpsten. Den senare har ett par band av kvarts och fältspat. I den hårda stenen å dessa band finns en mängd naturliga sprickor. Några likna runtyper. Dock finnas inga runor. Det är måhända någon av stenarna i detta monument, som J. Bureus' anteckning i *Sumlen* (KB F a 12), s. 437 (tr. i *Sv. Landsmålen*, Bih. 1, s. 190) avser: »Widh Marieholm en ståndande Runesten Retulit Dux Carolus.» I varje fall är uppgiften svår att attribuera till någon av de nu kända runstenarna i trakten. Det skulle i så fall möjligen vara Vg 15. Man bör kanske också i ett sådant fall som detta ha i minne, att ordet »runesten» av somliga handskrifter att döma på 1600-talet hade en vidare betydelse än den nuvarande. Ofta göres en bestämd skillnad mellan *runesten* 'rest sten, bautasten' och *runesten påskrefwen* 'runsten'.

15. Mariestads sn, Sunnevad.

Pl. 16, 17.

Litteratur: B 964, L 1329, T 50. J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 10; P. A. Säve, *Berättelse* 1862, s. 86 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 119); O. v. Friesen i *Runorna* (Nordisk kultur 6, 1933), s. 178; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), s. 161 f., 255 f.

Äldre avbildningar: Osign. träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 964); Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, träsnitt (i T 50).

Runstenen står rest 20 m. Ö om Tidån, drygt 2 km. SSÖ om Mariestad och 400 m. NV om gården Sund, på en kulle i en åker.

Platsen är med säkerhet ursprunglig. Här gick eriksgatans gamla väg. Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Wid Mariestad i Westergötl. Wassbo h.» (B 964 och L 1329: »Vid Mariestad»). Huruvida J. Bureus' anteckning i *Sumlen* (KB F a 12), s. 437 (tr. i *Sv. Landsmålen*, Bih. 1, s. 190): »Widh Marieholm en ståndande Runesten Retulit Dux Carolus» skulle avse Vg 15 är omöjligt att avgöra. Den skulle

Fig. 22. Vg 15. Mariestads sn, Sunnevad.
Efter B 964.

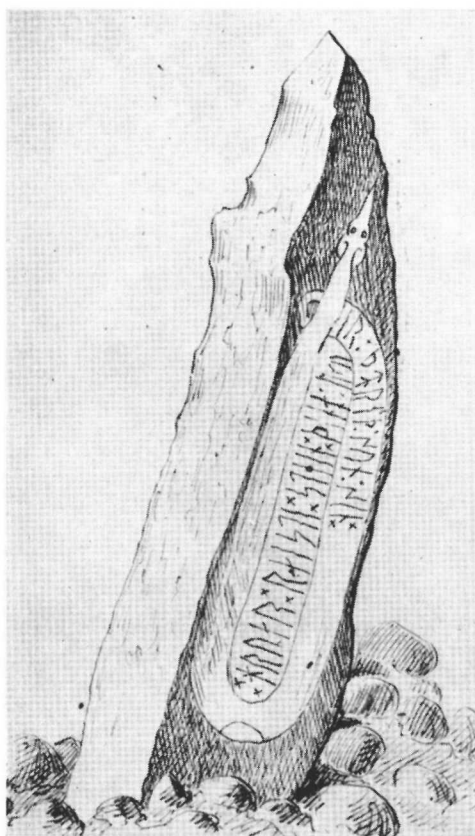

Fig. 23. Vg 15. Mariestads sn, Sunnevad.
Efter teckning av Säve.

också kunna hänföra sig till bautastensmonumentet på Ekudden. I Bureus' egentliga arbeten om runinskrifter finns ingen uppgift om »runstenen» ifråga. 50 m. V om stenen finnas i Tidan stora stensamlingar med väldiga block, som utgöra rester av det gamla vadstället.

Grå gnejs. Höjd 2,75 m., bredd 0,57 m. Stenen har rombisk genomskärning. Ristningsytan, som vetter åt NÖ, är i det närmaste oskadad och ristningen tydlig.

Inskrift:

× hruar : raisti : stein : þino : iftir : þorir : sun : sin :
× 5 10 15 20 25 30 35

Hroarr resti sten þenna æftir Þori, sun sinn.

»Roar reste denna sten efter Tore, sin son.»

Till läsningen: 1 **h** har relativt svaga bistavar. Sk efter 5 **r** kan möjligen vara vittrade kryss. R. 10, 13, 23 **t** ha ensidig bst. 13 **t** har svag bst på grund av flagring. 14 **e** är djupt stungen. 16 **n** har tämligen otydlig, dubbelsidig bst. 19 **n** har svag bst. 22 **f** har svaga bistavar. 23 **t**: typen är kort men tydlig. Träsnittet i B 964 har 23 **u**, vilket torde bero på missuppfattning av ornamentet. Samma läsning hos Säve och Torin. I 30 **r** är bst mycket otydlig.

Hroarr är känt från runstenen Ög 14 (**ruar**) och finns på svenskt område i enstaka medeltida exempel jämte den vanligare sidiformen *Rodhaer*. Som namn på en av skjoldungakungarna, *Hroðgar*, förekommer

det redan i Beowulf (jfr E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, 1927, s. 53 o. 55). Åtskilliga danska medeltida belägg finnas också på namnet. Enligt Lind är det »Ganska litet synligt i äldre tider och förblir sällsynt på Island». I Norge förekommer det äldst på NlYR 59 Fåberg i Opland fylke (**ruar**). Det var enligt M. Olsen »et almindelig navn på Østlandet i middelalderen, sjeldnere derimot vesten- og nordenfjells». Se även A. Janzén i *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 79 f.

Beträffande inskriftens **porir** må anmärkas, att nom.-ändelsens förekomst i ack.-formen är mycket ovanlig och måste bero på felristning eller ouppmärksamhet. Man lägger också märke till växlingen i beteckningen av o-ljudet (**hruar**, **porir**); o-runan brukas för nasalerat *a* (**pino**), *r* för väntat *ɾ* (**iftir**, **porir**). Samma ortografiska förhållanden visar Vg 13; dock äro de gamla diftongerna, som finnas kvar i Vg 15 (**raisti**, **stein**), i Vg 13 förenklade (**risti**, **stin**). Bruket av runor med ensidiga bistavar är icke så konsekvent genomfört i Vg 13 som i Vg 15. Inskriftens oberoende av ormslingan är däremot gemensamt för båda stenarna. Denna komposition jämte de nämnda ortografiska överensstämmelserna gör det troligt, att samme ristare utfört Vg 13 och 15 samt troligen även Vg 11, som i vissa avseenden bryggar över olikheterna i de båda förstnämnda inskrifterna.

16. Tidavads sn, Frölunda, Mellomgården.

Pl. 17, 18.

Litteratur: B 969, L 1335, T 65. J. Bureus, KB F a 5, nr 571, F a 10: 2, s. 116 b, F e 17, s. 30 (avskrift av okänd hand av F a 5); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 19; F. Burman i Nova Acta Reg. Scient. Ups. 5 (1792), s. 312 (nr 51); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 125 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 130); G. Stephens, ONRM 2 (1867–68), s. 660; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 63; Fornminnesinventering 1921 (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 411; Handlingar 1935 i ATA; H. Jungner i Falbygden 3 (1936), s. 20; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: Bureus, bläckteckning (i F a 10: 2); J. Hadorph och J. Leitz, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 969); Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, träsnitt (i T 65).

Runstenen står rest på ett gärde ej långt från nordvästra gränsen av Tidavads sn, c:a 80 m. SSÖ om boningshusen i Mellomgården (= Bygården, tidigare Harslätten, Gen.bl.: Storslätt) och c:a 600 m. S om gården Åstabron i grannsocknen Ekby. Stenen står nära den plats, där tidigare fyra sockengränser möttes, Tidavad, Ekby, Svenneby och Odensåker. Detta gränsläge torde förklara, att den i källorna har hänförs till olika socknar. Att runstenen skulle ha varit gränssten eller råsten i egentlig bemärkelse, styrkes emellertid ej av i Lantmäteristyrelsen tillgängligt kartmaterial.

Bureus uppger runstenens plats vara »I Wasbo vid Östbron millan Äggeby och Svenby ägor i Jällesta gäll». »Östbron» är troligen en förvanskning av »Åstabron». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Onsäker sochn Wassbo härad.» (B 969: »Ondsåker Sockn»; L 1335: »Odensåker socken. Oangifvet ställe».) På en geografisk avmätning av Ekby sockenområde 1720 (Lantmät.styr. sign. $\frac{P}{37}$ 1²) finns runstenen inmärkt i Ekby sn c:a 100 m. N om sockengränsen mot Tidavad och c:a 600 m. S om Åstabron. P. A. Säve fann den 1862 »liggande på lut med ... [högra] kanten uppåt i en hafreåker å Har-slätten under Frölunda-Bugården i Tidevad». Säve gav anvisningar om återuppresande av »Kungahallen», som runstenen kallades, och K. Torin bekräftar (1888), att »stenen står rest i en åker å Harslätten under Frölunda Bugården». 1935 lutade den igen men riktades.

Rödaktig granit. Höjd 1,5 m., bredd 0,68 m. Ristningsytan, som vetter åt VNV, är tämligen oskadad och runinskriften tydlig.

Inskrift:

pir × **osti** × **brtpr** × **raistu** × **stin** : **piši** : **iftir** : **por** : **fapur** : **sin**

5 10 15 20 25 30 35 40

Per Asti brøðr restu sten þennsi æftir Þor?, faður sinn.

»Åste och hans bröder reste denna sten efter Tore(?), sin fader.»

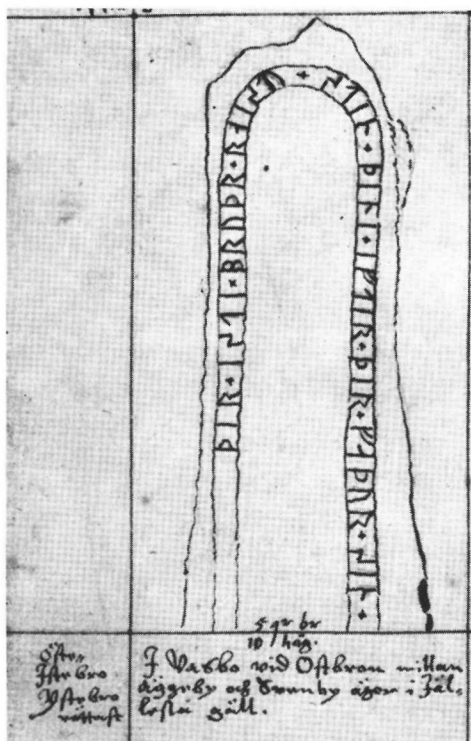

Fig. 24. Vg 16. Tidavads sn, Frölunda, Mellomgården. Efter teckning av Bureus.

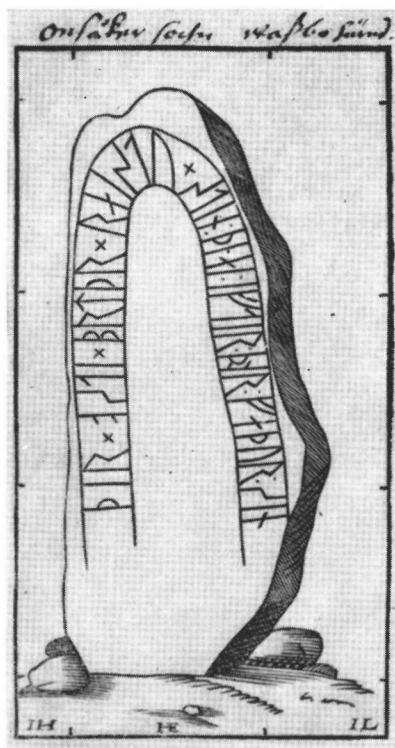

Fig. 25. Vg 16. Tidavads sn, Frölunda, Mellomgården. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 969).

Till läsningen: 10 **t** är säker; bst till vänster är djup och tydlig, bst till höger grundare men tydlig. R. 25 är troligen **s** med mycket kort mellanled. Bst i 29 **t** är svag. Bst till 36 **a** utgår vinkelrätt från hst. — Bureus läser inskriften: **pir + isti × brupr + raistu + stin + pini + iftir + pir + fabur + sin +**. — Torin: 25 **n**. — Säve 25 **a**.

Uttrycket *per Asti brødr* är icke det vanliga, som man däremot finner t.ex. på Vg 3 (*Tummi ok per brødr*).

Asti förekommer på Sö 26 och DR 145. I Danmark är det känt endast från Jylland. Några få svenska medeltida belägg finnas, medan namnet i Norge visar tämligen stor frekvens under medeltiden. Till sin bildning är det en kortform till namn med förleden *Ast-* (t. ex. *Astraðr*). Namnet *Åste* har i denna runinskrift särskilt intresse därigenom, att det troligen ingår i namnet på den 600 m. N om runstenen belägna gården *Åstabron*. Gården har fått sitt namn efter någon närbelägen bro över ån, som utgör Ymsens avlopp i Tidån. Bron, som numera icke kan bestämmas till sitt läge, bör ha haft sin betydelse som förbindelseled mellan Tidavad-Ekby och Svenneby-Hjälstad-Vad.

Efter 34 **r** har ristaren med säkerhet utelämnat en runa, **i** eller möjligen **p**. Både *Dorir* och *Dorðr* äro vanliga namn i runinskrifter, särskilt det förstnämnda, då däremot gudanamnen enligt de germanska namngivningsprinciperna voro tabu som enkla personnamn. Jfr A. Janzén i *Nordisk kultur* 7 (1947), s. 257.

17. Torsö sn, Skeberga.

Litteratur: B 965, L 1326. Ransakningarna 1667–1684 (tr. i VFT 4: 5–6, 1932, s. 109); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 10 b, 14; A. Tidström, De Mariestadio (1748), s. 33 (övers. av S. E. Melander, 1933); Anteckningar [början av 1800-talet] i Sundholmska saml. nr 83, s. 13, 57, 58 (Stifts- o. Landsbibl., Skara); B. J. Bredberg, De insula et parocia Westrogothiæ

Thorsö (diss. 1806), s. 7 f.; J. N. B. [von] Abrahamson, Märkeligheter paa Runestene (i: Antiquariske Annaler, 2, 1815, s. 118); P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 173 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 144); N. Forssell, Torsö (1951), s. 24; H. Wideen, Väst-svenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: Träsnitt (osign., i Peringskiölds Monumenta och B 965); träsnitt (osign. kopia efter B 965, i Bredberg a.a.).

Runstenen är numera försvunnen och förgäves eftersökt.

Den äldsta, bevarade uppgiften om stenen lämnar pastorn i Torsö församling Petrus Broander i sin relation om fornminnen (i *Ransakningarna*) den 28 jan. 1667: »Jntet finnes här, som ähr *Notabile*, vthan en Lijten Runsteen stäär Söder för rätta Sochne kiyrkion, wed Siöhn som ähr emellan Mariæstadh och Torssöön. Lijtet westersöder vthj siöhn, något ifrån Landet, Ligger it Skiähr, och en steenhoop samman kastader, Men ingen weet berätta huru han ähr i hoopa kommen.» År 1735 meddelar borgmästaren i Mariestad J. Wollin med avseende på denna sten: »En [runsten] på Torssö wid siöstranden». I A. Tidströms dissertation 1748 användes runstenen som argument vid bedömandet av vattenståndsförhållandena i Väneren: »*Venerum autem haud multo majorem, antiquitus in suo sinu, fovisse aquarum copiam, vel inde in aprico positum esse, tuti concludimus, quod ad litora insulæ Thorsön cippus quidam runicus, palmam fere antiquitatis reportans, duobus tantum cubitis supra planitiem aquæ, prout ejus altitudo est observata annis 1729. & 1745, elevatus est.*» Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har följande påskrift: »på Torssön wid Mariestad, Wassbo härad» (B 965: »På Torsön vid Mariestad»). N. Kullman (kyrkoherde i Torsö 1732 till sin död 1773) antecknar (enligt avskrift i Sundholmska saml. 83, s. 13): »En Runsten med åtskilliga Ättebackar äro vid Sjöberga.» B. J. Bredberg, som i sin sockenbeskrivning 1806 redogör för stenens inskrift, meddelar, att den finnes »in *Foglö* vel in latere occidentali, prope *Boda*». Denna uppgift återger J. G. Liljegren: »Foglö, vid Boda.» Boda ligger c:a 2 km V om Skeberga på den med Torsön sammanhängande ön Fågelö. Det finns emellertid skäl att icke fästa för stort avseende vid Bredbergs lokaluppgift. Han visar beträffande själva inskriften tydligt sitt beroende av *Bautil*, och man letar förgäves efter något bevis för att han verkligen sett stenen. Troligen beror uppgiften på något missförstånd. Enligt en uppgift i Sundholmska samlingarna 83, s. 57 (början av 1800-talet), skulle förklaringen till stenens försvinnande vara att den »blef förstörd af Lieut. Carl Svensson Hjerta på Skeberga, och nyttjad vid et Brygghus upbyggande». Detta måste i så fall ha skett före 1772, då Hjerta dog. Under senare hälften av 1700-talet omfattade Skeberga även vissa gårdar i Boda (jfr N. Forssell, *Torsö*, 1951, s. 58). Stenen efterforsskades 1862 förgäves av Säve.

Uppgift om stenmaterialet saknas. Träsnittet hos Peringskiöld visar, att runstenen har varit c:a 1,3 m. hög och 0,65 m. bred. Den har sålunda varit relativt liten. Den har burit en på två sidor ristad inskrift, anordnad i en från ormhuvudet fortlöpande slinga, som bilden schematiskt utvisar. I omedelbar följd efter hela ormslingan läses nedifrån och uppåt den högra bildens andra vänstra rad samt slutligen den vänstra bildens innersta båglinje, den som börjar strax ovanför den vänstra korsarmen och sedan böjer nedåt utefter korsets högra sida.

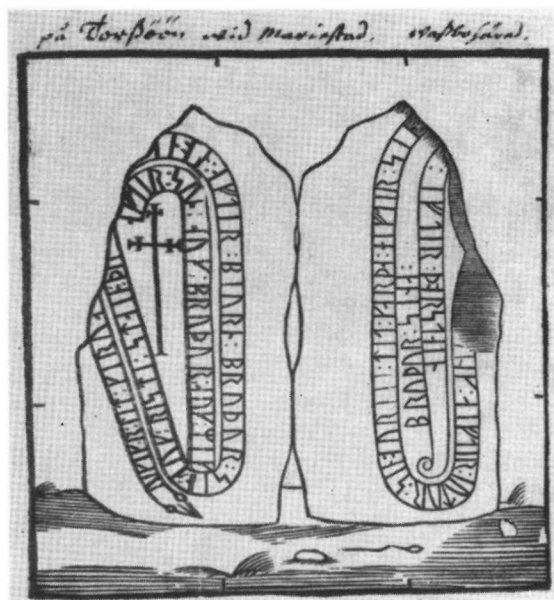

Fig. 26. Vg 17. Torsö sn, Skeberga.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 965).

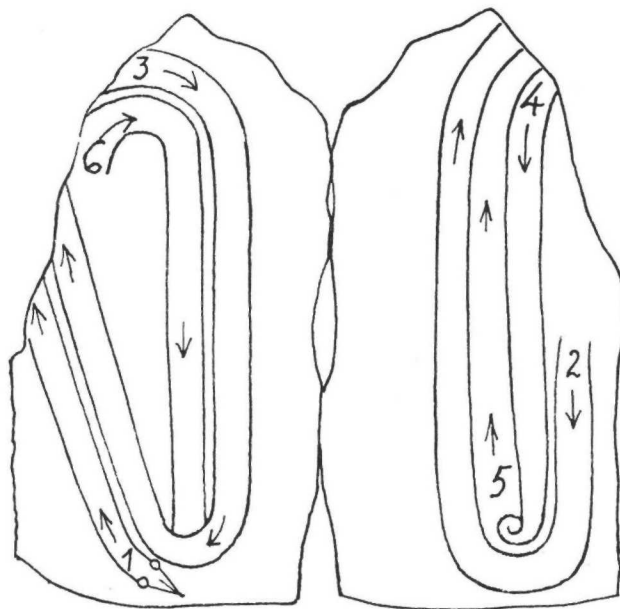

Fig. 27. Vg 17. Torsö sn, Skeberga. Läsföljden.

Inskrift (enligt träsnittet hos Peringskiöld):

uikr : lit : kirua . . . - - k : aiftir : iutur : sino ur - - - : tit : karpa : aiftir : sin . . . - non : aiftir :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 biurn : brupur : sin : auk : risti : stain : þ - - . . : iftir : þorstain | brupur : sina : | aiftir : sun : auk :
 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120 125
 brupur : auk : mik
 130 135 140

Vikingr let gærva ... æftir dottur sina ... let gærva æftir ... æftir Biorn, broður sinn, ok resti sten þ[enna] æftir Þorsten, broður sinn; æftir sun ok broður ok mag.

»Viking lät göra ... efter sin dotter ... lät göra efter ... efter Björn, sin broder, och reste denna sten efter Torsten, sin broder; efter son och broder och måg (frände).»

Till läsningen: Flertalet runor äro på bilden tydliga, men somliga av dessa synas vara fellästa av den okände tecknaren. Då stenen dessutom synes vara något skadad, och man icke heller med absolut visshet kan avgöra, om ytterligare några runtecken funnits på stenen, där nu kontaktpunkterna mellan de båda bilderna ligga, är det svårt att ge en säker transkribering och tolkning av inskriften. På bilden osäkra eller icke tydbara runtecken äro: 15–17 tre huvudstavar, 36–38 tre huvudstavar, 56 hst, 93–94 två huvudstavar. Av tecknaren felaktigt uppfattade runtecken äro utan tvivel r. 25, 39, 45, 117.

Hur man skall supplera inskriften är ovisst. Jungner har föreslagit en rekonstruktion, som på många punkter torde ha fog för sig: **aiirkr : lit : kirua [: bru :]þiða : iftir : iutur : sino : auk in : lit : karua : aiftir : sun [: s]in : in : aiftir : biurn : brupur : sin : auk : risti : stain : þi . . . : iftir : þorstain [: mak :] brupur : sina : aiftir : sun : auk : brupur : auk : mak.** Det inledande namnet har Jungner förändrat med hänsyn tagen till ett av honom själv, delvis i anslutning till N. Beckman, supponerat samband mellan inskrifterna på Vg 2, 4 och 17, byggt på antagna släktskapsförhållanden mellan de på stenarna namngivna personerna (se bl.a. *Fornvännen* 1925, s. 131 f., samt 1927, s. 49 f.). Grunden för antagandet är emellertid synnerligen vacklande och kan icke anses motivera namnförändringen ifråga. Jfr Vg 2 och Vg 4.

Om mansnamnet *Vikingr*, belagt på runinskrifter från Småland, Södermanland och Uppland, se Sö 182.

Trästena sn, Säckestad.

I K. Torins *Register 1875* över försvunna runstenar (VFA) finns av hans hand följande anteckning: »Säckestads gärde, enligt Sundholms saml. skulle der finnas en 7 aln. hög runsten.» Följande notis i *Sundholmska samlingen*, *Trästena socken* (slutet av 1700-talet, Stifts- och Landsbibl., Skara), gäller tydligen samma sten: »På åkergärdet vid Säckestad står en hög Runsten uprester, hvilken finnes afritad uti K Antiqu Archivo i Stockholm.» Den av prosten O. Sundholm omnämnda teckningen har icke kunnat anträffas. Det tycks vara samma sten som omtalas i *Ransakningarna 1667* (Fägre församling): »En Runsteen står der wijdh Herresätet, hwars bookstäfver af regnet och solen äre mest fördärfwade, at ingen dem läsa kan.» Någon runsten finns icke registrerad i K. E. Sahlströms fornminnesinventering 1921 (ATA), och stenen efterforskades förgäves 1956.

Ullervads sn, Torstenstorp, se Vg 2.

Kållands härad.

Kållands härad omfattar den halvö i Vänern, som i SÖ begränsar Dalbosjön och skiljer denna från Kinnevikens. I SV gränsar det till Åse och Viste härader och i SÖ till Skånings och Kinnefjärdings härader.

Kållands härad tillhörde under medeltiden Skalunda bo i den nordvästra fjärdingen. Stadgan om tingsböternas fördelning i ÄVgL visar, att Kålland utgjorde $\frac{2}{3}$ bo, d. v. s. rymde c:a $\frac{1}{12}$ av landskapets hela befolkning. Antalet kända runinskrifter från detta härad, 31 (Vg 43 bär ej inskrift, endast ornament), är sålunda förhållandevis stort.

De 31 inskrifterna fördela sig på följande 11 av Kållands 20 socknar: Gösslunda 3, Häggesled 9, Järpås 2, Kållands-Åsaka 1, Mellby 2, Otterstad 1, Rackeby 4, Råda 3, Skalunda 3, Strö 2, Uvered 1.

14 av stenarna äro eller ha varit resta runstenar i vanlig mening (Vg 18, 20, 30, 32–35, 37, 39, 40, 45, 47–49). 4 inskrifter äro ristade på liggande gravstenar (Vg 31, 36, 42, 46). Av de övriga 13 ha 8, möjligen 9, utgjort resta gavelhällar i gravmonument av s. k. Husabytyp (Vg 21–27, 28?, 44); ett fragment har möjligen varit gavelhäll i en s. k. Eskilstunakista (Vg 41). Huruvida Vg 19 har varit gravhäll eller rest sten är svårt att avgöra, troligen dock det förstnämnda. Beträffande ytterligare 2 stenar (Vg 29, 38), nu försvunna, är frågan också oavgjord.

23 inskrifter äro bevarade (Vg 18–20, 22–24, 26–27, 30, 32–37, 39–41, 44–48), medan 8 ha förkommit (Vg 21, 25, 28, 29, 31, 38, 42, 49).

Flertalet resta runstenar höra hemma på slättbygden i häradets mellersta del. Endast en av runstenarna, Vg 35 på Kållands ö, kan dock anses stå på ursprunglig plats. Icke mindre än 15 stenar ha hamnat som byggnadsmaterial i kyrkor (Vg 18, 19, 24 A, 30–32, 36–38, 40, 42, 44–47); 5 av dessa ligga fortfarande inmurade (Vg 19, 30, 40, 46, 47). Som mursten i andra sammanhang ha ytterligare 3 stenar nyttjats (Vg 33 överdelen, 34, 48). 4 stenar ha påträffats i broar och uttagits (Vg 20, 24 B, 26, 33 underdelen). Två fragment (Vg 24 B och 26) förvaras i Statens historiska museum.

Av de bevarade 23 runstenarna äro 12 hela med fullständiga eller endast obetydligt skadade inskrifter (Vg 18, 19, 20, 22, 23, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 45). 11 äro fragmentariska (Vg 24, 26, 27, 34, 36, 37, 41, 44, 46–48); på Vg 36 synes dock inskriften vara fullständig; vidare är Vg 46 hel men inskriften till största delen utplånad. Av de försvunna stenarna ha 3 varit tämligen oskadade (Vg 21, 31, 49), medan endast fragment återstått av 5 (Vg 25, 28, 29, 38, 42).

De tidigaste runstensuppgifterna för Kållands härads vidkommande lämnas i *Ransakningarna* 1668. De gälla Vg 37 samt de nu försvunna Vg 25 och Vg 49. Kort därefter (1669) synas åtminstone Vg 49 samt Vg 30 och Vg 40 ha besökts av J. Hadorph. På dennes uppdrag avbildades 1669 av Antikvitetskollegiets tecknare Elias Brenner icke mindre än 10 stenar (Vg 21–25, 31, 35, 40, 42, 49) och följande år 2 (Vg 30, 37). Under senare hälften av 1600-talet voro sålunda 12 inskrifter kända (Vg 21–25, 30, 31, 35, 37, 40, 42, 49). Samtliga utom Vg 31 finnas återgivna i träsnitt i *Bautil* (1750). På 1790-talet avbildar N. H. Sjöborg Vg 19 och Vg 45. I J. G. Liljegrens *Runurkunder* (1833) registreras alla de nämnda 14 inskrifterna.

Under senare hälften av 1800-talet gjordes 8 nya runstensfynd (Vg 20, 28, 29, 32, 33 underdelen, 34, 44, 48), de flesta under medverkan av P. A. Sæve, Karl Torin och C. J. Ljungström. Återstående 9 stenar (Vg 18, 26, 27, 36, 38, 39, 41, 46, 47) samt överdelen av Vg 33 ha kommit i dagen först på 1900-talet, några i samband med kyrkorestaureringar och inventeringsarbeten för verket *Sveriges kyrkor*.

18. Gösslunda sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 19.

Litteratur: C. W. Pettersson, PM ang. kyrkans restaurering ²⁹/₁₀ 1914 (ATA); VFT 3: 9-10 (1918), s. 118; E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland 1: 4 (1922), s. 528 f.; Handlingar 1938 (restaureringsrapport) i ATA.

Vid Gösslunda kyrkas restaurering år 1913 påträffades en runsten inmurad i nedre delen av kyrkans norra innervägg. Eftersom kyrkan till sina äldsta delar — långhus, kor och torn — daterar sig från tiden »omkr. 1100» (Brandel, Fischer), har såväl denna sten som Vg 19 i kyrkans södra portal murats in endast ett halvsekel efter inskrifternas tillkomst. De utgöra sålunda anmärkningsvärt tidiga exempel på det längre fram tämligen vanliga bruket att begagna runstenar som byggnadsmaterial i kyrkorna. Stenen uttogs ur kyrkmuren 1913 och stod intill år 1938 rest på norra delen av kyrkogården men flyttades vid sistnämnda tidpunkt till sin nuvarande plats S om kyrkans torn i sydvästra vinkeln mellan torn och vapenhus.

Grovkornig, rödgrå granit. Ristningsytans höjd 1,73 m., bredd 0,50 m. Högra kanten är något skadad. Inskrift:

· uifir · rispi · stin · pai · iftir · uisiti · buta
5 10 15 20 25 30

Vif[r]i[ð]r resti sten þenna æftir Viseta, bonda.

»Vifrid reste denna sten efter Visäte, (sin) man.»

Till läsningen: Inskriftens början återfinnes längst ned till vänster på framsidan. Läsningen fortsättes sedan uppåt utefter vänstra kanten med omvända runor samt vidare nedåt utefter högra kanten med rättvända runor. Runorna äro säkra, ehuru några få äro obetydligt skadade. Före I **u** finns ett tydligt sk i form av en punkt. I 4 **i** finns något nedanför mitten en kraftig fördjupning, som på grund av ojämnheter i såväl kanten som bottnen knappast kan vara huggen. 5 **r** är delvis skadad genom flagring. 15-17 **pai** ha förlorat övre delarna. R. 28 har en tydlig hst men synes ej ha haft någon bst. I högra kanten av hst finnas tre fördjupningar, som gå snett nedåt åt höger. De göra icke intryck av att vara huggna. Hst i 31 **t** är skadad nedtill och i toppen. 32 **a** har förlorat delar av hst ovanför bst.

Ungefär i den sista runans förlängning åt vänster finnes ett ristat streck av en vanlig huvudstavs höjd. Avståndet till inskriftens första runa **u** är dock större än vad eljest är förhållandet mellan runorna i de enskilda orden. Enligt H. Jungner har ristningsdetaljen ornamentala karaktär. En direkt motsvarighet härtill finns på Vg 30.

Omvända runor finnas även på Vg 116.

Kvinnonamnet *Vifriðr* finns även på Sö 109 (**uifrip**), U 90 (**uifiria**) samt DR 386, Bornholm (**uifripr**). Dessutom finns ett enstaka belägg från Island och likaså från danskt område. Om förekomsten av namnet *Viseti* i runinskrifter se Sö 205. Det är »äldre i Danmark ock Sverge» (Lind), men finns också talrikt belagt i norska källor.

I vapenhusmuren bakom runstenen sitter omedelbart under taklisten ett ornerat, mindre gravstensfragment av kalksten. Det har ingen runinskrift.

19. Gösslunda sn, kyrkan.

Pl. 20.¹

Litteratur: L 1364, T 23. P. Tham, Egna manuskript och Siöborgs Resor, s. 111 (ATA); Uppteckning och beskrivning i J. G. Liljegrens Samlingar Msc:t Runir fol., nr 30 (ATA); P. A. Säve, Berättelse 1863, s. 80 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 144);

¹ De båda bilderna ha i planschhäftet felaktig underskrift: »Vg 18. Gösslunda, kyrkogården»; bör vara: »Vg 19. Gösslunda, kyrkan».

C. J. Ljungström, Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 59; E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland 1: 1 (1913), s. 113; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 330.

Äldre avbildningar: Bläckteckning (märkt »Afr. af Sjöborg 1794», i Liljegrens Fullständig Bautil ATA); Tham (efter Sjöborg?), bläckteckning (i a. a.); Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, träsnitt (i T 23).

Runstenen sitter sedan gammalt inmurad som takhäll över Gösslunda kyrkas södra portal. Jfr Vg 18. Dess västra ända är dold av kyrkans murverk, och därmed är en del av ristningen otillgänglig för undersökning. På 1790-talet syntes i det närmaste hela ristningsytan, såsom framgår av teckningen i P. Tham, *Egna manuscripter*. Ristningsytan har i sen tid blivit delvis överputsad och vitlimmad, ehuru limningen 1936 avlägsnats från de ristade partierna.

Sandsten. Synlig längd 1,25 m., bredd 0,50 m. Runorna äro tydliga och väl huggna.

Inskrift (supplerad efter Tham a. a.):

tua : rrbur · fuen : þua : isr[· r . . . r] : þuarnu : rtbrhakr : tair

5 10 15 20 25 30 35

Till läsningen: I 13 **p** är ytan mellan hst och bst bortflagrad. Av 18 **r** skönjes endast början till vänstra bst. Teckningen hos Tham visar endast ett mindre stycke av ristningen dold; runslingans inre ristningslinje är helt synlig, och mellan 18 **r** och 21 **p** läses · **r**, därefter en hst samt på något avstånd från den senare en **r**-runa (20).

Inskriften ger icke någon mening, sådan den nu ter sig. Den gör emellertid intryck av att vara äkta, varför ristaren måhända har begagnat sig av chiffer.

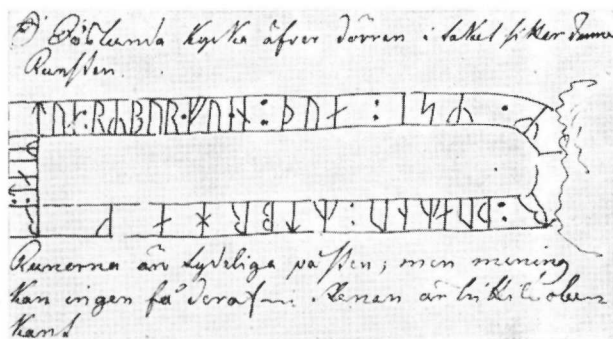

Fig. 28. Vg 19. Gösslunda sn, kyrkan.
Efter teckning av Tham.

Fig. 29. Vg 19. Gösslunda sn, kyrkan.
Efter teckning av Säve.

Gösslunda sn, kyrkogården.

En gravvård från 1800-talet på Gösslunda kyrkogård har namnen ristade med äldre runor.

20. Gösslunda sn, Västanåker.

Pl. 21.

Litteratur: T 81. C. J. Ljungström, Brev ²⁰/₆ 1870 t. B. E. Hildebrand (ATA), ¹⁵/₁₀ s. å. t. VHAA (ATA), Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 59; K. Torin, Register 1875 (VFA); N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 63; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 330; S. B. F. Jansson, Runstenarna i Dalums kyrka (i VFT 5: 2, 1942), s. 64; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: C. J. Ljungström, blyertsteckning 1870 (ATA); A. G. Ljungström, teckning (tr. i C. J. Ljungström a. a.); S. Welin, tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 81); tuschteckning av okänd hand (VFA).

Runstenen påträffades år 1870 liggande med den runristade sidan uppåt i en bro på vägen mellan Gösslunda kyrka och Västanaåkers by. C. J. Ljungström skriver i sin fyndberättelse: »funnen i bro emellan Gösslunda och Västanaåkers byar i Gösslunda socken, Kållands härad. Runorna äro mycket grunda, och hafva åkdon och hästhofvar helt och hållet utplånade de, som å teckningen saknas. Denna sten restes å en obegagnad plats i närheten af bron, enär ingen kände till hvar han i forntiden stått.» Den uttogs och restes alltså samma år på sin nuvarande plats, 10 m. SÖ om fyndplatsen, c:a 900 m. VSV om kyrkan, mellan de båda vägar, som leda upp till byn, den östra till Jon Larsgården, den västra till de övriga fyra gårdarna i Västanaåker.

Grå granit med röda inslag. Höjd 2,15 m., bredd 0,92 m. Till följd av stenens tidigare placering i bron ha vissa delar av ristningsytan blivit starkt nötta. Detta gäller särskilt partiet längst ned till vänster med inskriftens början, där runorna ej längre kunna urskiljas.

Inskrift:

... **risti** × **stin** × **iftir** × **kurmar** × **sun** × **sin** + **iar** × **uar** + **trpin** × **a** × **iklanti** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

... *resti sten æftir Guðmar(?), sun sinn. Er var drepinn a Ænglandi.*

»... reste stenen efter sin son Gudmar(?). Han blev dräpt i England.»

Till läsningen: Före den första runan kan ingen ristning med säkerhet iakttagas. Man kan möjligen se spår av tre huvudstavar samt därefter troligen spår av ett kryss. Inskriftens första ord, namnet på den person som rest stenen, har dock sannolikt innehållit flera än tre runor. 1–9 **risti** × **stin** äro otydliga. 15 **k** är icke stungen. Sk efter 20 **r** är otydligt liksom bst i 31 **a**. 33–37 **trpin**, icke **tribin** som hos Torin. Punkterna i 35 **p** äro grunda. Övriga runor äro säkra.

Med runföljden 15–20 **kurmar** avses måhända namnet *Guðmarr*. Antingen är i så fall **r** felristat för **p** (på grund av oklar ljudanalys), eller också föreligger här ett exempel på övergång i uttalet av *p* till *r*; jfr A. Noreen, *Altschw. Gr.* § 257, a. 5. Om namnet *Guðmarr* se U 425.

Gudmar stupade i England. Ytterligare en västgötasten hugfäster minnet av en man, som mött döden i England, Vg 187. Två inskrifter, Vg 61 och Vg 197, ange endast orienteringen »västerut». Ingen av stenarna ger en fast datering av dessa västerfärder. Troligen tillhöra de samtliga tiden för Knut den stores englandståg eller den strax därpå följande (1015–20).

Häggesleds sn, kyrkogården.

»Kung Hägges grav»

Pl. 22.

»2. wppå Häggeslede kyrkiogård är funnen en gammal Graf, nedre Vthi Jorden är hualfuet med röd tegell befast, och öfuen till bepryd med 3 stenar, 1 Long sten och 1 wed huar Long stens endan vpreste 1 ½ aln i högden dher wppå Skriften Synes wara aldeles förderfuat. ... Vthi dhenna grafuen hafua the gamble sagt, at the hafua hört sägias! en kongh wed Nampn kongh. Hägge ifrån dalz Land kommen, wara i förre tijder begrafuen.» Uppgiften härrör från *Ransakningarna* 1668 och avser en gravvård av tidigt medeltida struktur.

Korsets olika utformning på de båda gavelstenarna medger enligt E. Fischer, *Västergötlands romanska stenkonst* (1918), s. 49 f., tidsbestämning till 1000-talets senare hälft, medan S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1 (1937, rev. 1945), s. 102 f., föredrar en datering till 1200-talets början. A. Lindblom, *Sveriges konsthistoria* 1 (1944), s. 136, sammanställer gravvården med »Olof Skötkonungs grav» på Husaby kyrkogård (Vg 54) och hänför dem båda till 1100-talet.

»Kung Hägges grav» har icke burit runinskrift. Detta är emellertid fallet med några andra gavelstenar till liknande kistor från Häggesleds kyrkogård, vilka emellertid tillhöra en enklare gravtyp, s.k. Husabytyp, även företrädd i Danmark (DR 122 Glenstrup 1), och med säkerhet härrörande från senare hälften av

1000-talet. Från »Häggeslä kyrkiegård och waknhuus» (Brenner) finnas sålunda äldre uppgifter om fem runristade stenar, vilka alla med säkerhet ha utgjort gavelhällar till dylika gravkistor (Vg 21–25). Två av dessa (Vg 21 och 25) äro nu försvunna. Fragment av ytterligare två liknande hällar ha i sen tid påträffats (Vg 26 och Vg 27). Vg 28, som nu är försvunnen, kan möjligen också vara fragment av en sådan gavelhäll. Utseendet av Vg 29, som likaledes är borta, känner man däremot icke. Vg 21 och Vg 22 ha förmodligen tillhört en och samma gravkista, möjligen även Vg 23 och Vg 24. De övriga stenarna låta sig på grund av sitt fragmentariska tillstånd icke lika lätt sammanföras. De runristade stenarna representera sålunda sammanlagt sex à sju olika gravmonument.

21—22. Häggesleds sn, kyrkogården.

Pl. 23.

Litteratur: B 987, L 1580, 1581, T 15. J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 51; O. Celsius, Svenska runstenar (KB F m 60) 1, s. 254; C. G. G. Hilfelings, Resor 1792, s. 8 (red. av P. Tham i KB F m 57: 1); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 136; P. A. Säve, Berättelse 1863, s. 134 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 145); G. Stephens, ONRM 1 (1866–67), s. 144, 2 (1867–68), s. 833; C. J. Ljungström, Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 55; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 325; H. Wideen, Väst-svenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckningar 1669 (i KB F m 27, s. 5), renritningar (i KB F l 4 c, s. 31); J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 987); Hilfelings, bläckteckning (i a.a.); Liljegren, Runlära, pl. 3; Ljungström a.a.; O. Erlandsson, träsnitt (i T 15).

De båda runstenarna Vg 21 och 22 ha med all sannolikhet tillsammans utgjort gavelhällarna i en gravkista av s.k. Husabytyp. Vg 21 är numera försvunnen, medan Vg 22 ännu finns i behåll. Den står rest på Häggesleds kyrkogård 25 m. VSV om västra ingången till kyrkan. E. Brenner har avbildat stenarna 1669. Teckningarna av dessa jämte Vg 23–25 ha ortsrubriken »Häggeslä kyrkiegård och waknhuus». Detaljerade lokaluppgifter saknas. Vid C. G. G. Hilfelings besök 1792 tycks Vg 21 ha varit borta. Han skriver om Vg 22: »Denne sandsten är obekant förut, står äfven rest vid en graf nära kyrkan i Söder.»

Stenmaterialet i Vg 22 är sandsten. Så har förmodligen också varit fallet med Vg 21 liksom med övriga kisthällar på platsen — Brenner uppger »tälgstén» för samtliga. Vg 22 är 0,58 m. hög och 0,72 m. bred. De ungefärliga dimensionerna på Vg 21 böra ha varit 0,6 × 0,7 m. Inskriften har på både Vg 21 och Vg 22 följt stenens böjda kontur i en u-formig slinga.

Inskrift:

Vg 21 (enligt Brenners teckning):

hulfast × lafpi × stin × ifir ×
 5 10 15 20

Vg 22:

kala × faður × sin × kup × . . .
 25 30 35

Holmfast[r] lagði sten yfir Kala, faður sinn. Guð . . .

»Holmfast lade stenen över Kale, sin fader. Gud . . .»

Till läsningen: 10 **f** torde vara felläsning för **g**. 17–20 **ifir** ha av Liljegren utan skäl ändrats till **iftir**. Bst t.h. om hst i 26 **a** är bevarad i kanten av en djup flagring, t.v. om hst är den tydlig. Undre bst i 29 **f** når ej upp till ramlinjen, sannolikt beroende på flagring. I 30 **a** är bst grund t.h. om hst. Nedre delen av hst i 32 **u** är skadad genom flagring. Efter 33 **r** finnas svaga spår av sk (kryss). I 35 **i** är nedre delen skadad genom flagring. På 39 **p** följer ett tydligt kryss, som näppeligen kan vara lämning efter en runa **a**. Inga skäl tala heller för att inskriftens sista ord varit **kupan**. I stället bör ordet **kup** ha inlett en bön, »Gud hjälpe hans själ» eller liknande. Det av inskriften som icke rymts i gavelhällens runslinga har förmodligen varit åsatt någon annan del av den fullständiga gravvården.

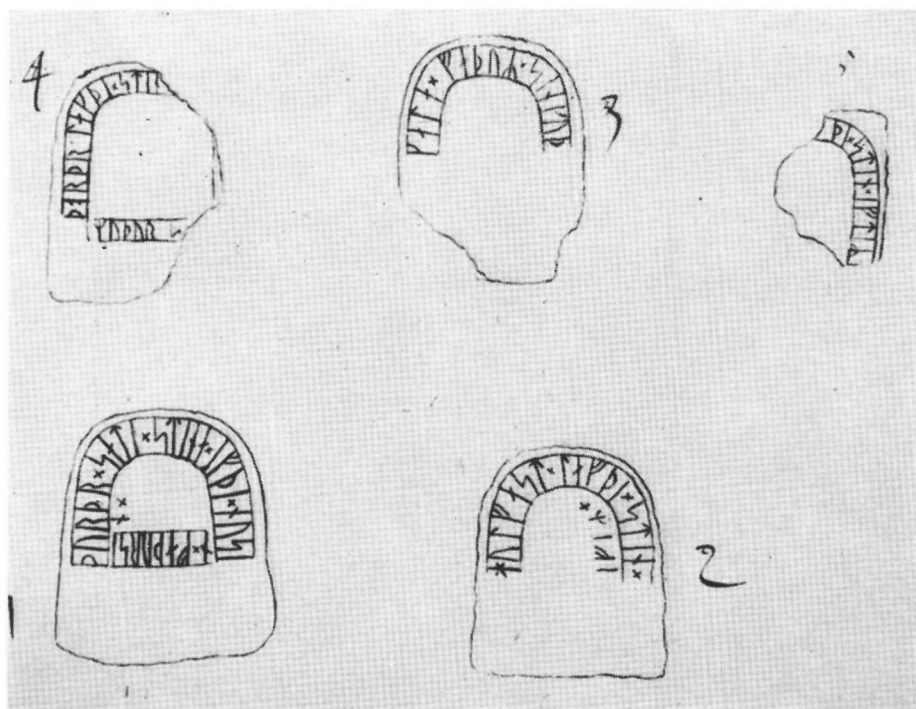

Fig. 30. Vg 21–25. Häggesleds sn, kyrkogården och kyrkan. Efter teckning av Brenner i F m 27.

Om namnet *Holmfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 100; om *Kali* se U 102.

De båda gavelhällarna påminna till utseendet mycket om den på ön Berezanij utanför Dnjeprmyningen funna svenska runstenen, beskriven av T. J. Arne i *Fornvännen* 1914, s. 44 f.

23. Häggesleds sn, kyrkogården.

Pl. 24.

Litteratur: B 987, L 1582, T 16. J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 51; O. Celsius, *Svenska runstenar* (KB F m 60) I, s. 254; C. G. G. Hilfelding, *Resor* 1792, s. 8 (red. av P. Tham i KB F m 57: 1); J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 136; P. A. Säve, *Berättelse* 1863, s. 134 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 145); C. J. Ljungström, *Kinnefjerdings och Kållands härader* (1871), s. 54; S. Lindqvist, *Den helige Eskils biskopsdöme* (ATS 22: 1, 1917), s. 61; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 59; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 325; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 5), renritning (i KB F l 4 c, s. 31); J. Hadorph och P. Törnwall, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och i B 987); Hilfelding, bläckteckning (i a.a.); Ljungström a.a.; O. Erlandsson, träsnitt (i T 16, återgivet i Lindqvist a.a.).

Runstenen, som utgjort gavelhäll i en gravkista av Husabytyp, står nu rest på Häggesleds kyrkogård, 25 m. V om västra ingången till kyrkan. E. Brenner har lokaliserat denna sten jämte Vg 21–22 samt Vg 24–25 till »Häggeslä kyrkiegård och waknhuus» (F l 4 c), vilken uppgift återfinnes hos J. Peringskiöld. Enligt *Bautil* fanns stenen »På Kyrkogården». Detaljerade uppgifter om dess ursprungliga placering saknas.

Sandsten. Höjd 0,60 m., bredd 0,66 m.

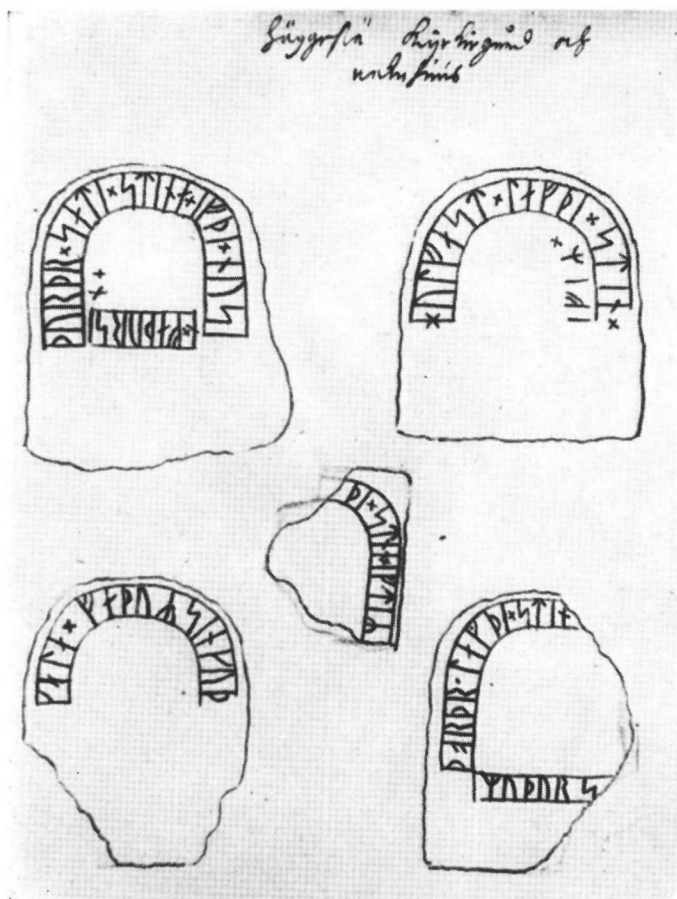

Fig. 31. Vg 21–25. Häggesleds sn, kyrkogården och kyrkan.
Efter teckning av Brenner i F 14 c.

Inskrift:

purpr × sati × stina × iftir × nustin × faþur sin

Dorðr satti stena æftir Østen, faður sinn.

»Tord satte stenarna efter Østen, sin fader.»

Till läsningen: Nedre delarna av 1–2 **pu** äro bortflagrade. Hst till 3 **r** är skadad nedtill genom flagring. Vänstra bst till 8 **t** är något otydlig. 12 **i** har vid hst:s mitt en fördjupning, som icke är huggen. 17 **t** och 18 **i** ha förlorat undre delarna av huvudstaverna. I 19 **r** är vänstra bst svag. Hadorph (B 987) har felaktigt läsningen 15–19 **ifpi**. (Likaså L 1582 och T 16.) 20 **n** är säker men torde vara felristning för **a**. 21 **u** är upptill något avflagrad. 22 **s** är säker. R. 23–24 äro upptill något skadade, över båda går en naturlig fördjupning; Torin läser **ni**; r. 23 torde snarast ha haft **t**-bst, varigenom hela namnet blir **austin**, såsom för övrigt redan Liljegren förmodade. Nedre delen av bst till 30 **r** är bortflagrad. Intet sk efter 30 **r**. 31 **s** är något skadad upptill men säker. — Hilfeling läser inskriften: **purp · rispi · stin · auftir · usbiurn n faþur · sin**.

Om namnet *Dorðr*, som även förekommer på Vg 24, 25, 32, 131, 157, 173, se Sö 175. Möjligen är denne Tord identisk med den man, som låtit utföra Vg 24 till minne av sin moder. H. Jungner anser, att de båda stenarna Vg 23 och 24 troligen utgjort gavelhällar till en och samma gravkista. Måhända är därtill Vg 25 samme Tords egen minnesvård. *Østenn*, som även förekommer på Vg 186, är ett av de vanligaste namnen under vikingatiden i hela Norden.

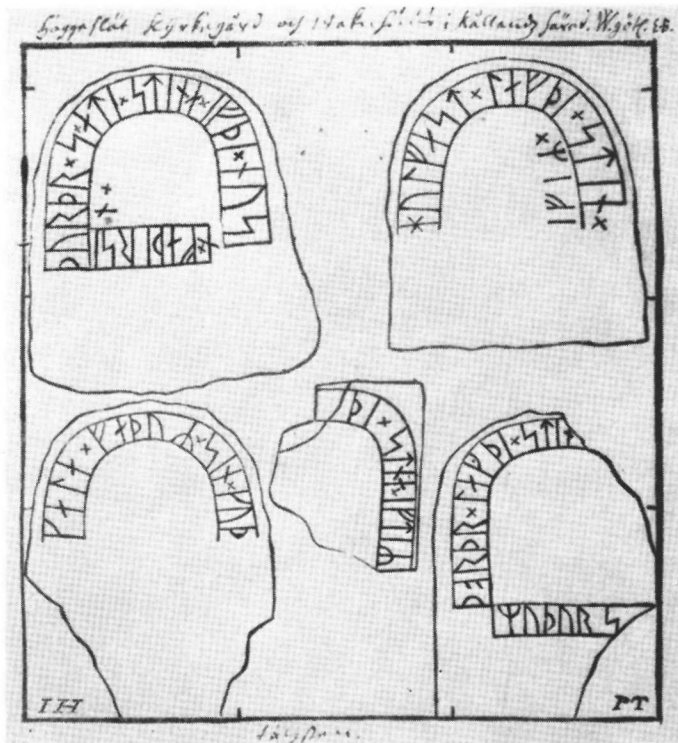

Fig. 32. Vg 21–25. Häggesleds sn, kyrkogården och kyrkan.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 987).

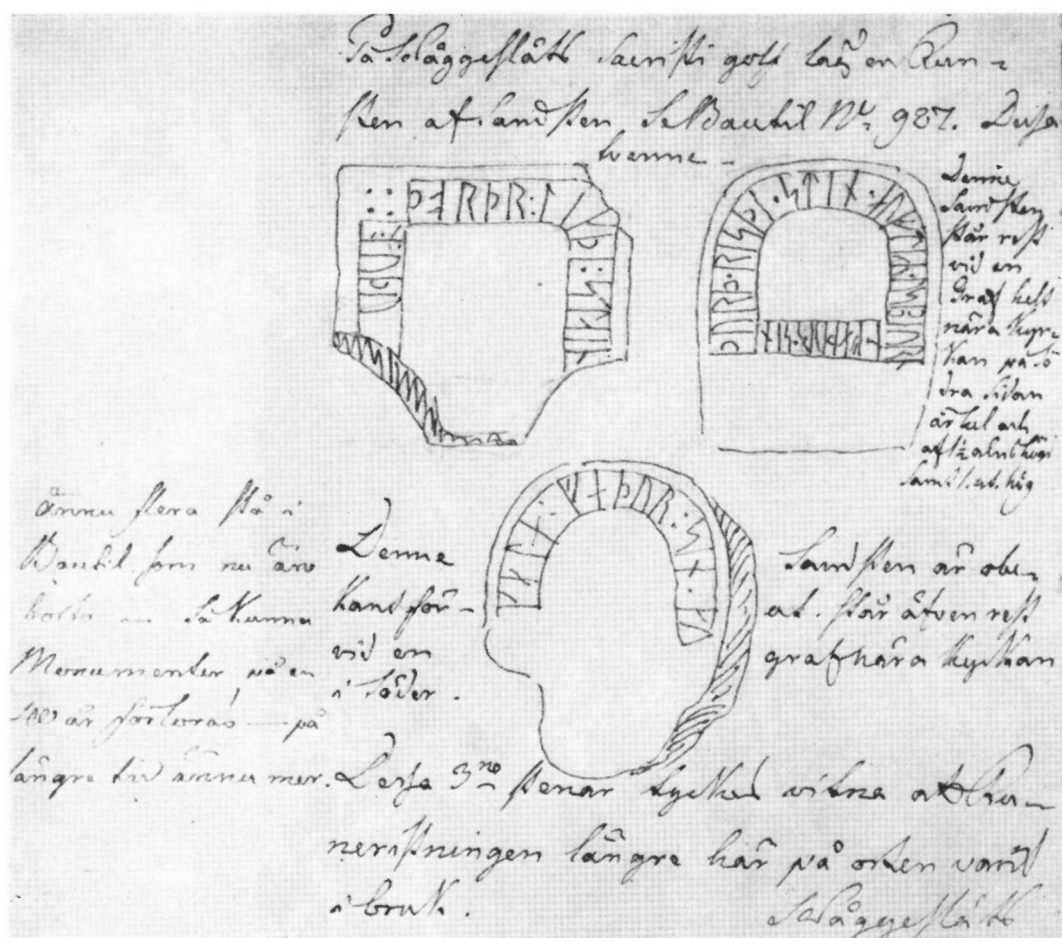

Fig. 33. Vg 22–24. Häggesleds sn, kyrkogården och kyrkan. Efter teckning av Hilfeling.

24. Häggesleds sn, kyrkan. Ett fragment i Statens historiska museum.

Pl. 25.

Litteratur: B 987, L 1583, T 17. J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 51; O. Celsius, Svenska runstenar (KB F m 60) 1, s. 254; C. G. G. Hilfeling, Resor 1792, s. 8 (red. av P. Tham i KB F m 57: 1); P. A. Säve, Berättelse 1863, s. 134 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 145); G. Stephens, ONRM 1 (1866–67), s. 144, 2 (1867–68), s. 833; E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland 1: 2 (1914), s. 300 not 1; A. Roland, PM 7/1 1915 (ATA); Fornvännen 1916, Tillväxten för år 1915, 15.310; S. Lindqvist, Den helige Eskils biskopsdöme (ATS 22: 1, 1917), s. 61; VFT 3: 9–10 (1918), s. 118; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 325; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 5), renritning (i KB F l 4 c, s. 31); J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 987); Hilfeling, bläckteckning (i a.a.); O. Erlandsson, träsnitt (i T 17 [fragment A]).

Elias Brenners bild av runstenen visar ett stycke, något mer än hälften, av en gavelhäll till en gravkista av Husabytyp. Bilden, som upptager jämväl Vg 21–23 samt Vg 25, bär ortsuppgiften »Häggeslä kyrkiegård och waknhuus». Uppgiften återfinnes hos Peringskiöld. Stenens belägenhet uppger C. G. G. Hilfeling 1792 vara »På Häggesläts Sacristigolf». Den har sedermera blivit ytterligare sönderslagen, varvid vissa delar gått förlorade. Vad som nu återstår, är ett stycke, nederdelen (A), som förvaras i Häggesleds kyrka två trappor upp i tornet, samt ett fragment (B), vilket tillvaratogs år 1914 av arkitekten A. Roland i en under ombyggnad

varande landsvägsbro i kyrkans närhet. Stenmaterial till denna bro hade hämtats ur Häggesleds gamla kyrka, som revs 1868. Detta senare fragment införlivades 1915 med Statens historiska museums samlingar under inv.nr 15.310. Det är enligt H. Jungner troligt, att stenen ursprungligen tillhört en och samma gravvård som Vg 23, där de båda stenarna utgjort gavelhällarna.

Sandsten. Fragment A: 0,59 × 0,37 m. Fragment B: 0,49 × 0,30 m. Ristningen är djup.

Inskrift:

Fragment A:

... þr : la ... stain ...

Fragment B:

: þo ... : muþur · s ...

Supplerad efter Brenners teckning (F m 27):

: þo₅[r]₁₀þr : la₁₀[gþi ×]₁₅ stain ... : muþur₂₀ · s ...

Þorðr lagði sten ..., moður s[ína].

»Tord lade stenen ..., sin moder.»

Till läsningen: Ristningen börjar med sk i form av två punkter. Av 3 **r** synas på fragment B i brottets kant svaga spår av en hst, på fragment A endast smärre delar av bst. Efter 5 **r** har ristningen två tydliga punkter. Av 7 **a** återstår endast vänstra bst, av 11 **s** endast nedre leden. 12 **t** har förlorat bst t.v. om hst. Endast nedre delen finns i behåll av 15 **n**. Sk efter 20 **r** är mycket osäkert. Den runda fördjupningen kan vara naturlig. Övre delen av det följande **s** (21) spåras svagt.

På Brenners teckningar och hos Peringskiöld läses r. 13–14 **in** och sk saknas före 1 **þ** samt såväl före som efter 16–20 **muþur**. Sk efter 5 **r** har hos Peringskiöld formen av ett kryss. Hos Brenner finns övre punkten i detta sk redovisad.

Angående inskriftens *Þorðr* se Vg 23.

25. Häggesleds sn, kyrkan.

Litteratur: B 987, L 1584. Ransakningarna 1667–1684 (tr. i VFT 4: 5–6, 1932, s. 117); O. Celsius, Svenska runstenar (KB F m 60) 1, s. 254; J. G. Kindberg 1784 (avskr. av O. Sundholm i Sundholmska saml. 33, Stifts- och Landsbibl., Skara); P. A. Sæve, Berättelse 1863, s. 134 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 145).

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 5), renritning (i KB F l 4 c, s. 31); J. Hadorph och P. Törnwall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och i B 987); runföljden återgiven i Ransakningarna 1668.

Runstensfragmentet är nu försvunnet. Det är genom Elias Brenners bild tydligt, att stenen ursprungligen utgjort gavelhäll i en gravkista av samma slag som flertalet andra på Häggesleds kyrkogård återfunna runstenar och fragment av dylika. Det vill synas som om detta fragment vore en del av ett något större brottstycke, eller måhända det ena av två sammanhörande stycken, att döma av en uppgift 1668 i *Ransakningarna* »Men tuenne Vthugna stenar funnes i Wapnhuset, med thenna Skrift inritad. dock Sönderslagne». Brenners bild i F l 4 c av samtliga fem runstenar, Vg 21–25, bär ortsrubriken »Häggeslä kyrkiegård och waknhuus». Även prosten O. Sundholm lämnar i avskrift ett meddelande av J. G. Kindberg 1784 om en runsten »i Vapn-Huset». Den med detta fragment sammanhörande andra gavelhällen saknas. Man äger icke heller några positiva uppgifter om att en sådan sten har funnits, endast J. G. Liljegrens anmärkning under nr 1585 i *Runurkunder* (1833): »Maken [till 1584] saknas.»

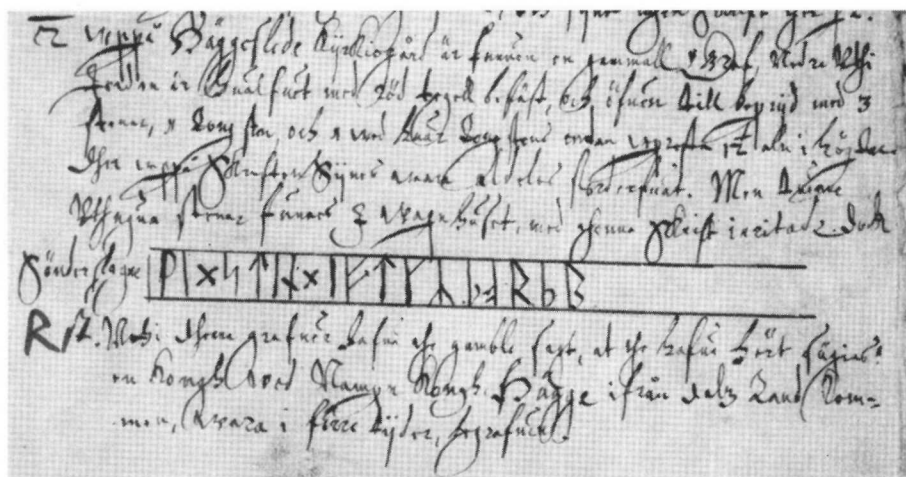

Fig. 34. Vg 25. Häggesleds sn, kyrkan. Efter uppteckning i Ransakningarna.

Uppgift om stenmaterialet saknas, men det har förmodligen varit sandsten, jfr Vg 21–22. Beräknat mått på det av Brenner avbildade fragmentet: 0,55×0,40 m.

Inskrift (sammanställd efter uppgifter i *Ransakningarna* samt Brenners teckning i KB F m 27):

... **pi** × **stin** × **iftir** **porp** **b** ...

... [lag]ði *sten æftir Þorð, b[onda?, broður?]* ...

»... lade stenen efter Tord, (sin man el. broder).»

Till läsningen: *Ransakn.*: **pi** × **stin** × **iftkr** **porp** **b**; *Bautil*: **pi** × **stna** × **iftir**.

Inskriftens *Þorðr* är måhända samme man, som är känd från Vg 23 och 24, se Vg 23.

26. Häggesleds sn, kyrkan. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 26.

Litteratur: E. Fischer, *Sveriges kyrkor, Västergötland* 1: 2 (1914), s. 300 not 1; A. Roland, PM 7/1 1915 (ATA); Fornvännen 1916, Tillväxten för år 1915, 15.310; S. Lindqvist, *Den helige Eskils biskopsdöme* (ATS 22: 1, 1917), s. 61; VFT 3: 9–10 (1918), s. 118; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), passim.

Äldre avbildning: Fischer a. a.

Runstensfragmentet påträffades år 1914 av arkitekten A. Roland i en under ombyggnad varande landsvägsbro i närheten av Häggesleds kyrka. Stenmaterial till denna bro hade tidigare hämtats ur den gamla kyrkan, som nedrevs 1868. Det har sedermera jämte ett fragment av Vg 24 införlivats med Statens historiska museums samlingar under inv.nr 15.310. Sannolikt härrör även detta från en gavelhäll i en gravkista av samma slag som genom andra liknande stenar tidigare funnits representerad på Häggesleds kyrkogård.

Sandsten. Höjd 0,55 m., bredd 0,45 m.

Inskrift:

... **bi** × **silu** × **hans** ×

... [hial]pi selu hans.

»... hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Nedre hälften av hst till l **b** är bortfallen i kantskadan.

27. Häggesleds sn, kyrkogården. Nu i kyrkan.

Pl. 22.

Litteratur: H. Jungner, Anteckningar i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

År 1934 påträffades vid upptagandet av en grav på Häggesleds kyrkogård, på c:a 1 m. djup, två förut okända, sammanhörande runstensfragment. Stenen har troligen utgjort gavelhäll i en gravkista av Husaby-typ. Delarna förvaras två trappor upp i kyrktornet.

Sandsten. Sammanlagd storlek 0,37 × 0,35 m. Stenens baksida har varit ornerad med ett delvis bevarat kors.

Inskrift:

... **ti** ... **ina** **iftir** **şui** ...

... [sa]tti [st]ena æftir Sven(?) ...

»... satte stenarna efter Sven(?) ...»

Till läsningen: Nedre delen av 1–2 **ti** saknas. Mellan r. 2 och 3 finns inom delvis bortslaget parti plats för två runor, vilka i textsammanhanget böra ha varit **st**. R. 3 bör ha varit **i**, ehuru nedre delen av staven utplånats. Efter 5 **a** finns mitt i slingan en fördjupning, som möjligen är huggen. 4 **n**, 9 **i**, 10 **n** samt 11 **s** sakna huvudstavarnas nedre delar. De två sistnämnda runorna äro något osäkra. Endast obetydligt av hst:s övre del finns bevarat av 13 **i**(?).

I vapenhuset förvaras ytterligare fem fragment med ornamental ristning men utan runor.

Fig. 35. Häggesleds sn, kyrkan. Ornerade fragment utan runinskrift.

28. Häggesleds sn, kyrkogården.

Litteratur: T 18.

Avbildning: O. Erlandsson, träsnitt (i T 18).

Den ende, som lämnat uppgifter om detta runstensfragment, är K. Torin. Han skriver: »Detta fragment, som låg på kyrkbacken, synes hafva tillhört en hittills obekant runsten». Det har sedermera försvunnit och nu förgäves eftersökts. Möjligen härstammar fragmentet ursprungligen från en gavelhäll i en gravkista.

Uppgift om stenmaterialet saknas. Det har förmodligen varit sandsten, jfr Vg 21–22. Enligt den skala, som åtföljer den enda bevarade bilden av stenen, har fragmentet varit c:a $0,5 \times 0,27$ m.

Inskrift (enligt Torin):

...: friþ- ...

... Frið ...

»... Frid ...»

Inskriften kan utgöra början till ett namn med förleden *Frið*-. Den kan också motsvara kortnamnet till ett sådant namn, *Friði*, se U 128.

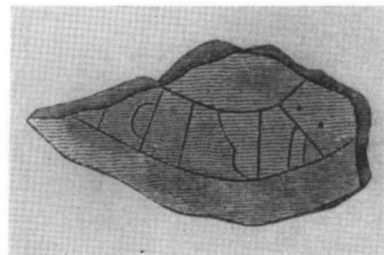

Fig. 36. Vg 28. Häggesleds sn, kyrkogården. Efter T 18.

29. Häggesleds sn, kyrkan.

Litteratur: P. A. Säve, *Berättelse* 1863, s. 134 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 145); Anmärkning under T 18.

Avbildning: Säve, bläckteckning (i a.a.).

P. A. Säve omnämner i sin *Berättelse* 1863 ett runstensfragment, som sedermera icke kunde återfinnas av K. Torin och ej heller vid efterforskning 1934 och 1937. Närmare lokalbestämning saknas. Runstenen noteras av Säve efter vissa kyrkoinventarier.

Uppgift om stenmaterialet saknas. Enligt Säve var stenen »1:18 och 1:6 lång och bred» [almått].

Inskrift (enligt Säve):

... sia × uati ...

I sitt fragmentariska skick ger inskriften ej någon mening.

Fig. 37. Vg 29. Häggesleds sn, kyrkogården. Efter teckning av Säve.

Häggesleds kyrka.

I C. G. G. Hilfelings *Resor* 1792, s. 6, finns följande uppgift om två förmodade runstenar, som icke längre kunna identifieras med några sedan gammalt kända: [Kullen Ö om *Häggesleds kyrka*] »Här säges till förne hafva stådt 2:ne Runstenar hvilka efter tradition en Jette skall hafva uprest efter sin son, som hetat Jeppe. Vid samma kyrkobyggnad [1748 enl. H.] äro dessa Runstenar borttagna sönderslagna och i kyrkomuren inlagda. Så nu mera ingen finnes.»

Ännu en sådan uppgift finns i avskrift i Sundholmska samlingen 33 (Stifts- o. Landsbibl., Skara), nämligen en anteckning av J. G. Kindberg ^{23/6} 1784: »Allmogen säger at icke långesedan stått en runsten vid Landsvägen vid Abrahamsg. i Häggeslätt, som sedan blifvit förstörd.»

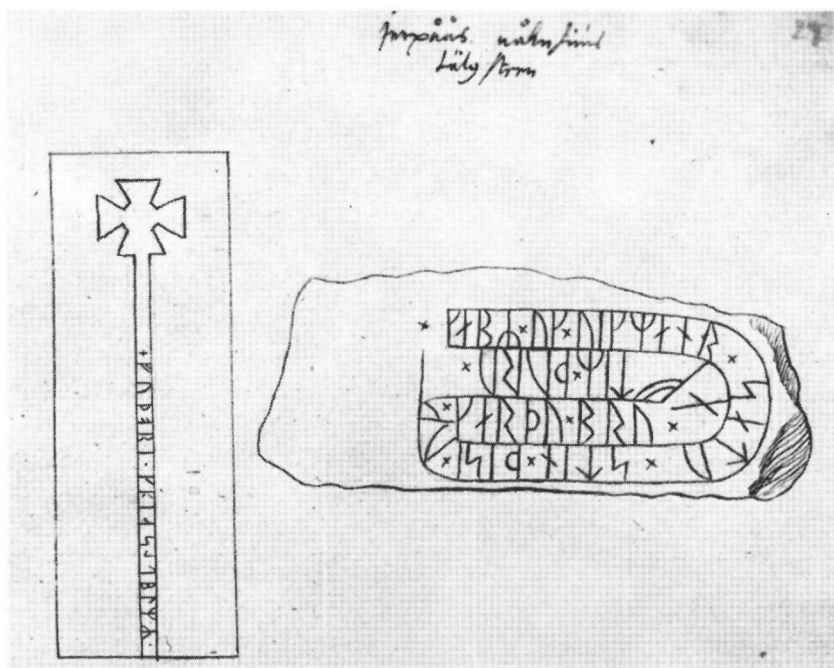

Fig. 38. Vg 31 och 30. Järpås sn, kyrkan. Efter teckning av Brenner i F 14 c.

30. Järpås sn, kyrkan.

Pl. 27.

Litteratur: B 992, L 1564, T 19. J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, delvis tr. såsom Rese-anteckningar 1669 och 1671 i VFT 2: 1, 1901, s. 72); J. Peringskiöld, Monumenta 9, p. 95, bl. 48a; O. Celsius, Uppteckning i UUB R 556 (»ex scheda Magni Celsius»); O. Celsius, Svenska runstenar (KB F m 60) I, s. 306; J. G. Kindberg, Anteckning 1784 (avskr. av O. Sundholm i Sundholmska saml. 33, Stifts- o. Landsbibl., Skara); C. G. G. Hilfeling, Resa juli 1792, s. 5 (red. av P. Tham i KB F m 57: 1); P. Tham, Archeol. Anvisningar, bl. 25 (ATA); P. A. Säve, Berättelse 1863, s. 141 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 145); C. J. Ljungström, Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 53; E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland I: 2 (1914), s. 268 f.; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 325; K. E. Sahlström i VFT 4: 9 (1935), s. 15; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1670 (i KB F 14 c, s. 29); J. Leitz, laverad teckning (i J. Peringskiöld, Monumenta 9, p. 95); J. Hadorph o. P. Törnwall, träsnitt (i Peringskiöld a.a. bl. 48a och B 992); Hilfeling, bläckteckning (i a.a.); Säve, bläckteckning (i a.a.); Ljungström a.a.; O. Erlandsson, träsnitt (i T 19).

Runstenen ligger inmurad i Järpås västra kyrkmur till vänster om ingångsdörren, 2 m. N om tornmuren, intill marken. Den nuvarande kyrkan är uppförd 1805.

E. Brenner lokaliserar runstenen till »Jerpåas våknhuus». J. Leitz' teckning (i Peringskiölds *Monumenta*) har påskriften »Denna Runehell finnes på Norresidan nederst i Kiörckemuren». (B 992: »Järpås Sockn. Vapnhus»; L 1564: »Hjerpås vapenhus».) Träsnittet hos Peringskiöld har, på grund av något förbiseende, fått den felaktiga påskriften »Råda Sakrestietröskel». C. G. G. Hilfeling: »Runsten i Hierpås kyrkas Sacristimur och dess Norra sida ligger.» Äldre källor uppge sålunda nästan samtliga stenen ligga i Järpås sakristimur i kyrkans norra parti. Stenen har alltså flyttats till sin nuvarande plats vid kyrkbygget 1805. P. A. Säve antecknar 1863: »Runsten, 2:4 lång o. 1 aln hög på kant, i vestra utmuren af högkyrkan (åt norr), något under marken.»

Mörk granit. Höjd 1,25 m., bredd 0,57 m. Ristningen är ovanligt djup och tydlig. Inskriften löper i en oavbruten följd först från vänster till höger i den yttre runslingan, därefter från höger till vänster i den inre

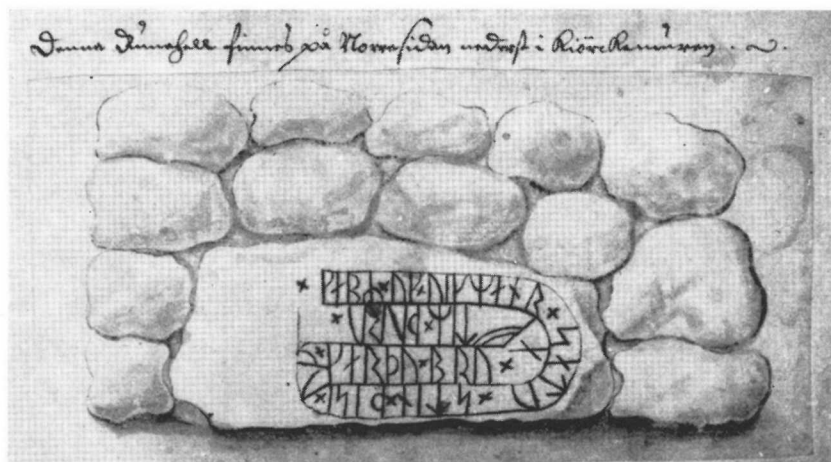

Fig. 39. Vg 30. Järpås sn, kyrkan. Efter teckning av Leitz.

slingan, som har baslinjen för runorna gemensam med den yttre slingans. En liknande anordning av inskriften uppvisar Vg 118.

Inskrift:

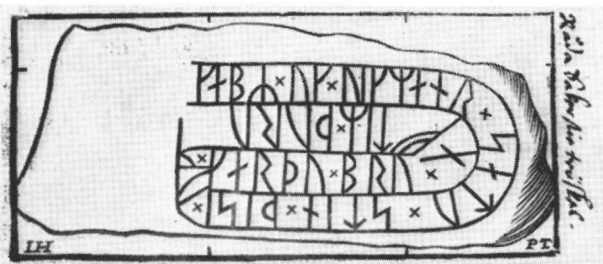
× **kabr** × **uk** × **uikmanr** × **satu** × **stin** × **pisi** × **uk** × **karpu** × **bru** × **aftir** × **þuru** ×

Kanpr(?) ok Vigmann(?) sattu sten þennsi ok gærðu bro æftir Þoru.

»Kanp(?) och Vigman(?) satte denna sten och gjorde bro efter Tora.»

Till läsningen: Mellanleden till 18 **s** kan spåras i kanten av en flagring. Nedre delen av undre bst i 33 **b** har gått förlorad i en flagring. Ingen runa är stungen. — Tidigare läsningar överensstämmer med ovanstående. Dock saknas på träsnittet hos Peringskiöld och i *Bautil* skiljetecknen vid inskriftens början och slut.

Ett mansnamn *Kanpr* är känt från runstenen Ög 131 såsom binamn (ack. **onut konb**). Appellativet *kanpr* har i fisl. betydelsen 'läppskägg, mustasch'. Möjligen avses samma namn med runorna **kbr** på liljestenen Vg 71. I medeltida norska källor finnas några få belegg för binamnet. 1–4 **kabr** kan givetvis återge flera olika namnformer. Tänkbara sådana vore framför allt *Kampr* men även *Kambr*, *Kappr* och *Gapr*, *Gampr*. Runföljden i inskriftens andra namn, **uikmanr**, låter sig icke omedelbart förena med något tidigare känt namn. Då emellertid båda namnleden *Vig-* och *-maðr*, *-mann* var för sig äro välkända, synes det rimligt att tolka runföljden som ett, visserligen tidigare okänt, mansnamn *Vigmann*. R. 12–13 **nr** förutsättas då ha tillkommit genom ristarens sammanblandning av slutledens olika former *-maðr* och *-mann*. Det kunde också tänkas, att namnet är ett felristat *Vigmundr*, känt från tre uppländska ristningar, U 338, 1011, 1051.

Fig. 40. Järpås sn, kyrkan.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 992).Fig. 41. Vg 30. Järpås sn, kyrkan.
Efter teckning av Sæve.

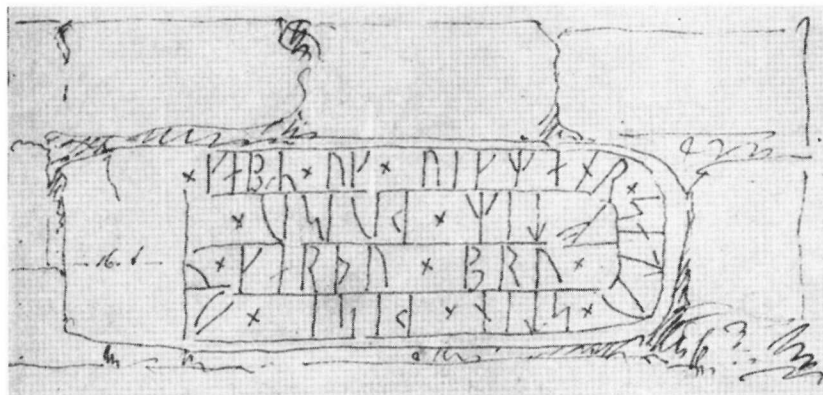

Fig. 42. Vg 30. Järpås sn, kyrkan. Efter teckning av Hilfeling.

Platsen för Toras bro känner man icke, men det synes icke orimligt, att den legat någonstans i sänkan mellan Orreslätt och nuvarande kyrkbacken, som varit sankmark, och här bildat överfart på någon av vägarna till kyrkbacken.

31. Järpås sn, kyrkan.

Litteratur: L 2004. J. G. Kindberg 1784 (avskr. av O. Sundholm i Sundholmska saml. nr 33, Stifts- och Landsbibl., Skara); J. G. Liljegren o. C. G. Brunius, Nordiska fornlämningar, h. 11–12 (1823), LXXXVIII; K. Torin, Register 1875 (VFA); S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937, rev. 1945), nr 647.

Avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 7), renritning (i KB F l 4 c, s. 29); Liljegren o. Brunius a. a.

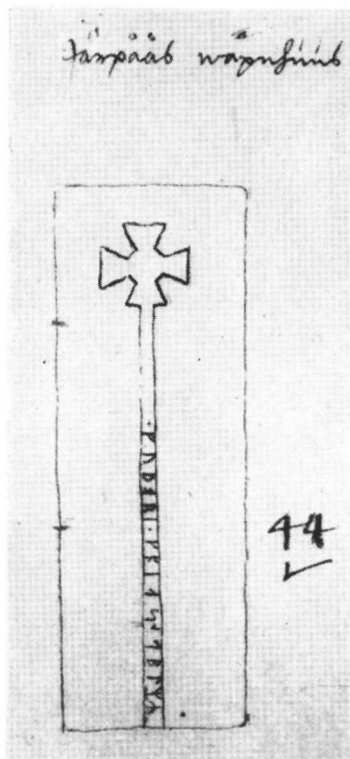

Fig. 43. Vg 31. Järpås sn, kyrkan. Efter teckning av Brenner i F m 27.

Järpås kyrka raserades 1805 men återuppfördes på samma grund, ehuru vapenhuset nu byggdes i väster och sakristian i öster. Det gamla vapenhuset, där runstenen enligt äldre, samfällda uppgifter skulle finnas, och som 1805 alltså skattade åt förgängelsen, har sannolikt varit byggt på 1300- eller 1400-talet och legat på den gamla kyrkans södra sida. Runstenen har trots efterforskning icke kunnat återfinnas.

Uppgifter om stenmaterial och mått saknas.

Inskrift (enligt Brenner):

+ fupori · khias + tblmr ·
5 10 15

Inskriften avser tydligen att återge yngre runraden. Några runtecken äro dock felaktiga på Brenners teckning; förmodligen ha de missuppfattats eller felaktigt återgivits av tecknaren. I första åtten har av sista runan blott tecknats huvudstaven, i i stället för k; vidare 7 k i stället för h; hst till r. 8 har av tecknaren försetts med svaga h-bistavar t.h. om hst.

Järpås sn, Munkebo.

Vid Munkebo, alldeles intill landsvägen, mitt emot ladugården på andra sidan vägen finnas förmenta runor, som dock endast äro decimeterlånga förklyftningar i gnejshällen.

32. Kållands-Åsaka sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 28.

Litteratur: T 83. N. Kullberg, Brev $11/8$ 1874 t. P. A. Säre (?) (ATA); K. Torin, Brev $9/7$ 1876, $16/7$, $7/8$, $22/8$ 1877 t. B. E. Hildebrand (ATA); S. Bugge och E. Brate, Runverser (ATS 10, 1887–91), nr 167; E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland 1: 2 (1914), s. 224; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 64; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 327; Handlingar 1934, 1936 i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 150, 161.

Äldre avbildningar: N. Kullberg, bläckteckning 1874 (2 bilder, ATA); osign. tuschteckning (ATA); tuschteckning av okänd hand (Erlandsson?) i VFA; S. Welin, träsnitt (i T 83).

Runstenen står rest på Kållands-Åsaka kyrkogård, 15 m. N om kyrkans NÖ hörn, 1 m. S om en häck, som utgör kyrkogårdens gräns mot N.

År 1874 upptäcktes denna förut okända runsten i kyrkan (ej kyrkogårdsmuren, såsom uppges i *Sveriges kyrkor*). Vid K. Torins besök året därpå befanns stenen »liggande i södra kormurens yttre vägg, inkilad i kyrkmuren och sålunda då till en del oåtkomlig». Stenen uttogs emellertid ur kyrkan i samband med pågående reparationsarbeten, och 1877 kunde Torin avteckna den i dess helhet. Någon egentlig restaurering av runstenen kom dock icke till stånd; den stod stödd mot korets östra vägg till år 1936, då den genom Riksantikvarieämbetets försorg restes på sin nuvarande plats.

Rödaktig granit. Höjd 1,73 m., bredd 0,55 m. Ristningsytan är vänd mot söder. Runslingan är anbragt på stenen i en sluten, arkadformig båge. Innanför slingan är bilden av en man ristad. Figuren är profilställd och på det hela taget tydligt tecknad. Endast mannens hand är otydlig, och vad han hållit i handen kan nu icke urskiljas. Han är iklädd en lång livrock med bälte om livet och en spetsig hatt. Någon krigardräkt

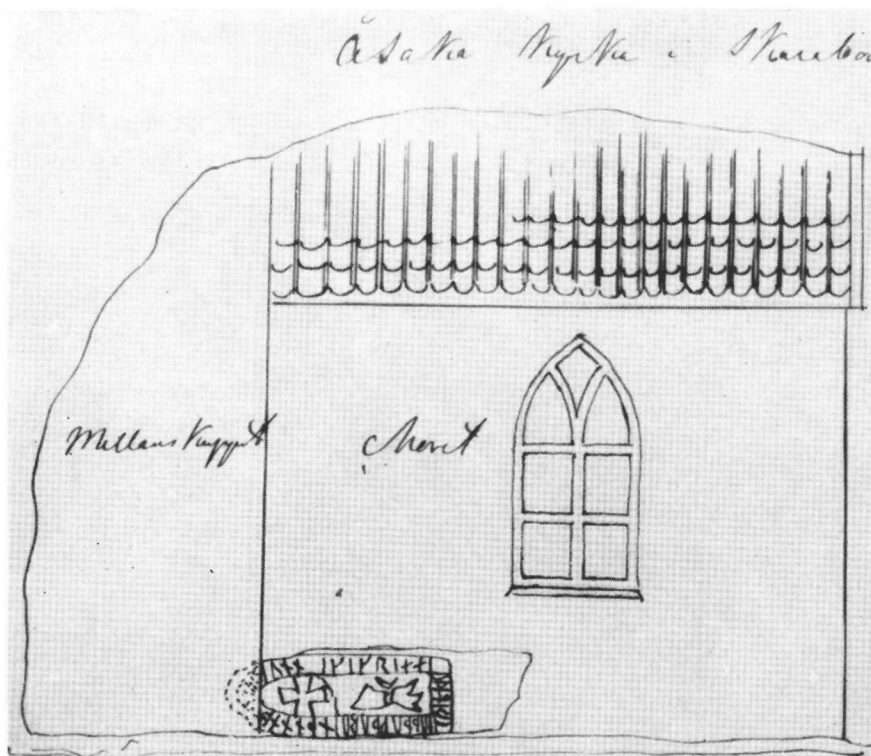

Fig. 44. Vg 32. Kållands-Åsaka sn, kyrkan. Efter teckning av Kullberg.

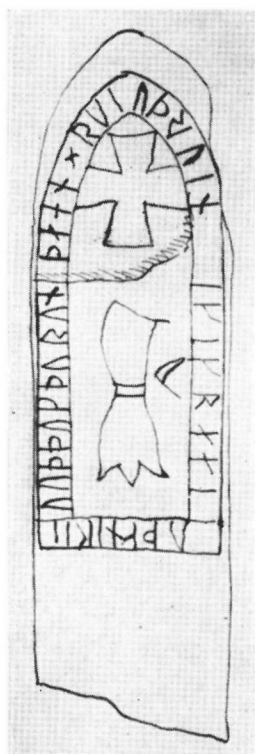

Fig. 45. Vg 32. Kållands-Åsaka sn, kyrkan.
Efter teckning av Kullberg.

är det icke. Om figuren avser att vara ett porträtt av den döde Ärrer, vilket väl är det sannolika, så har denne tydligen icke varit någon viking, utan snarare en fredlig, vapenlös bonde.

Inskrift:

purpr × **uk** : **purun** × **pana** × **rispu** × **stin** × **efti** × **era** × **alkuþan** : **trik**
5 10 15 20 25 30 35 40

Þorðr ok Þorunn þenna restu sten æftir Ärra, allgoðan dræng.

»Tord och Torun reste denna sten efter Ärrer, en mycket god ung man.»

Till läsningen: R. 1–5 utgöra utan något som helst tvivel namnet **purpr**, *Þorðr*. 5 **r** är grunt huggen. Torin har icke observerat första runan utan läst **urpi**. 11 **u** har först huggits som **r** men ändrats till **u** genom djupare ristning. 22 **s** har vänts (jfr 19 **s**), enär ojämnheten i stenens kant varit hinderlig. 24 **i** är icke stungen. Stungen är däremot 26 **e**. 30 **e** är säker, ej **a**, som Torin läser, ehuru **e**-punkten har något avlång form i **a**-bst:s riktning. Efter 33–34 **al** finns intet sk (jfr Torin), blott en liten flagring med ett par punktliknande fördjupningar. Mellan hst och bst i 35 **k** finns en fördjupning, som ej är huggen. 42 **i** är ej stungen.

Formen *allgoðan dræng* är icke vanlig i runinskrifter. Det förstärkande prefixet förekommer vid samma adjektiv i Ög 66 (**suain halkuþan**), i DR 389 (**trenkr alkuþar**) från Bornholm samt DR 293 (**þiakn alkuþan**) från Skåne. Adjektivets förstärkning uttryckes i stället vanligen med adv. *harða* eller — mindre ofta — *miok*.

Om namnet *Þorðr* se Vg 23. Kvinnonamnet *Þorunn* är tämligen vanligt i svenska runinskrifter (bl.a. Sö 128, 138, 147, U 859, 878, L 1246 i Småland). Enligt Lind har det på västnordiskt område »varit mycket gängse under vikingatiden» samt »senare ganska vanligt både på Island ock i Norge». Det är även belagt i medeltida svenska och danska källor. E. Björkman (*Nordische Personennamen in England*, 1910) redovisar ett exempel på namnet. — Den dödes namn, *Ärrer*, är känt från Norge i ett par belägg från sen medeltid. Möjligen ingår det också i ett danskt och några få svenska ortnamn. »Till härledningen sammanhänger det tydligen med adj. *errinn strenuus*, *bellicosus* ock *erriligr atrox*, *vehemens*» (Lind). Som binamn är det västnordiskt känt under formen *erra*. Denna form förekommer som dopnamn i DR 296 **airu** (ack.) från Skåne, även i ett medeltida belägg från Västergötland.

Sannolikt är det föräldrar, som ha rest stenen efter sin döde son.

33. Mellby sn, Stommen.

Pl. 29.

Litteratur: T 82. C. J. Ljungström, Brev 8/9, 1870 t. B. E. Hildebrand, 15/10, s.å. t. VHAA (ATA), Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 57; O. Sjögren, Sverige (1933), s. 327; Handlingar 1934, 1936 (restaureringsrapport) i ATA.

Äldre avbildningar: C. J. Ljungström, blyertsteckning 1870 (ATA); Ljungström a.a. 1871; S. Welin, tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 82).

Sedan år 1936 står runstenen rest i trädgården till Mellby Stommen, 6 m. VSV om infartsporten till gården. Platsen är belägen c:a 1 km. NNV om Mellby kyrka. Förmodligen har runstenen alltifrån början haft sin placering i närheten av den nuvarande. Stenen är lagad och hopsatt av två sammanhörande stycken.

Dess underdel uttogs år 1870 genom dåvarande komminister C. J. Ljungströms försorg ur en bro på Stommens ägor och fördes samma år till trädgården. Överdelen hittades 1918 i grunden till en bakugn i en nu riven stuga i Stommens trädgård. Denna stuga, som förmodligen härrörde från början av 1800-talet, hade ursprungligen utgjort flygel till den nuvarande manbyggnaden.

Grovkornig, rödflammig granit. Höjd 1,60 m., bredd 0,63 m. Ristningsytan är vänd mot NNÖ.

Inskrift:

krrua : rpi : sti : fti : tusa : sun : s-n : pua : hiti : sti

5 10 15 20 25 30

Gærva[rr](?) r[es]ti ste[n æ]fti[R] Tos[t]a(?), sun sinn. Þo[r]a(?) hæ[m]ti(?) ste[n].

»Gervar(?) reste stenen efter Toste(?), sin son. Tora(?) förde hit stenen.»

Till läsningen: Övre punkten i sk efter 21 **n** är avlång med lodrät riktning. Av 22 **s** finns endast toppen i behåll. R. 23 är förstörd, men då ordet, till vilket runan hör, med säkerhet är **sin**, kan den suppleras. 25 **p** är djup och tydlig. 26 **u** har rak hst och jämnt formad, böjd bst, nedre delen av bst är otydlig. Avståndet mellan 26 **u** och 27 **a** är förhållandevis stort, säkerligen avsiktligt, då här finns en förhöjning av kvarts i stenytan, som ristaren velat undvika. 27 **a** är tydlig. Torin har läst ordet **pesa**, vilket måste vara felaktigt. Mitt på 29 **i** finns en fördjupning, som tillkommit genom flagring. Efter 32–34 **sti** synas möjligen svaga spår av underdelen till en hst (**n**?). Stungna runor förekomma icke.

Runföljden i inskriftens första namn kan icke förenas med något tidigare känt namn. Huruvida namnet tillhört en man eller kvinna kan ej heller av sammanhanget avgöras. På grund av inskriftens bristfälliga ortografi överhuvud förefaller det icke orimligt, att somliga runor utelämnats eller möjligen kunna suppleras ur följande ord. Suppleras **-r** ur början av följande ord (jfr härtill liknande fall behandlade under Vg 7) erhålles ett namn *Gærvar* (m. el. f.?), på nordiskt område känt först från sena medeltida danska källor men belagt varken i fsv. el. fvn. Av Knudsen o. Kristensen sammanställes detta *Gærvar* med fty. *Gerwar*, *Gerwara*, mans- resp. kvinnonamn. Ett likaledes tänkbart *Gervarðr* finns endast i ett osäkert medeltida svenskt belägg samt ett danskt. Mindre betänkligt med hänsyn till frekvensen i fsv. vore mansnamnet *Ger(h)vatr*, se Sö 320. Jungner föreslår ett för övrigt okänt *Gyrva*. — Namnet på den döde sonen förefaller också ofullständigt vad stavningen beträffar. En tolkning *Tosti* synes ligga närmast till hands. Utelämnandet av **t** är en ovanlig företeelse i runinskrifter, men möjligen finns exempel på detta redan i samma inskrifts första namn, se ovan. Om *Tosti*, som förekommer även på Vg 87 och 171, se Sö 254 och Sm 15. R. 25–27 **pua** kan vara en onöjaktig ristning för *Þora*.

R. 28–31 **hiti** utgör pret.-formen av ett verb i den sats, som inledes med det föregående namnet *Þora*(?). Formellt kan detta verb vara något av de fsv. *hitta*, *hænda*, *hæmta*. Med hänsyn tagen till objektet i satsen, *sten*, synes det sistnämnda snarast vara att föredraga. Nasalen har av ristaren utelämnats även i det två gånger förekommande ordet *sten*. Uppgiften förefaller emellertid med hänsyn till stenens blygsamma yttre överraskande.

34. Mellby sn, Tolsgården.

Pl. 30.

Litteratur: T 48. P. A. Sæve, Berättelse 1863, s. 91 f. (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 145); C. J. Ljungström, Brev 8/9 1870 t. B. E. Hildebrand, 15/10 s.å. t. VHAA (ATA), Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 56; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 327; Handlingar 1934, 1936 i ATA.

Äldre avbildningar: Sæve, bläckteckning (i a.a.); Ljungström, blyertsteckning 1870 (ATA); Ljungström a.a. 1871; bläckteckning av okänd hand (ur Dybecks saml., ATA); O. Erlandsson, träsnitt (i T 48).

Fig. 46. Vg 34. Mellby sn, Tolsgården. Efter teckning av Säve.

Av runstenen återstår nu endast två fragment, vilka hoppassade upplagts på en liten förhöjning av stenar i trädgården till Tolsgården nr 1, c:a 50 m. SÖ om manbyggnaden.

Enligt K. Torin skulle stenen fordom ha stått vid Mellby bro, även kallad Dåljebro. Samma källa uppger, att den år 1856 blev sönderslagen och inlagd »i en stenmur vid stora landsvägen Åsaka–Mellby kyrka nära Mellby gästgivaregård». De återstående två delarna av stenen ha sedermera hamnat på

ett gårde c:a 100 m. SÖ om sin nuvarande plats, varifrån de slutligen genom dåvarande komminister C. J. Ljungströms försorg 1870 förts till Tolsgårdens trädgård.

C:a 25 m. SÖ om Dåljebro finns en delvis bevarad domarring, c:a 15 m. i diam., bestående av 9 ned-sänkta stenar.

Grovkornig, rödflammig granit med benägenhet att spricka. De hoppassade styckenas sammanlagda längd (utefter ristningsytan) 1,60 m., stenens största bredd 1,09 m. Ristningen är anbragt på ena kantsidan, nu vänd åt NV. Denna sidas bredd är 0,36 m.

Inskrift:

× **ahmutr** × **rispi** × **stin** × **e** ...
 5 10 15

Agmundr resti sten æ[ftiR] ...

»Agmund reste stenen efter ...»

Till läsningen: I sk efter 11 i är högra nedre linjen borta genom flagring. 16 e är tydligt stungen.

Agmundr förekommer i ytterligare två västgötainskrifter, Vg 150 och 178; namnet är även känt från sex andra svenska runinskrifter: Sö 144 och 170, U 656, 682, 1097, Ög 224. Enligt Lundgren o. Brate är det »rätt vanligt», tillhör enligt Lind »de mäst använda, i synnerhet i Norge». Knudsen o. Kristensen anser det i denna form »ikke overleveret i Dansk, men kan tidligt være assimileret til *Amund*». *Amundr* är en sidoförm liksom motsvarande svagform *Amundi*. Särskilt den sistnämnda är ytterst vanlig över hela det nordiska området.

Otterstads sn, Lund.

Vid lägenheten Lund i Otterstads sn finns en sentida runinskrift inhuggen i urberget omedelbart intill man-gårdsbyggnaden. Inskriften lyder: **lohan friftrik**.

35. Otterstads sn, Läckö.

Pl. 29.

Litteratur: B 991, L 1362, T 24. J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 45; A. P. Luth, De Leckœa (1734), p. 5; Carl Linnæus, Wästgöta-Resa (1747), s. 53 (nytryck 1928, s. 58); P. Tham, Egna Manuscripter och Siöborgs Resor, s. 119 (ATA); P. E. Lindskog, En kortt beskrifning om Skara stift 3 (1814), s. 171; P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 197 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 150); C. J. Ljungström, Brev ^{30/10} 1867 t. B. E. Hildebrand (ATA), Kinnefjerdings och Kållands härader (1871) s. 60; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 332; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 23), renritning 1670 (i KB F l 4 c, s. 57); J. Hadorph och P. Törnwall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 991); Tham, bläckteckning (i a. a., ATA); Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, träsnitt (i T 24).

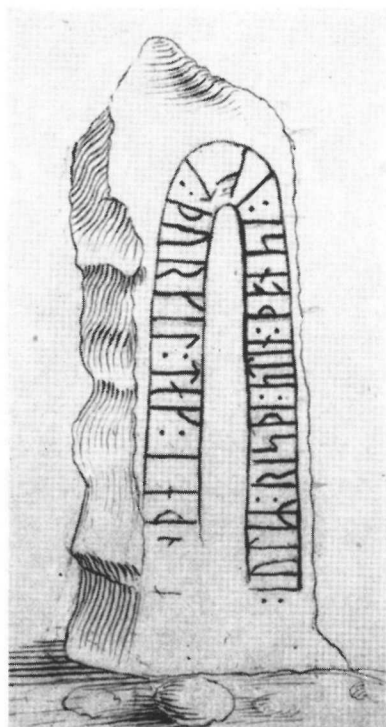

Fig. 47. Vg 35. Otterstads sn, Läckö.
Efter teckning av Brenner i F m 27.

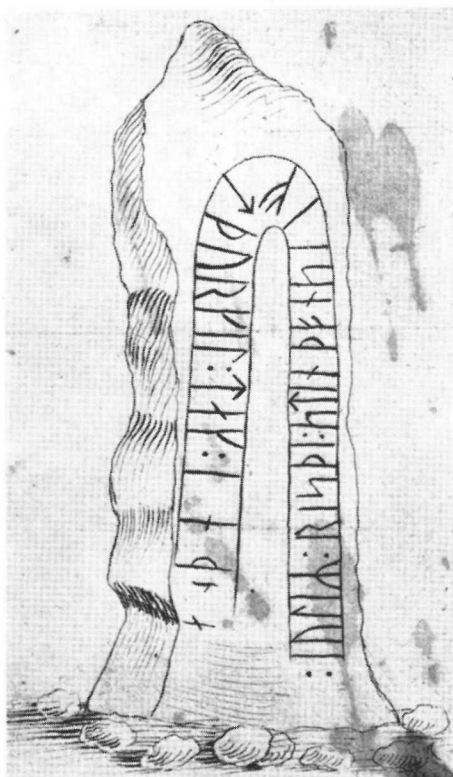

Fig. 48. Vg 35. Otterstads sn, Läckö.
Efter teckning av Brenner i F l 4 c.

Runstenen står rest omkring 2 km. SV om Läckö slott, 400 m. S om gården Berg och N om vägen Otterstad–Läckö, 50 m. Ö om landsvägsbron, mitt emot en biväg åt SÖ. Platsen uppges redan i äldre källor, ända från 1600-talet, vara densamma. — E. Brenner: »Läckö, mellan humblegården och ladugårdsbroon, på en backe.» A. P. Luth uppger stenen »prope viam regiam, mille circiter passibus, a templo Otterstad, ad pontem, Ladugårdsbro, situs». P. E. Lindskog: »Stenen är uprest på en kulle vid landsvägen ej långt från Otterstads Kyrka vid den så kallade Ladugårdsbron». P. A. Säve: »vid La'gårds-bro å Leckö egor uti Otterstads socken på Kållands-ö, söder om Berg och vester om Leckö slott, på en gräsbacke vid landsvägen —, mycket lutande». — Stenen är en av de få runstenar, som vunnit Linnés uppmärksamhet under dennes västgötaresa 1734. Att han emellertid rent principiellt icke själv tog någon befattning med detta slag av kulturminnen framgår av hans anmärkning: »Runstenen lemnades åt Antiquariis.» Över huvud taget finner man i Linnés resebeskrivningar ytterst få notiser om fornlämningar.

Grårod granit. Höjd 1,80 m., bredd 0,64 m. Stenen har blivit avslagen på mitten men är nu åter hopsatt. Runorna äro på stenens högra sida tydliga men på den vänstra starkt vittrade, särskilt nedtill, där ristningen till slut blir oläslig, vilket redan de äldre källorna allmänt beklaga.

Inskrift:

: tulir : rispi : stin : ponsi : aft : purkil : mag : si-

5 10 15 20 25 30

Tolir resti sten þannsi æftir Þorkel, mag sinn.

»Tolir reste denna sten efter Torkel, sin frände.»

Till läsningen: Inskriftens första del t. o. m. 28 l förete tydliga och fullt säkra runor. Till vänster invid 3 l finns en fördjupning som till en t-bst, som dock sannolikt ej är huggen. 22 t är upptill grund genom vitt-

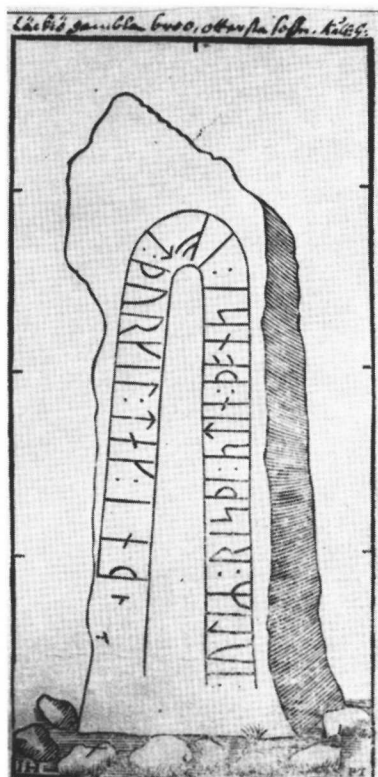

Fig. 49. Vg 35. Otterstads sn, Läckö.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta
(B 991).

Fig. 50. Vg 35. Otterstads sn, Läckö.
Efter teckning av Säve.

ring. Nedre hälften av 28 l är bortvittrad. Därefter är ristningsytan avlagrad. Trots vittring finnas sedan spår av två punkter som sk, vilka förefalla säkra. R. 29 läses av Brenner, Säve, Torin och Jungner som **t**. Denna läsning är emellertid med all sannolikhet felaktig. Trots att ytan här är något vittrad finnas säkra spår av huggning av bst i bågform ner till hst (Φ), särskilt förefaller högra bst säker, den vänstra är på nedre stycket skadad genom vittring. Runan bör sålunda uppfattas som **m**. R. 30 är tydligt **a**, ehuru även här bst är något utvittrad. En punkt i r. 31 gör avgjort intryck av att vara huggen. Runan bör snarast uppfattas som **g**. Så följa två tydliga punkter som sk. Av följande runa är hst säker, och dessutom skönjes tydligt en snett uppåt gående bst, som utgår ett betydligt stycke nedanför runans mittpunkt. Runan bör därför snarast uppfattas som **s** (h), även om dess tredje led är försvunnen i en jämförelsevis kraftig vittring. Jungner läser denna runa som **f** med endast nedre bst skönjbar. Därefter följa två säkra huvudstavar utan spår av bistavar. Efter dessa huvudstavar finnas inga säkra spår av sk eller annan ristning. — Tidigare läsningar ha i allmänhet l i, och inskriftens 3 sista runor ha markerats otydliga eller lämnats olästa. Säve lutar dock åt l **t**, och Torin har l **t**. Beträffande r. 29 se ovan.

R. 29–33 läser Jungner **tak:fa** *Dag, fa[ður sinn]*, varvid han uppfattar Dag som binamn till det närmast föregående Torkel. Användning som binamn av detta ord är icke eljest litterärt påvisbar. Tolkningen bygger på felläsning.

Om *Tolir*, som förekommer jämväl på Vg 162 och Vg 169, se Sö 293, om *Porkell* se Vg 9.

Otterstads sn, Läckö.

En föregiven runinskrift tecknad i murbruket på väggen till den s.k. »lönngången» i Läckö slott består av initialer och vanliga bokstäver.

36. Rackeby sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 30, 31.

Litteratur: E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland 1: 1 (1913), s. 151; C. W. Pettersson, PM 1913 ang. Rackeby kyrka (dat. i febr. 1914, ATA); VFT 3: 9–10 (1918), s. 118; H. Jungner i VFT 4: 9 (1935), s. 34; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid 1 (1937, rev. 1945), nr 693; Handlingar 1938 (restaureringsrapport) i ATA.

Äldre avbildning: Fischer a.a., fig. 164 B.

Lutad mot bogårdsmuren till Rackeby kyrka, i dess nordvästra hörn, ligger en fragmentarisk liljesten med runinskrift. Stenen är nu i två delar, varav den ena, icke runristade, utgöres av tre hopfogade stycken. Stenens runristade fragment har tidigare legat i kyrkgolvet, delvis dolt av bänkarna i långhuset. Nederdelen av stenen har tidigare legat i golvet till tornets bottenvåning. Styckena uttogos 1913 i samband med kyrkans restaurering. Vid granskningen av runinskriften år 1934 låg stenen tillsammans med andra fragment av liljestenar invid norra kyrkogårdsmuren. År 1938 erhöll stenen sin nuvarande placering, varvid nederdelens tre hoppassade fragment sammanfogades med stenkitt.

Sandsten. Det runristade styckets längd 0,75 m., bredd 0,50 m. Liljestenens hela längd c:a 1,70 m. Runinskriften är anbragt vid stenens huvudända, på översidan utefter den upphöjda kantlisten och med ytterkanten som bas för runorna. Inskriften flankeras av två georgskors.

Inskrift:

✠ **gunnur : øpger** ✠
5 10

Gunnur. Ødger.

»Gunnur. Ödger.»

Till läsningen: 1 **g** är sannolikt stungen, ehuru fullt säkra spår av punkten icke kunna iakttagas i den ojämnt vittrade stentytan. 2 **u** är säker. Beträffande 3–4 **nn** äro huvudstavarna säkra, den andra dock bortvittrad ovan mitten; första bst är otydlig, den andra tämligen tydlig. 5–6 **ur** äro säkra, liksom 7 **ø**. 8 **p** är säker, fastän nedre delen av runan är avslagen. Punkten i 9 **g** är mycket osäker. 10 **e** är stungen. 11 **r** är säker.

Fischer läste: + **kup : nuk : øpger**. Denna läsning återges av Gardell.

Om kvinnonamnet *Gunnur* se Vg 9. Mansnamnet *Ødger*, känt även från tre uppländska runinskrifter, U 17, 749, 817, samt en bornholmsk runinskrift, DR 394 (**auþkia**), har i gammal tid företrädesvis brukats på östnordiskt område (Lis Jacobsen), varifrån det under medeltiden lånats till Norge, där det tidigast är belagt från 1300-talet. Typen är enligt Lind (*Nordiska personnamn*, ANF 36, 1920, s. 302) ursprungligen en binamnsbildning *Auð-Geirr*, d. v. s. en Geirr som förvärvat förmögenhet, den rike Geirr. Uppkallelse-seden har gjort dessa binamnsbildningar till dopnamn.

Gunnur och Ødger äro sannolikt äkta makar, som sålunda erhållit gemensam gravhäll.

37. Rackeby sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 32.

Litteratur: B 986, L 1563, T 21. Ransakningarna 1667–84 (tr. i VFT 4: 5–6, 1932, s. 116); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 52; A. H. Wrangel 1742 i UUB R 554; O. Celsius i UUB R 556 (»ex sch. b. p.» [M. Celsius]), Svenska runstenar (KB F m 60) 1, s. 303; P. Tham, Egna Manuscripter och Siöborgs Resor, s. 117 f. (ATA); P. E. Lindskog, En korrekt beskrifning om Skara stift 3 (1814), s. 181 f.; P. A. Säve, Berättelse 1863, s. 84 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 145 f.); C. J. Ljungström, Brev 13/11 1868 t. B. E. Hildebrand (ATA), Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 57 f.; N. G. Djurklou, Antiquitetsintendentens berättelse 1868, s. XIII (ATA), Brev 28/12 1868 t. B. E. Hildebrand (ATA); E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland 1: 1

(1913), s. 134; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 330; C. J. S. Marstrander i *Festskrift til O. Broch* (1947), s. 120 f.; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1670 (i KB F 1 4 c, s. 65); Ulf Christofersson, bläckteckning 1687 (i KB F 1 7 a, bl. 8); J. Hadorph o. P. Törnewall, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta* och B 986); Wrangel, bläckteckning (i a.a.); Tham, bläckteckning (i a.a.); teckning av okänd hand men kompletterad av Tham bland dennes *Diverse Ant. Anteckningar* (förvarad i Bautil tillh. kapten E. Malmberg, Ulriksdal, foto i ATA); Säve, bläckteckning (i a.a.); Djurklou, bläckteckning (i berättelse 1868); Ljungström (a.a. 1871); O. Erlandsson, träsnitt (i T 21); P. G. Vistrand, bläckteckning 13/9 1899 (ATA).

Fig. 51. Vg 37. Rackeby sn, kyrkan. Efter teckning av Brenner.

Fig. 52. Vg 37. Rackeby sn, kyrkan.
Efter träsnitt i *Peringskiölds Monumenta* (B 986).

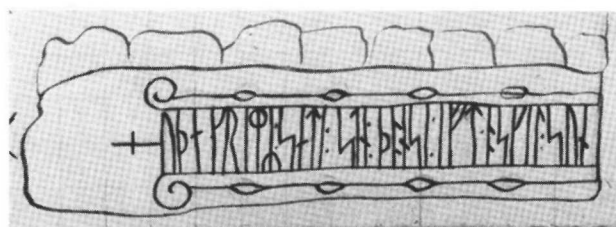

Fig. 53. Vg 37. Rackeby sn, kyrkan. Efter teckning av Christofersson.

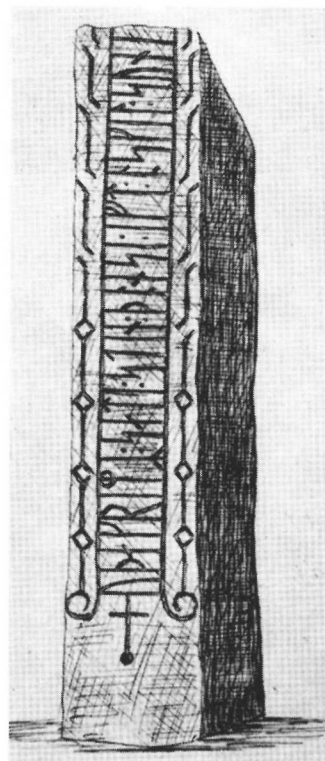

Fig. 54. Vg 37. Rackeby sn, kyrkan. Efter teckning av Djurklou.

Runstenen står sedan 1868 rest på Rackeby kyrkogård, 15 m. N om kyrkans västra ingång genom tornet. Den har varit inmurad i östra sakristiemuren. (*Ransakn.*: »En Steen är belägen wnder it hörne på Sacristien medh Runebockstäffvuer»; Brenner: »Rackeby Sakerstijevägg öster»; Christofersson: »Rackeby i Sakristie kyrkemur»; *Peringskiölds Monumenta*: »Rackeby Sakerstiemur»; Wrangel 1742: »J Rackeby Kiörkas sakerstigewägg»; Celsius: »i Rackeby SakerstieWägg öster»; Tham: »Sitter utanpå Sacristimuren tyckes afbruten»; Lindskog: »i Sakerstiemuren af Rackeby kyrka».) Sakristian tillbyggdes kyrkan under medeltiden, möjligen på 1300-talet (Fischer). P. A. Säve fann den 1863 »på kyrkogården stående på kant utmed norra kyrkoväggen, alldeles öfverbakad af tjära (af takdroppet), men runorna det oaktadt ganska tydliga».

Grå granit. Höjd 1,65 m., bredd 0,42 m. Toppen är avslagen, förmodligen i samband med stenens inpassning i kyrkmuren. Ristningsytan är jämn och runorna tydliga. På båda sidor om runslingan löper en enkel, ristad, ornamentalt bård av på varandra följande, utdraget s-formiga linjer, vilken till sina nedre delar liknar bården på den norska Alstad-stenen. Längst ned är ristat ett enkelt latinskt kors.

Inskrift:

upakrimr : sati : sin : þonsi : ift : oskil : sun ...

5 10 15 20 25 30

Øðgrim(?) satt sten þannsi æftir Æskel, sun ...

»Ödgrim(?) satte denna sten efter Eskil, (sin?) son.»

Till läsningen: Mellan 13 s och 14 i är t utelämnat. Den undre punkten i sk efter 23 t är grund. — Tidigare läsningar variera endast beträffande r. 13-15. Brenner, Celsius och Torin: **stn**, Djurklou: **stin**; träsnittet hos Peringskiöld har **sta**.

Inskriftens första namn torde vara ett fsv. *Øðgrimr* med felplacerad **a**-runa, som borde ha inlett ristningen. Samma namn finns med i Vidhemsprästens biskopslängd. Eljest äro beläggen från tidig medeltid sparsamma. — *Æskell* återfinnes på Vg 109, 129, 130, 198 och tillhör de vanligaste mansnamnen inom hela det fornnordiska området.

38. Rackeby sn, kyrkan.

Litteratur: Osign. anteckning 1913 på blyertsskiss (ATA); E. Fischer i *Sveriges kyrkor*, Västergötland 1: 1 (1913), s. 134; Handlingar 1935, 1938 i ATA.

Avbildning: Osign. blyertsskiss 1913 (ATA).

Runstenen är nu försvunnen. Enligt en anteckning från år 1913 skulle ett fragment av stenen ligga som tröskelsten i Rackeby kyrkas södra dörr. Vid efterforskning 1935 befanns emellertid dörren ifråga vara igenmurad och dörrtröskeln borta. På förfrågan i orten upplystes, att tröskelstenen, på vilken man emellertid icke observerat några runor, hade omhändertagits av en person boende mellan kyrkan och prästgården. På den sålunda uppgivna platsen söktes dock stenen vid upprepade tillfällen förgäves.

Uppgift om stenmaterialet saknas. Höjd 1,78 m., bredd 1,02 m. Ristningen var »nästan utplånad. Endast tre tecken inom en slinga synliga». Synbarligen har ristningen utgjort slutet av en runslinga.

Inskrift:

... **sna**

I vilket ord runorna ingått kan icke avgöras. En skrivning för *sina* vore icke alldeles otänkbar, men utelämnandet av i-vokalen i detta ord är en mycket sällsynt företeelse i runinskrifter.

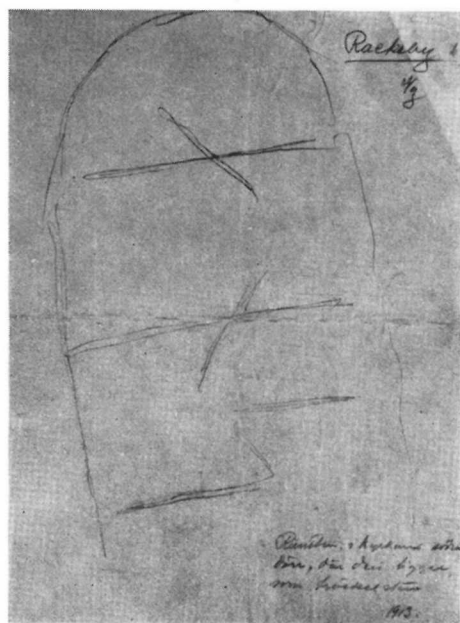

Fig. 55. Vg 38. Rackeby sn, kyrkan.
Efter blyertsskiss 1913.

39. Rackeby sn, Åkersberg.

Pl. 33.

Litteratur: Skara tidning 10/7, 1901; G. A. Bohlin, Två nyupptäckta runstenar 2 (VFT 2: 2–3, 1903, s. 138 f.); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 330; Handlingar 1934, 1936, 1938, 1942, 1948 (restaureringsrapport) i ATA.

Äldre avbildning: Bohlin a.a.

Runstenen står sedan 1936 rest 400 m. NV om Åkersberg, 6 m. V om bivägen mellan Åkersberg och Rackeby folkskola i nordöstra kanten av en liten höjd. På skogsbacken, c:a 30 m. S om runstenen ligger ett forntida gravfält med 10 à 20 gravrösen, en del med synliga stenpartier, de största 8–10 m. i diameter.

Stenen påträffades år 1900, sönderslagen i fyra delar, i åkern 40 à 50 m. NÖ om sin nuvarande plats i skogsbacken. Upptäckten skedde vid plöjning. Fragmenten hoppassades och upplades av markägaren provisoriskt vid åkerrenen, c:a 200 m. N om folkskolan. Ett litet stycke, som senare påträffades, lades till de övriga. Vid undersökningen 1934 befanns delarna vara sex, varvid dock ett litet stycke med inskriftens två första runor icke kunde återfinnas. Det har troligen använts till skolning av någon stolpe i ståltråds-hägnaden intill. Stenen lagades och flyttades till sin nuvarande plats sommaren 1936.

Grå granit. Höjd 1,75 m., bredd 0,94 m. Ytan är skrovlig och huggningen på flera ställen grund.

Inskrift (supplerad efter Bohlins bild):

[pr]asi : sati : stia : pasi : ut : haftan : sun : sin
 5 10 15 20 25 30

Prasi satti sten þannsi æftir Halfdan, sun sinn.

»Trase satte denna sten efter Halvdan, sin son.»

Till läsningen: Runorna äro på sina ställen grunda och svårlästa. I början av ristningen har ett stenstycke bortfallit, sedan stenen påträffades, varigenom runorna 1–2 skadats. Av 1 þ återstår toppen av en hst. Efter ett mellanrum, som är något större än vanligt men väl motiverat av en bortslagen bst och spatiös skrivning, följa kvarvarande delar av 2 r. 7 a har grund och otydlig bst. 12 i är bevarad i kanten av en flagring. 13 a är felristning för n. 14 þ har nedtill bortflagrad hst. 15 a är säker fastän nedtill avflagrad, likaså 22 f. Efter 26–28 sun finnas möjligen spår av två punkter i den skrovliga ytan. Genom 31 n borrades den sprängkil, vars laddning splittrade stenen i 6–7 stycken, och av de båda sista runorna lämnades mycket obetydliga spår.

Möjligen kan runföljden 10–17 beteckna *ste[n]a þessi* »dessa stenar». ut är en egendomlig skrivning för *æftir*. I grannsocknen Strö finner man emellertid på Vg 47 skrivningen *uft*.

Prasi finns tidigare belagt i västnordiska källor, äldst som namn på en landnamsman *Prasi i Skógum Þórolfs son*, även kallad *Prasi hinn gamli* (efter honom gårdsnamnet *Prasastaðir*); från 1229 nämnes i Sturlungasagan en *Prasi Prasa son*. Som binamn fungerar det 1392 i DI III 483¹⁹ *Einar þrase*. Fem.-formen **Prasa* finns endast som efterled i det mytologiska *Hlífþrasa*, restituerat av S. Bugge ur originalets *Hlífþursa*, (eddadikten Svipdagsmál). Lind sammanställer binamnet med verbet *prasa* 'fnysa' (Fritzner), 'hota, söka skrämman' (S. Bugge, *Studier over de nord. Gude- og Heltesagns Oprindelse* 1, 1881–89, s. 395 noten). Om namnet *Halfdan* se Vg 7.

40. Råda sn, kyrkan.

Pl. 33.

Litteratur: B 989, L 1365, T 14. J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, delvis tr. som Reseanteckningar etc. 1669 och 1671 i VFT 2: 1, 1901, s. 70); A. H. Wrangel 1742 i UUB R 554; J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 48; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 205; J. N. B. [von] Abrahamson, Märkelig-

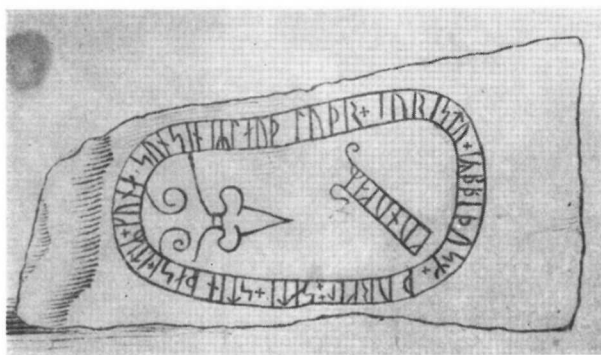

Fig. 56. Vg 40. Råda sn, kyrkan.
Efter teckning av Brenner i F m 27.

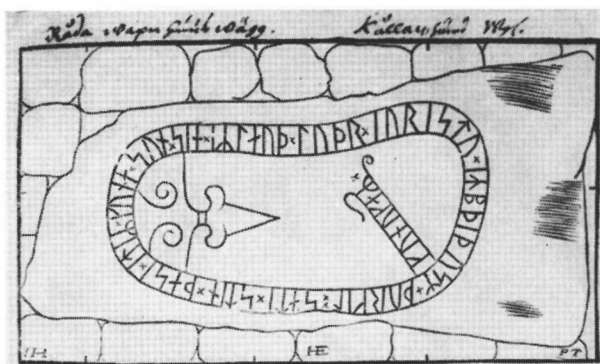

Fig. 57. Vg 40. Råda sn, kyrkan.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 989).

heder paa Runestene (i: Antiquariske Annaler 2, 1815, s. 124); C. C. Rafn, Nordiske Runemindesmærker (1856), s. 95 f.; P. A. Säve, Berättelse 1862, s. 201 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 150 f.); C. J. Ljungström, Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 56; F. Sander, Runinskrifter (1898), s. 27 f.; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 63; J. Steenstrup i Festskrift til K. Erslev (1927), s. 70; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 328; B. Bjerre, Nordiska konjunktionsbildningar 2 (1938), s. 58; Handlingar 1938, 1957 i ATA; DR nr 66, sp. 104; E. Wessén, Svensk språkhistoria 3 (1956), s. 271.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 1), renritning 1670 (i KB F 14 c, s. 59); J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 989); Wrangel, bläckteckning (i a.a.); Säve, bläckteckning (i a.a.); Ljungström a.a.; O. Erlandsson, träsnitt (i T 14).

Runstenen är inmurad ovanför stenfoten i västra väggen till Råda kyrkas södra vapenhus, som sannolikt uppfördes på 1300- eller 1400-talet (Fischer). Redan de äldsta källorna (Brenner, Hadorph) uppge denna belägenhet för runstenen.

Mörk granit med ljusa ränder tvärsöver. Höjd 2,03 m., bredd 1,05 m. Ristningen är tydlig. En spricka går vertikalt tvärs över stenen.

Inskrift:

+ purkil + sati + stin + pasi + itir + kuna + sun · sin + ir · uarp + tuþr + i uristu + ir · bþipus +
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
kunukar ×
60

Porkell satti sten þannsi æftir Gunna, sun sinn. Er varð dödri i orrustu, er bardusk kunungar.

»Torkel satte denna sten efter sin son Gunne. Han stupade i striden, då konungarna kämpade.»

Till läsningen: 13 i är icke stungen. Sk efter 29 n utgöres av en punkt lågt i slingan. Högre upp finns en fördjupning, som ej är huggen. Intet sk efter 43 i. R. 46 är tydligt i. Ristningen 52–57 bþipus är egendomlig och felaktig; runorna äro tydliga, ehuru 52 b är något svagt ristad upptill och 53 þ har avflageringar upptill, särskilt till vänster; bþi borde vara bar. Ordets slut har tidigare lästs þusm (B), þust (L), þusk (Säve, Torin, Ljungström); läsningen av m, t, k beror på ojämnhet i stenen, i stället står med säkerhet +. I övrigt visar den äldsta läsningen några mindre avvikelser. Brenner och Hadorph (B 989): Ett sk saknas före 1 þ, efter 34 R, 51 R; 35 I, 37 u. Brenner saknar sk efter 64 R.

Om namnet *Porkell* se Vg 9, om *Gunni* se Sm 39. En motsvarighet till formen *itir* med utelämnad f-runan för *æftir* finns på Vg 41, *itir*.

Slutet av inskriften är unikt på svenskt område men finns nästan ordagrant i en dansk inskrift, DR 66, Århus, som i sin helhet lyder: ×kunulfa× auk× augutr× auk× aslaka× auk rulfa [×] rispu× stin× þansi×

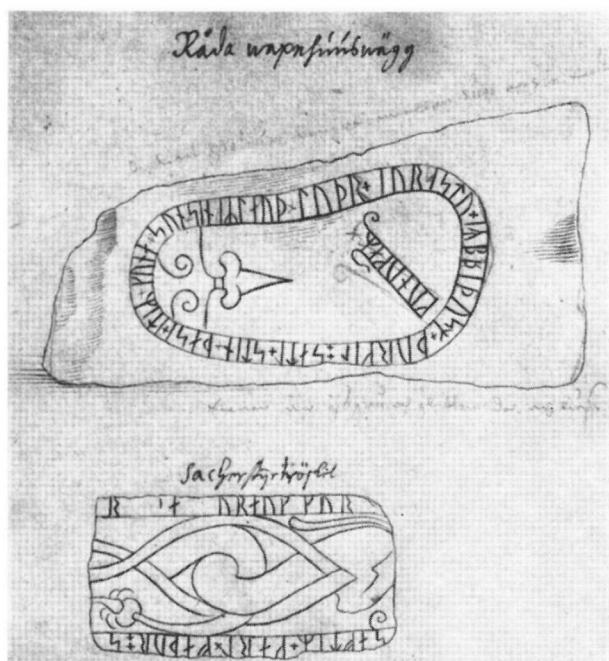

Fig. 58. Vg 40 och 42. Råda sn, kyrkan.
Efter teckning av Brenner i F l 4 c.

eftir × ful × fela(k) a × sin × iar × uarp [×]
y - - × tupr × þo × kunukar × barbusk ×. Wimmer
(*De danske Runemindesmærker* 1, 1893–1908, s.
CLXXIX, s. 133) daterar inskriften till omkring
år 1000 och identifierar den nämnda striden med
slaget vid Svolder. Han grundar sin åsikt på en
enligt Lis Jacobsen icke acceptabel läsning **ustr**
uti i lakunen. Lis Jacobsen har, liksom tidigare
Steenstrup, observerat likheten i uttryckssättet på
de båda stenarna. Hon skriver: »Det er muligt, at
Råda-st. hentyder til samme begivenhed som
Århus-st. 4; men den gentagne forekomst af ud-
trykket kan også blot betyde, at vi står over for
et stereotypet udtryk for en kamp imellem vikinge-
høvdinge ('-konger')». Det är väl dock knappast
sannolikt, att uttrycket *i orrustu, er bardusk*
kunungar åsyftar en vanlig vikingastrid, snarare
då ett bestämt tillfälle, då härarna anfördes av
konungar på ömse sidor. Vilken strid det gäller,
kan däremot vara ovisst. Steenstrup förmodar lik-
som Wimmer att det rör sig om slaget vid Svolder.
Även slaget vid Helgeå 1025 mellan Knut den store
och Anund Jakob skulle kunna komma i fråga.

För att utröna huruvida stenens baksida möjligen har burit runinskrift gjordes 1957 en undersökning. Såvitt man kunde finna har så icke varit fallet.

41. Råda sn, kyrkogården.

Pl. 34.

Litteratur: Handlingar 1934, 1957 i ATA; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), s. 185 f., 251, 254.

I Råda kyrkomuseum ligga två fragment av en ornerad gravhäll med runinskrift. Möjligen ha de till-
hört en s.k. Eskilstunakista. Fyndomständigheterna äro icke kända. Det större fragmentet, avbildat å pl. 34,
har granskats av H. Jungner. Det mindre påträffades först vid undersökningen år 1945. Det nyfunna frag-
mentet bär inskriftens första runa. Fragmenten sammanfogades 1957.

Kalksten. Längd 0,95 m., bredd 0,59 m. Ristningen är tydlig.

Inskrift:

pura × let × kira × itir × t . . .
5 10 15

Dora let gera æftir ...

»Tora lät göra (denna gravvård) efter ...»

Till läsningen: På det mindre fragmentet läses endast 1 **p**. 2 **u** har förlorat hst i brottet. 6 **e** är tydligt
stungen. 8 **k**, 9 **i** och 12 **i** äro ej stungna. 16 **t** har förlorat undre delen av hst och största delen av högra bst.

Fig. 59. Vg 41. Råda sn, kyrkogården. Efter foto 1957 (Hansson, Lidköping).

42. Råda sn, kyrkan.

Litteratur: B 990, L 1674. K. Torin, Register 1875 (VFA); H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 185 f., 251, 254.

Avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 1), renritning (i KB F l 4 c, s. 59); J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i B 990).

Denna fragmentariska, runristade gravsten uppges av Elias Brenner och Joh. Hadorph ligga i Råda kyrkas sakristietröskel (F m 27: »Sakerstian in om dören»). Träsnittet i *Bautil* har påskriften: »Råda Sockn. Sakerstije Tröskel» (L 1674: »Råda sakerstietröskel»). Den återfanns icke av K. Torin. Sakristian utvidgades åt N år 1719. Vid detta tillfälle har stenen förmodligen avlägsnats och förkommit. Den har senare vid flera tillfällen förgäves eftersökts.

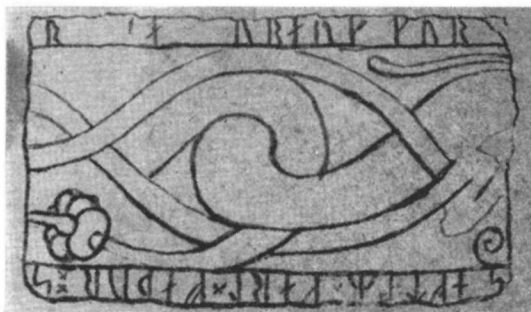

Fig. 60. Vg 42. Råda sn, kyrkan.
Efter teckning av Brenner i F m 27.

Fig. 61. Vg 42. Råda sn, kyrkan. Efter B 990.

Uppgift om stenmaterialet saknas. Storlek, beräknad med ledning av Brenners avbildning, c:a 1 m. × 0,60 m.

Inskrift (enligt Brenners teckning):

... **r** ... **a** ... **ur** **auk** **kur** ... **s** **aftir** × **karl** × **faður** × **s** ...

5 10 15 20 25

... æftir Karl, faður s[inn] ...

»... efter Karl, sin fader, ...»

Till läsningen: Teckningen i F 1 4 c visar korsformiga sk efter 16 **r** och 25 **r**, medan träsnittet i *Bautil* har kryss liksom teckningen i F m 27. På träsnittet i *Bautil* följer efter 26 **s** nederdelen av en **i**-runa, som icke har motsvarighet på teckningarna. Liljegrens läsning följer *Bautil*.

Runorna i inskriftens början synas vid Brenners avtecknande delvis ha varit bortnötta. Den återgivna runföljden är därför på flera ställen bruten och ger icke tillräckligt underlag för en tolkning av namnen, sannolikt tre, tillhörande den dödes barn. Det andra i ordningen, av vilket endast slutet **ur** återstår, kan ha varit exempelvis *Assurr*. Det tredje inledes med runorna **kur**, vilket kan motsvara början av exempelvis *Gormr*, *Gyrðr*, *Gyriðr*. — *Karl*, även på Vg 112, är ett vanligt namn i hela Norden med talrik frekvens även i runstensmaterialet.

43. Råda sn, kyrkan.

Litteratur: Handlingar 1925, 1938, 1957 i ATA.

Avbildningar: Foto C. W. Pettersson 1925 (ATA); Ä. Noreen, foto 1925 (ATA); H. Wideen, foto 1939 (ATA).

Enligt uppgift till Jungner från prosten K. Bergström i Råda skulle ett stenfragment med några få runor (**sii**) ha påträffats vid Råda kyrka och placerats i dess kyrkomuseum. Fragmentet eftersöktes förgäves av Jungner tillsammans med prosten Bergström sommaren 1937. År 1946 identifierades det med ett större gravstensfragment. Den som runor uppfattade ristningen tillhör stenens ornamentala utsmyckning, numera starkt vittrad.

Av ornerade gravhällar förvaras i kyrkomuseet sex större hällar med runstensornamentik. Av dessa äro fyra sidohällar och två gavelstenar i gravkistor av 1000-talstyp. Nio mindre fragment tillhöra en och samma gavelhäll. Dessutom finnas fyra korsprydda gravhällar av 1200-talstyp samt en liljesten. Kyrkomuseet nyordnades 1957.¹

44. Skalunda sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 34.

Litteratur: T 47. N. G. Djurklou, Antiquitetsintendentens berättelse 1868, s. XV f. (ATA), Brev ²⁸/₁₂ 1868 t. B. E. Hildebrand (ATA); C. J. Ljungström, Brev 1869 (odat.) t. VHAA (ATA), Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 58; K. Torin, Register 1875 (VFA); E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland 1: 1 (1913), s. 162; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 329; Handlingar 1934 och 1936 (restaureringsrapport) i ATA.

Äldre avbildningar: Djurklou, bläckteckning (i berättelse 1868 [läge i korgolvet]); Ljungström, bläckteckning 1869 (ATA), ds. a. a.; O. Erlandsson, blyertsteckning och tuschteckning (VFA), träsnitt (i T 47).

På Skalunda kyrkogårds nordvästra del stå mitt emot varandra två runstenar, den ena, Vg 45, i sin helhet bevarad, den andra, Vg 44, fragmentarisk. Den sistnämnda stenen, som saknar nederdel, uttogs 1869 ur kyrkans golv från en plats vid södra sidan om altaret, och placerades invid södra kyrkväggen. På sin nuvarande plats, 35 m. VNV om kyrkan, restes stenen först i slutet av 1920-talet genom försorg av arrendatorn till Skalunda Stommen. Måhända har stenen utgjort gavelhäll i en gravkista.

¹ S. B. F. Jansson har för avsikt att publicera detta material i *Fornvännen*.

Sandsten. Höjd 1,07 m., bredd 1,18 m. Stenens framsida är alldeles plan, men ytlagret har flagrat av i stora partier. Denna flagring pågår alltjämt. Några mindre sprickor i ristningsytan tätades 1936 med stenkitt.

Inskrift:

... **ripr** × **rispi** × **stin** + **eftir** × **sunu** × **sina** × **suin** × ...

...-riðr resti sten æftir sunu sina, Sven ...

»... reste stenen efter sina söner, Sven ...»

Till läsningen: Av första runan återstår endast nedersta delen av ett bakåtlutat streck, som emellertid gör det troligt, att runan varit **r**. 6 och 12 i äro icke stungna, så däremot 14 **e**. 15 **f** och 16 **t** äro tillsina översta delar något skadade men säkra. Nedersta delen av 19 **s** har gått förlorad genom flagring. 28 **u** har förlorat övre delen genom flagring, som även skadat den följande **i**-runan. Efter 27-30 **suin** äro runorna nästan helt förstörda. Det förefaller troligt, att namnet följts av ett **uk**. Torin har observerat **u** och supplerat **k**. Därefter skönjes efter en lakun för en eller två runor den åt höger böjda nederdelen av en runa, **u**?, därefter möjligen undre delen av en **r**-runa. Hos Torin saknas 1 **r**; r. 14 läses **i**.

Inskriftens första namn synes närmast ha innehållit slutleden -riðr eller -friðr. Det har då sannolikt varit ett kvinnonamn av typen *Ingiriðr*, *Holmfriðr*.

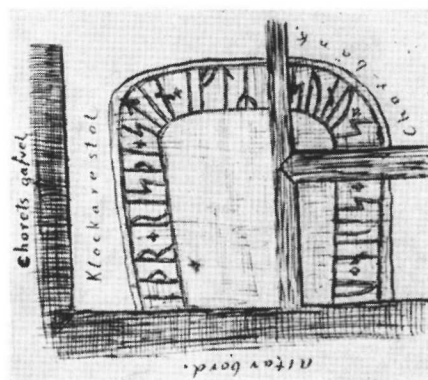

Fig. 62. Vg 44. Skalunda sn, kyrkan.
Efter teckning av Djurklou.

45. Skalunda sn, kyrkan. Nu på kyrkogården.

Pl. 35.

Litteratur: L 1363, T 46. P. Tham, *Egna Manuscripter och Siöborgs Resor*, s. 112 (ATA); P. E. Lindskog, *En korrekt beskrifning om Skara stift* 3 (1814), s. 182; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830), s. 120; P. A. Säve, *Berättelse* 1863, s. 87 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 147); N. G. Djurklou, *Antiqvitetsintendentens berättelse* 1868, s. xv f. (ATA), *Brev t. B. E. Hildebrand* 28/12 1868 (ATA); C. J. Ljungström, *Brev t. B. E. Hildebrand* 13/11 1868 (ATA), *Brev t. VHAA* 1869 (odat., ATA), *Kinnefjerdings och Kållands härader* (1871), s. 58; E. Fischer i *Sveriges kyrkor, Västergötland* 1: 1 (1913), s. 162; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 329; *Handlingar* 1936 i ATA; H. Wideen, *Västsvenska vikingatidsstudier* (1955), passim.

Äldre avbildningar: Sjöborg, teckning 1794 ([el. Liljegren efter Sjöborg?]) i Liljegren, *Fullständig Bautil*, bläckteckning ([el. Tham efter Sjöborg?]) i Tham a. a., fig. 179 [stenen liggande under pelaren]); Säve, bläckteckning (i a. a.); Djurklou, bläckteckning (i a. a.); Ljungström, bläckteckning 1869 (ATA), ds. a. a.; O. Erlandsson, blyertsteckning (VFA), träsnitt (i T 46).

Runstenen står rest mitt emot Vg 44 på Skalunda kyrkogård, 30 m. NV om kyrkan. När N. H. Sjöborg avtecknade stenen, var den »till en del inmurad i kyrkan under hörnmuren vid choret» (Torin). Då kyrkan härrör från tidig medeltid, möjligen »från slutet av 1000-talet» (Fischer), har stenen förhållandevis tidigt apterats till golvsten. När P. A. Säve 1863 besökte Skalunda, låg den »i stora gången uti kyrkan mellan högkyrkan och Choret». Den uttogs 1869 och restes på kyrkogården. Händelsen, som tydligt visar orsbefolkningens aktiva fornvårdsintresse, i vilket komminister C. J. Ljungström hade så verksam del, beskrives av denne i brev till Vitterhetsakademien sålunda: »Sedan en hel del bänkar blifwit undanröjda och stenen upptagen ur golfwet, ställdes den på kant och fördes på trädruddar den smala gången uteder och ut genom vestra kyrkdörren. Här lades den på en från Degeberg anskaffad stenwagn och forslades med hästar till en upphöjning på kyrkogården, der den, sedan flera manskrafter tillkommit, upprestes. Besagde upphöjning syntes wara en ättehög, som hade wid pass 20 alnars diameter, och denna förmodan besannades då man grafde för stenens uppresande och fann högen bestå af ett jordfylt kummel, hwari påträffades kol, aska och brända

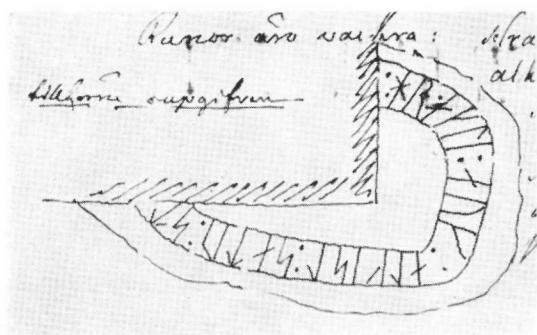

Fig. 63. Vg 45. Skalunda sn, kyrkan.
Efter teckning i Tham, Egna Manuscripter.

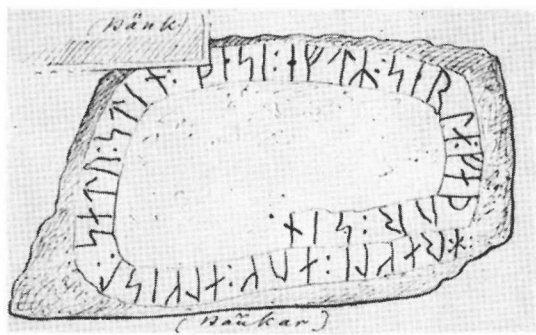

Fig. 64. Vg 45. Skalunda sn, kyrkan.
Efter teckning av Säve.

ben. ... Det torde böra omnämnas att begge dagarne infunno sig en mängd så wäl äldre som yngre personer af församlingsboarne, som stundtals woro, utan betalning, behjelpige vid arbetet och som tydligen tillkännagåfwo sin belåtenhet öfwer att dessa deras fornminnen kommo i dagen, blefwo kända och tydda. Häraf föranledd har jag skänkt sex exemplar af min 'Runa-List' att som premier utdelas åt Folkskolans inom Rackeby Pastorat flitigaste barn.»

Röd granit. Höjd 1,75 m., bredd 1 m. Ristningsytan, vänd mot ÖSÖ, är jämn och vacker. Runorna äro djupt huggna och tydliga.

Inskrift:

: hragli : auk : alkisl : satu : stin : pesi : eftir : serla : fapir : sin

hragli ok Algisl sattu sten þennsi æftir Serla, faður sinn.

»hragli och Algisl satte denna sten efter Särle, sin fader.»

Till läsningen: R. 4 förefaller att vara stungen, som Torin föreslår; den lilla fördjupningen i runan är sannolikt huggen. Sjöborg läser denna runa som **k** liksom Säve. Tidigare läsningar överensstämmer i övrigt med ovanstående.

R. 1-6 uttrycka ett namn, men något sådant, som direkt svarar mot runföljden **hragli**, är icke känt. — Icke heller **Algisl** är tidigare känt. Förleden består sannolikt av **Alf-**. — Faderns namn **serla** (ack.) är icke känt från andra runinskrifter, ej heller i senare svenska källor. Det motsvarar med all sannolikhet det på västnordiskt område tämligen vanliga **Sørli**. Den fsv. formen bör ha varit **Sørli**. Den latinska formen **Serlo** finns belagd i några exempel, bl.a. i DN XIX 522, 529 (1304) *Serlo de Gutteland*.

Stödd på N. H. Sjöborgs uppgift, som otvivelaktigt hänför sig till Vg 45, räknar H. Wideen (*Västsvenska vikingatidsstudier*, 1955, s. 102, 138) felaktigt med ytterligare en runsten, utöver de kända, i Skalunda.

46. Skalunda sn, kyrkan.

Pl. 36.

Litteratur: E. Fischer i *Sveriges kyrkor, Västergötland* 1: 1 (1913), s. 169, 175; VFT 3: 9-10 (1918), s. 118; S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1 (1937, rev. 1945), nr 697.

Äldre avbildning: A. Roland, teckning, återgiven i Fischer a.a., fig. 185.

På en liljesten, som tjänar som överliggare utvändigt till sydporten i Skalunda kyrkas vapenhus, finns på huvudändans kantlist en nu nästan utplånad runinskrift. Vapenhuset är troligen uppfört mot medeltidens slut (Fischer).

Sandsten. Längd 1,70 m., bredd 0,65–0,45 m. Inskriften är ristad på stenens upphöjda kantlist med ytterkanten som bas för runorna.

Inskrift:

✠ m . . . -- **ræs** - - . . . **æ** : - . . . **ris** - . . .

5 10

Till läsningen: Ristningen inledes på högra långsidan med ett litet tydligt georgskors. Efter 1 m är högra långsidans inskrift förstörd, endast mycket otydliga spår av runor kunna iakttagas. Efter rester av två huvudstavar vid kortändans början synas tre tydliga runor, 4–6 **ræs**, följda av otydliga spår av två huvudstavar (7–8). Ungefär vid mitten av kortändan står r. 9 **æ** följt av ett tydligt sk och därefter en hst. Efter en mindre lakun iakttages r. 11–13 **ris** samt ytterligare en hst. Resten av inskriften, som synbarligen sträckt sig ett stycke in på vänstra långsidan till ungefär motsvarande längd som på den högra, är alltför sliten för att tillåta en identifiering av de få, ytterligt svaga spåren av huggning som bestämda runtecken.

Ristningens skadade skick ger icke tillräckligt underlag för en tolkning. H. Jungner har visserligen antytt möjligheten, att inskriftens början skulle ha varit denna: *Mik a Boi præster*, men detta försök förblir dock till väsentlig del gissning.

47. Strö sn, kyrkan.

Pl. 37.

Litteratur: Dagens Nyheter ¹¹/₈ 1934; H. Wideen, En nyfunnen runsten (VFT 4: 7–8, 1934, s. 126 f.).

Äldre avbildning: Wideen a. a.

I Strö kyrkas tornbyggnad, på södra sidan av den sydvästra strävpelaren 0,62 m. över markytan, är en liten, fragmentarisk runsten inmurad. Tornet tillfogades kyrkan troligen mot medeltidens slut, strävpelaren vid tornet sannolikt på 1600-talet (Fischer).

Grå granit. Höjd 0,80 m., bredd 0,30 m. Stenens rot är avslagen, varvid även nedre, vänstra hörnet av själva ristningsytan gått förlorat. Det bortslagna stycket måste ha varit ganska långt. Ristningen är tydlig.

Inskrift:

. . . -- [:] **pansi** : **uft** : **hklak** : **mak** : **sin** :

5 10 15 20

... [sten] *panssi æftir Haklang(?)*, *mag sinn*.

»... denna sten efter Haklång(?), sin frände.»

Till läsningen: Vid ristningens början urskiljas nederdelarna av två huvudstavar, 1–2, möjligen **in**. I det följande ordet, 3–7 **pansi**, äro övre delarna av de tre första runorna skadade. Endast svaga spår av bst till 3 **p** återstå i brottkanten. Till höger om r. 12 går upp mot följande runa en huggen linje i form av en **k**-bst, ända fram till hst i r. 13. Runan kan alltså ha varit en **k**-runa. Den allra nedersta delen av r. 13 är avslagen, större delen av bst t. h. om hst är dock bevarad. Runan kan ha varit **l**. H. Jungner har läst r. 12–13 **it**, såsom också framgår av den uppmålade bilden å pl. 37. Uppmålningen följer emellertid icke huggningen beträffande bst mellan huvudstavarna till r. 12 och 13, vilken i verkligheten har full anslutning till hst i r. 12, jfr bilden på den ouppmålade stenen. Wideen läser dessa runor **kl**, men ger därefter namnet — med en viss tvekan — en icke acceptabel tolkning (Helge). 15 och 18 **k** äro icke stungna.

Om skrivningen **uft** för *æftir* se Vg 39.

R. 11–15 **hklak** motsvara snarast ack.-formen till mansnamnet *Haklangr* med utelämnat *a* i förleden

och *n* i efterleden. Namnet är känt från en dansk runinskrift, DR 219 (**haklaks** gen.), vidare som namn på en av Rolf Krakes krigare. Torbjörn hornklofi omtalar också i sin dikt om slaget vid Hafrsfjord en av kung Haralds motståndare, *Haklangr*, som fann döden i drabbningen. Av Snorre nämnes samme man *Þórir haklangr Kíotva sonr ens auðga*. Binamnsfunktionen är givetvis den ursprungliga. Om detta och andra dubbelbinamn se Lind i *ANF* 36 (1920), s. 308 f. Om ifrågasatt identifiering av *Þórir haklangr* med den danska runstenens *Haklangr* se H. Koht i *Edda* 15 (1921), s. 130 f.

48. Strö sn, kyrkogården.

Pl. 38.

Litteratur: T 22. P. A. Säve, Berättelse 1863, s. 83 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 147); C. J. Ljungström, Kinnefjerdings och Kållands härader (1871), s. 59; E. Fischer i Sveriges kyrkor, Västergötland 1: 1 (1913), s. 83; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 331; Handlingar 1934 och 1936 (restaureringsrapport) i ATA.

Äldre avbildningar: Säve, bläckteckning (i a. a.); O. Erlandsson, blyertsteckning (VFA), träsnitt (i T 22).

Runstenen står sedan 1936 rest på Strö kyrkogård, 10 m. NV om västra ingången till kyrkan, med ristningsytan vänd mot öster. Den upptäcktes 1851, räknat efter Säves uppgift 1863 »för tolf år sedan». Den befann sig då och intill 1936 utmed marken i södra kyrkogårdsmurens utsida.

Röd granit. Höjd 0,85 m., bredd 0,80 m. Övre delen är avslagen och förlorad. Det bevarade fotstycket innehåller endast början av minnesinskriften. Den ursprungliga stenen måste ha varit betydligt högre.

Inskrift:

: kuti : sti : stin : paš ...

5 10

Guti s[a]tti sten þann[s]i ...

»Gute satte denna sten ...»

Till läsningen: 1 **k** är ej stungen. Nedanför mitten av 10 **i** finns en naturlig, rund fördjupning. Av 14 **s** ser man hela nedre leden och ett stycke av den övre. Torin har samma läsning.

Om mansnamnet *Guti* se Sö 304.

49. Uvereds sn, Brokvarn.

Litteratur: B 963, L 1350. Ransakningarna 1667–1684 (tr. i VFT 4: 5–6, 1932, s. 117); J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, delvis publ. som Reseanteckningar etc. 1669 och 1671 i VFT 2: 1, 1901, s. 73); S. Bornander [1672] (avskr. i J. P. Carlmark, Antiquiteter 1, Stifts- och Landsbibl., Skara); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 90; A. N. Settergren, Brev ¹¹/₁₁, ¹⁸/₁₁ 1870 t. K. Torin (VFA, negativt); K. Torin, Register 1875 (VFA); H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1669 (i KB F m 27, s. 7), renritning (i KB F l 4 c, s. 27); J. Hadorph och P. Törnwall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 963).

Runstenen är nu förkommen. Men redan från 1600-talet äger man uppgifter om densamma. J. Hadorph, som tydligen uppsökt stenen, noterar den med följande ord: »En Runesteen finnes wid Broquarn liggiandes wid vägen». *Ransakningarna* lämnar 1668 en något utförligare beskrivning av minnesmärket: »Nu finnes en Vthuggen sten Ved Broquurns Broende J Längden 2 aln 1 Quarter J Bredden 2 alnar. wppå huilken man med stor möda kan wpfinna thenna Skrift. [uppteckning] dhenne Stenen sägia the åltstegna fäderna, at the hafua hört sägias, honom tijth Satt wara till it Landmere teckn, effter dy 3 härader ther komma till sammans Skåningz Barna och Kållans herader.» Stenens belägenhet »vid Brokvarn» vitsordas av samtliga

källor, ehuru Liljegren av okänd anledning hänför den till N. Vånga sn. Kartmaterialet i Lantmäteristyrelsens arkiv lämnar inga uppgifter om runstenen. I bygden kan man nu icke lämna närmare upplysningar om stenens vidare öden.

Uppgift om stenmaterialet saknas. Höjd c:a 2 m. och bredd c:a 1 m., beräknat efter bilden i *Bautil*.

Inskrift (enligt Brenners teckningar):

ubīr × auk × suin × rispu stīn -- si × iftir ...
5 10 15 20 25

Öpir(?) ok Svinn restu sten [þann]si æftir ...

»Öpir(?) och Sven reste denna sten efter ...»

Till läsningen: Träsnittet i *Bautil* har sk i form av kryss efter 16 u och 29 r; sådana saknas på de båda teckningarna. Liljegrens läsning följer *Bautil*.

Öpir, ursprungligen binamn, 'skrikhals' (v. Friesen), är mest känt som namn på Upplands produktivaste runristare och är därjämte belagt i ett par sörmländska inskrifter, Sö 11, 137, 138. E. Brate har en avvikande mening om tolkningen av namnet (*Svenska runristare*, 1925, s. 97 f.).

Fig. 65. Vg 49. Uvereds sn, Brokvarn. Efter träsnitt i Peringskiöld's Monumenta (B 963).

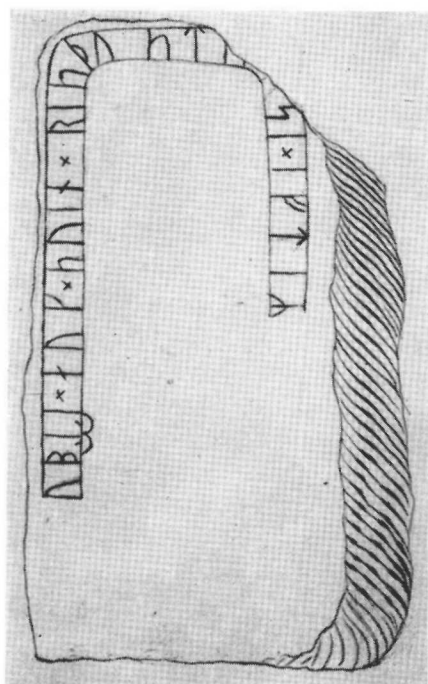

Fig. 66. Vg 49. Uvereds sn, Brokvarn. Efter teckning av Brenner i F m 27.

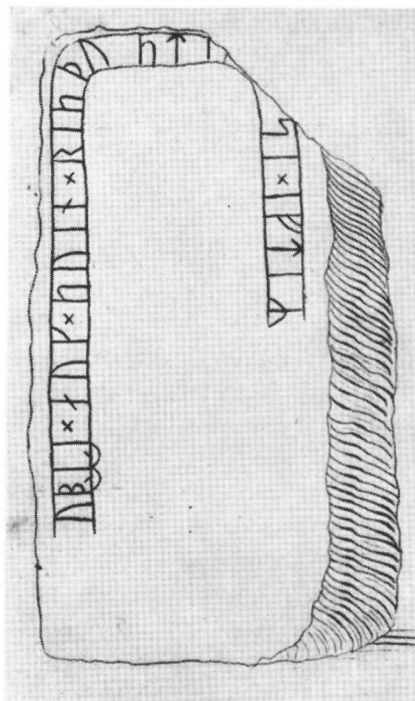

Fig. 67. Vg 49. Uvereds sn, Brokvarn. Efter teckning av Brenner i F l 4 c.